TANJORE SARASWATHI MAHAL SERIES No. 69.

USHAPARINAYAMU

BY

RANGAJAMMA

ṚE SARASWATHI MAHAL SERIES No. 69

ṚSHAPARINAYAMU

(PADYA KAVYA)

BY

RANGAJAMMA

CRITICALLY EDITED WITH AN INTRODUCTION

BY

Sri V. SUNDARA SARMA,
Pandit, Saraswathi Mahal Library, Tanjore.

Publ ished By
Sri S. GOPALAN, B.A., B.L.,
Honorary Secretary for the Administrative Committee,
T. M. S. S. M. LIBRARY, TANJORE.
1955.

Price Rs. 2-0-0

ఉషాపరిణయము

(పద్యకావ్యము)

రంగాజమ్మ విరచితము

పరిష్కర్త
శ్రీ వితలదేవుని సుందరశర్మ,
పండితుఁడు, సరస్వతీమహాల్ గ్రంథాలయము,
తంజావూరు.

తంజావూరు సరస్వతీమహాల్
గ్రంథాలయ నిర్వాహక సంఘార్థమై
గౌరవ కార్యదర్శియగు
శ్రీయుత S. గోపాలన్, B.A., B.L., గారిచే
ప్రచురింపఁబడినది.
1955

[మూల్యము రూ. 2/-

Printed at the
RATHNAM PRESS,
MADRAS - 1.

PREFACE

This publication which deals with the Purānic theme of Usha's marriage, is a poetic work in Telugu by Rangajamma, a poetess in the court of Vijayaraghava Nayaka (1633 - 1673 A.D.), the last Nayak King of Tanjore. The authoress has also written the life of Vijayaragava both in the form of a Yakshagāna or opera and a prabandha Kāvya, a regular poetic work. The authoress claims to be one of the lawfully-wedded members of the King's harem.

There is a wellknown stanza attributed to the authoress in which she replies to the charge of the Queen of King Vijayaraghava that she has unlawfully monopolized the heart of the king. In this stanza she taunts the queen by asking her if she is not also endowed with the gifts of womanhood by which she could exercise the same captivating influence on the king as herself. This stanza which is well-known to the Telugu world has evidently been the cause of the popular belief that Rangajamma was a courtezan who had captured, by her charms, the king's heart. In the face of the express claim of the authress that she is the lawfully-wedded wife of the king, and in the face of her tracing her parentage to Pasapuleti Venkatadri, it is not easy to accept the popular belief as a fact.

Whatever be her position in the king's harem, her gifts as a poetess are testified to by the present work in *Prabandha* form satisfying all the strict requirments of varied meters and varied descriptions of that species of composition. She has indeed added literary grace to the original story in the 'Hari Vamśa', the last part of Mahabharata from which the version of the story is taken.

Usha is the daughter of Bāṇāsura, the foremost devotee of Lord Siva who bestowed upon him a thousand hands and extraordinary strength ; and Usha, the daughter of Bāṇa was blessed by Sri Parvati herself. But her heart is stolen by Sri Krishna's grandson, Aniruddha and is clandestinely married to her in her own chamber. The bride-stealer is captured red-handed and is imprisoned. War ensues between Bāṇāsura, his protector Lord Siva, and the Śaiva hosts on the one side, and Sri Krishna and the Vaishnava hosts on the other. After a most thrilling struggle without any issue, Brahma mediates and the contending parties are pacified ; Bana is left alive with two hands. This is the story.

The first impression that is produced on hearing the story is that it is a fantastic product of a feverish brain. It is therefore necessary to pause and answer some of the questions that are usually asked about our puranic stories.

Who are Devas & Asuras ? The Hindu scriptures classify superhuman beings into Devas and Asuras. It is a classification based on the degree of mental discipline of the individual concerned. Heredity plays an important part in shaping men's character and the classification according to the degree of mental discipline naturally reduces itself to a classification of two distinct lines of hereditary qualities. The name Asura has been given to those who take delight in the pleasures promised by the senses, without pausing to consider whether their actions are just, or how they affect other people for the worse. Devas on the other hand are those whose minds are always enlightened by a sense of right and wrong and rarely obey their senses without due considerations of consequences. Asura means—(Asu=Senses and Ra=Ramate=takes pleasure in.) one who takes pleasure in the senses. Deva is derived from root Div=to be englightened.

Why does the Lord grant dangerous boons to Asuras? Bāṇa is an Asura by birth; but whether an individual is by natural inclination good or bod, the means of invoking the Grace of the Almighty and realising one's wishes are common to all, (viz) Bhakti or love towards the Lord, Tapas or austerities to invoke his grace, and Yajna or sacrifices to pleases Him. Jnāna or the pure knowledge of the all-pervading one and realising the oneness of the Lord and Universe as an ocean of bliss and knowledge is of course the highest purpose of every individual in life to-wards which he is unconciously striving by his quest of lesser bits of happiness.

A stone tied to a string travels in a circle as a result of two forces called centrifugal and centripetal respectively. The one tends to make the stone fly at a tangent and the other draws the stone towards the centre. Similarly there is both a centrifugal and a centripetal force in the Lord's scheme of creation and his lay-out of the everchanging drama of the Universe. The centrifugal force is widening the bounds of creation and enlarges the drama of life. It directs the individual's mind towards sensual objects and engages him in his quest after a thousand things. The centripetal force draws the created beings towards the Lord so that it may become one with the Lord. In the individual it causes satiety with outward objects and directs the quest for real pleasure inward. The result of these two forces is the cycle of births and deaths. The Lord therefore is very free in granting all the wishes of his creatures; but there is always an underlying purpose in his grant of the wishes and that is the curing of those tendencies of body and mind of the individuals, that keep them away from Him and drawing them every minute towards Himself. How this is worked out is best seen in the stories of Asuras like Bāṇa and Rāvaṇa. These two get boons of unlimited prowess which seem at first sight the cause of piling sins on themselves and inflicting

untold hardship on the rest of creation. But the ultimate purpose of these boons is to make the individual realise the utmost logical consequences of his evil tendency and get away from it purified to the fullest extent. Often the consequences may entail the end of his life. But a single life is only a short span in the life of a soul and the purified soul restarts the evolution.

A doctor gives nutrition to a particular patient, starves another, applies an ointment to dissolve an abcess in one case but performs an operation in another. You cannot accuse him of cruelty to one and mercy to another. The purpose in all cases is the cure. The method differs in different cases. So is the way in which the Lord's grace works amidst His creation. The plot of the Lord's Drama is always perfect. The untold sufferring inflicted by the Asura with his irresistable power is itself both justified by the antecedants of those that suffer and explained by the future consequences of that suffering. The stoiies in our Purāṇas are thus an ordered interpretation of the tangled picture of the Universe in which the Lord's grace works out His purpose.

This digression is intended to draw the attention of readers to the deep purpose underlying our Purāṇic stories which look at first sight like children's fairy tales, and the theme of the precent literary work is one such.

Here we have an Asura called Bāṇa who tyrannises over the entire world of human and superhuman beings, but is counted among the foremost devotees of Lord Siva. Maha Vishnu who has a partiality for the Devas or superhuman beings with disciplined minds, hatches a plot against Bāṇa. It is the time of his Avatar as Krishna. He contrives to effect a clandestine love-marriage between Bāṇa's daughter, Usha and his own grandson, Aniruddha. The bride-smuggler is caught in the act and is inprisoned. Sri Krisha declares war against Bāṇa. Krishna with his Vaishnavite hosts like

Garuda fights Bāṇasura and his protector Lord Siva and Saivaite hosts like Ganapathi. A strange war between the Gods themselves is fought. Many charmed missiles transform themselves into debīlitating diseases and attack the contending hosts; but the struggle contines without an issue. Lord Brahma who is possibly afraid of being forced into the necessity of a new creation hurries to the spot and reminds Lord Siva and Lord Vishnu that they are but the two phases of the Supreme Being and cannot possibly be engaged at cross-purposes. Lord Siva then tells Mahavishnu that Bāṇasura quite deserved the beating he had, in-as-much as he himself craved for a boon in the shape of a fight with a foe worthy of his steel and he was granted his wish. By now he has been chastened He wished that he should be let alive. Mahavishnu then recollects that Bāṇasura is a descendant of Prahlāda, his dearest devotee and that he has been granted a boon that none of his descendants are to be killed by him. It is therefore proposed that Bāṇa should be bereft of his hands. Bāṇa then implores them both that two of his hands might be spared him for performing Siva Puja—which is his greatest aim in life. Bāṇa loses his nine hundred and ninty eight hands and his pride with that, and continues his life as the foremost Bhakta of the Lord in his twin aspect of Siva and Vishnu. Here ends the story of this literary piece. Usha's marriage celebrations which ought to form the subject matter of the fifth canto is not found in our manuscript.

A uniform feature in our Purāṇic stories is that all the Asuras approach either Brahma or Siva for getting their boons and never do they approach Mahavishnu, and it is usually Vishnu who fights the Asuras and frees the world of their tyranny. The plot in our story brings this question to a crux by ranging Mahavishnu and Paramasiva against each other, the One trying to destroy the Asura and the other to protect him.

We shall try to understand why we have this uniform feature in our Purāṇas. Now, the threefold functions of creation, protection, and destruction of the Universe are undertaken by the three Mūrtis of Providence. Brahma began the work assigned to him by deputing it to the eight prajāpatis, his sons begotten from his mind. His work is therefore over. The work assigned to Lord Siva is yet to come at the end of this Kalpa. He is also free. It is only Lord Vishnu who is actually engaged in the work assigned to him and has to be very vigilant and guarded in carrying out his policy of protecting the virtuous and destroying the vicious. Brahma and Siva are free to distribute their favours seemingly unconcerned about their reactions, leaving it to the ever-resourceful Vishnu to find solution for the problems which those favours may create. The unity of plot of the Drama of the world is, of course, there, the problem being created by the seemingly unconcerned liberality of Brahma and Siva, and the solution being effected by the resources of Vishnu. This is how the Gods play with the fates of men till men realise the truth that they are one with the Gods.

The authoress who handles this theme has made it enjoyable with her special gift in describing pangs of love, and the meeting of lovers, without any touch of vulgarity. The language is rich in alliteration and rhyme and is quite mellifluous.

King Vijayaraghava Nayaka who is the patron of the authoress was himself a first-rate poet and has to his credit several dramas, yakshaganas or operas and Kavyas, He has been deservedly awarded the "Sāhityarāyapenḍēra" or anklet usually betowed upon the greatest of poets. A statue of the King wearing this anklet is to be seen in the Art Gallery collection, opposite to the Saraswathi Mahal Library. That Rangajamma's work has been commended by such a king is itself sufficient restimony to its literary excellence.

Saraswati Mahal Library which was started during the days of the Nayak Kings is a repository not only of the rare treasures of our culture in Sanskrit but also a storehouse of the finest literary productions in Telugu during the three centurirs 1400 - 1700 by the Nayak Kings and those patronised by them, and in the next century by the Maratha kings who were no mean scholars in Telugu.

The Library has already published rare literary works in Telugu some of which have been prescribed as textbooks in the Andhra University, Madras University and Andhra Sahitya Parishad, Hyderabad. The library is now giving to the world the work of a poetess handling a delicate theme from Puranic sources.

The work has been very carefully edited by our Telugu Pandit, Sri V. Sundara Sarma. In the introduction which he has contributed, he has discussed the staus of Rangajamma, the authoress, which, it is hoped, will be found useful to students of research. Our thanks are due to him for his valuable services.

We are grateful to the Government of Madras for their liberal grants that have helped us to publish this and other valuable manuscripts of this Library.

K. Vasudeva Sastri,
Pandit for Research.

S. GOPALAN,
Honorary Secretary.

SARASWATI MAHAL,
TANJORE. 2-6-'55.

ఉపోద్ఘాతము

ఈతంజావూరు సరస్వతీమహాల్ గ్రంథాలయమునుండి వెలువడు ఆంధ్ర గ్రంథములలో నీయుషాపరిణయప్రబంధముకూడా నొకటి. నాయకరాజుల కాలములో సరస్వతీముఖాభివృద్ధిఁ జెందిన యాంధ్రభాషకు నిట్టిగ్రంథములే ప్రబల తార్కాణములు. వచనగ్రంథములు, ద్విపదకావ్యములు, ప్రబంధములు, యక్షగానములు, శతకములు, పదములు, కీర్తనలు మొదలగు నానావిభాగములలో నాకాలమునఁ బెక్కుభంగుల వెల్లివిరిసిన యాంధ్రవాఙ్మయ మాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమందును నట్లే తంజావూరుయందును దనకొక ప్రత్యేకస్థానమును సంపాదించుకొనినది. ముఖ్యముగా రఘునాథనాయకుని (1614-1633) కాలములోను నతని కుమారుఁడైన విజయరాఘవనాయకుని (1633-73) కాలములోను తంజావూరునం దాంధ్రభాష బహుముఖవికాసమును బడసినది. నాటితంజావూరుపరిస్థితి ప్రభువులనుకూడ కవిత్వమునకుఁ బ్రోత్సహించినది. కేవలకవితతో వారు తృప్తి నొందలేదు. కొన్ని రసవత్తరములగు గ్రంథములను సృష్టించి తమమాతృభాషాభిమానమును జక్కగ నిరూపించుకొని ధన్యులైరి. స్త్రీలుకూడ కవయిత్రులై తమసగసకవితచేఁ దమ ప్రభువులఁ దృప్తిపఱచి తన్కాలమున నాంధ్రభాషావికాసమునకుఁ దోడ్పడిరి. స్త్రీలలో రంగాజమ్మ, కృష్ణాజి (కృష్ణమాంబ) మొదలగువారు ముఖ్యురాండ్రు.

పైచెప్పిన విభాగములలో నప్రతిహతమైన తమకవితాచాతుర్యమును జాటుచు గ్రంథముల సృష్టించిన యప్పటికవులు తమగ్రంథములఁ గొన్నిటిని ననువాదరూపములుగను గొన్నింటిని స్వతంత్రగ్రంథములుగను వెలయించిరి. ప్రాయికముగా స్వతంత్రగ్రంథములకంటె ననువాదరూపములగు గ్రంథము లెక్కుడు. దీనఁ దత్కవులయొక్క సునిశితభాషాద్వయపారంగతత్వము సువ్యక్తమగుచున్నది. అనువాదరూపములగు గ్రంథములేయైనను స్వతంత్రగ్రంథముల కెంతమాత్రము తీసిపోక సకలవిధములఁ బరిపుష్టములై సరసమృదుమధురవచోనిగుంభితములై రసికజనమనోరంజకములై స్వతంత్రగ్రంథములకన్న నెక్కుడుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. అట్టిగ్రంథములలో నీయుషాపరిణయముకూడ నొకటి యగును. ఇయ్యది గీర్వాణభాషయందుఁ బ్రసిద్ధమైన వ్యాసకృతమగు హరివంశమందుఁ బ్రసిద్ధమైన యితివృత్తము. ఈకథ మూలముగా స్వీకరింపఁబడి మహాప్రబంధమునకుఁ గల కొన్ని ముఖ్యలక్షణ

హాలు చేర్చఁబడి యొక్క మనోహరకావ్యముగాఁ జేయఁబడినది. ఈ ప్రచురణమునకు మాతృకమైన తాళపత్రప్రతి యొక్కటియే యీ గ్రంథాలయమునఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆప్రతియొక్క వివరములు సవివరణసూచీపత్రమందు (Descriptive catalogue of the Telugu Mss. in the T. M. S. S. M. Library, Tanjore) నీక్రిందిరీతిని నున్నవి.

D. No. 140, M. No. 283.

S. 16×1½; L - 110; 11.4,—5; G. 2200.

ఉషాపరిణయము (రంగాజమ్మ)

Beginning :— & End :— గ్రంథారంభము చక్కగ నున్నదిగాని గ్రంథాంతమునఁ గొంతభాగమును గ్రంథాంతగద్యయు లోపించినవి.

Subject :—ఉషాపరిణయము. దీన నుషానిరుద్ధుల వివాహము వర్ణింపఁబడెను.

Remarks :—అసమగ్రము. తప్పులులేవు. వ్రాతమంచిది. శైథిల్యము హెచ్చు. గ్రంథపాతమధికము. ఏతద్గ్రంథాంతమునఁ గొన్నిపత్రము లత్యంతజీర్ణములు. మూఁడాశ్వాసములుమాత్రము సమగ్రముగ నున్నవి. నాలవయాశ్వాసము కొంతవఱకు నున్నది. చక్కనికవిత్వము.

ఈ యుషాపరిణయ మైదాశ్వాసముల గ్రంథముగ నుండినదేమో! కాని మనకుఁ జతుర్థాశ్వాసముకూడ సంపూర్ణముగ దొరకుటలేదు. నాల్గవ యాశ్వాసమున బాణాసురయుద్ధము ప్రతిపాద్యము. అదియు సగముమాత్రమే దొరకుచున్నది, ఐదవ యాశ్వాసమున నుషానిరుద్ధుల వివాహము వర్ణింపఁబడియుండ నోపు. ఇట్టి రసవత్తరమగు కావ్య మసంపూర్ణముగ దొరకుట విచారింపఁ దగినది.

—: గ్రంథకర్త్రి - రంగాజమ్మ :—

ఈ యుషాపరిణయగ్రంథమును విరచించి యాంధ్రకవితాలోకమున నపూర్వమగు కీర్తి నార్జించిన కవయిత్రి రంగాజమ్మ. ఈమె పసుపులేటి వెంకటాద్రి కుమార్తె. తల్లిపేరు మంగమాంబ. ఈమె "మన్నారుదాసవిలాస" ప్రబంధము "ఉషాపరిణయము" 'మన్నారుదాసవిలాసనాటక' మను యక్షగానమును

రామాయణ, భారత, భాగవత సంగ్రహములు" మొదలగు గ్రంథముల విరచించిన ఈమెచే రచయింపఁబడిన రామాయణ, భారత, భాగవత, గ్రంథములు దొరకుట లేదు. మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధము, మన్నారుదాసవిలాసనాటకము నుషాపరిణయమున్ను దొరకుచున్నవి. అందు మన్నారుదాసవిలాసనాటకమను యక్షగానము 1927-వ సంవత్సరమున కాకినాడ "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు" వారిచే ప్రకటిత మయ్యెను. మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధ మింకను బ్రకటింపఁబడలేదు. పైగ్రంథమునకు నీగ్రంథాలయమున రెండు ప్రతులు గలవు. ఒకటి తెలుఁగులిపియందును మఱియొకటి గ్రంథలిపియందును గలదు. రెండు నతిశిథిలములే. దొరికినంతవఱకు త్వరలో నద్దానిని బ్రచురించుట మిక్కిలి వాంఛనీయము. ఇఁక నీయుషాపరిణయ గ్రంథ మిప్పు డసంపూర్ణమైనప్పటికిని బ్రచురింప సంకల్పించినందులకు గ్రంథాల యాధికారులు శ్లాఘనీయులు.

ఈమె రచించిన రామాయణభారతభాగవతాదిగ్రంథములు దొరకకపోఁగా మిగిలిన నీమూఁడుగ్రంథములలో మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధమును మొదట రచించినట్లీ యుషాపరియణయగ్రంథమునసే యాదిలోఁ గృత్యవతారికయందుఁ జేర్కొనఁబడి యున్నది.

"మాధుర్యమునమించు 'మన్నారుదాసవి
లాసప్రబంధంబు లలితఫణితి"

ఉషా - ప్ర - 6.

మన్నారుదాసవిలాసనాటకమందు "మన్నారుదాసవిలాసోషాపరిణయమహాప్రబంధ నిబంధన కృతలక్షణ" యని గ్రంథోపసంహారమునఁ దన్ను జేర్కొనుటచేతను మన్నారుదాసవిలాసనాటకముయొక్క ప్రస్తావమైన నీయుషాపరిణయమందు రాక పోవుటను బట్టియు నీయుషాపరిణయకృత్యనంతరమే మన్నారుదాసవిలాసనాటకము రచింపఁబడిన దని నిర్వివాదముగ నిశ్చయింపవచ్చును. ఈమెయొక్క కృతియగు మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధమున నితరకృతుల ప్రస్తావ మాదినిగాని యంతమున గాని లేకుండుటనుబట్టి మన్నారుదాసవిలాసమే యీమెయొక్క యాదిమకృతి యనికూడ నిశ్చయింపవచ్చును. మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధముయొక్క యవతారికను బరిశీలించినను గూడ పైవిషయము స్పష్టము కాఁగలదు. ఇదిగాక :—

"గావించి మిగుల శృంగారంబు గన్పట్టఁ
బదములు మృదురసాస్పదములగుచు"

ఉషా - ప్ర - 6.

అని యుషాపరిణయాదిలోను, "శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయమతి స్ఫూర్తియు" అని మూఁడు గ్రంథములలోను గ్రంథాంతగద్యలో స్వయముగాఁ జెప్పుకొనుటచేత నీమె శృంగారరస ముట్టిపడు పదకవిత్వమందును గూడ యనన్యసామాన్యమైన సామర్థ్యముఁ గలది యని స్పష్టమగుచున్నది. కాని యీమెచే నిర్మింపఁబడిన పదములు "మన్నారుదాసవిలాసనాటకము"నఁ దక్క మఱెక్కడను గానరావు. ఈమె యష్ట భాషలలోనుఁ బ్రవీణురాలనుటకు పై గ్రంథములోని వివిధభాషాకవిత్వమే నిదర్శనమగును. ఈమె తంజాపురాధీశ్వరుఁడగు విజయరాఘవునిచేఁ గనకాభిషేకము జేయించుకొన్న యాంధ్రమహిళారత్నము. అసామాన్యమైన మేధాసంపత్తిఁ గలిగి రాజసభాదులలో మహావిద్వద్గోష్ఠిలో భళి యనఁదగు కవితాసంపత్తిఁగల మహాకవులకు గాని దుర్లభమైన కనకాభిషేకము నీమె పొందిన దన నీమె విజయరాఘవుని యాస్థానమున నెంతటి మాననీయమైన స్థానమును సంపాదించినదో వేరుగఁ జెప్ప నక్కరలేదు. ఇట్టి గౌరవమును స్త్రీ లింతవఱకు బడసినట్లు వినియుండలేదు.

అనేకసందర్భములను బరిశీలింపఁగా విజయరాఘవనాయకుఁడు రంగాజమ్మపై మిక్కిలి యనురాగము గలవాఁడనియును నామెను నితరులకన్న నెక్కుడుగా నాదరించెననియును వ్యక్తమగుచున్నది. రఘునాథనాయకుని తర్వాత తంజాపురమున సమరశంకయే లేకుండఁ జాలకాలము నిర్భీకముగ రాజ్యమును బాలించినవాఁడు విజయరాఘవుఁడని చరిత్రకారులు నిశ్చయించియున్నారు. అట్టిపట్ల విజయరాఘవుఁడు కాలమునంతయు సరససాహిత్యగోష్ఠిలోను విశేషించి శృంగారవిలాసములలోఁ గడపుటకు నప్పటిపరిస్థితు లనుకూలముగ నుండినట్లును చరిత్రకారు లభిప్రాయపడుచున్నారు. రసికుఁడును విద్వత్కవియును విశేషించి యత్యధికశృంగారప్రియుఁడును నగు నతఁడు సకలవిధముల నుత్తమశ్రేణిలో గణింపఁదగు స్త్రీరత్నము నాదరించుటలో వింతలేదు.

రంగాజమ్మయు సామాన్యురాలు కాదు. శృంగారరసము వెల్లుబుకు పదకవిత్వములో దిట్ట. మృదుమధురవచోనిగుంభితములును, శృంగారరసతరంగితములు నగు కావ్యముల నిర్మించుటలో మేటి. విజయరాఘవుని కులగురువగు శ్రీ శ్రీనివాసతాతాచార్యులచే మన్ననఁబొందిన కవయిత్రి. ఇట్టి యావర్జకములగు గుణాతిశయములఁ బడసిన వనితారత్నము రాజదృష్టి నాకర్షించుట సహజమే.

ఇచ్చట ముఖ్యముగా గమనింపవలసిన విషయ మొకటి గలదు. రంగాజమ్మ యొక గణిక యనియు నామెయందు విజరాఘవుఁ డత్యంతాసక్తిఁ గలవాఁడనియు, నామెయు నేకచారిణీవ్రతము స్వీకరించి విజయరాఘవుని సేవించుచు వచ్చినదనియు

మాననీయులగు విమర్శకాగ్రేసరులు చాలమంది యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ విషయమును సావధానముగఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. రంగాజమ్మ గణిక యని నిరూపించుటకుఁ దగినయాధారములు మృగ్యములు. ప్రబంధమూలముగా మనకు దొరకు విషయములనుబట్టి నిర్ణయించుట సమంజసము కాఁగలదు. రంగాజమ్మయొక్క కృతిత్రయమందును విజయరాఘవుని దన భర్తగానే పేర్కొనుచున్నది. విశేషించి తన కడపటికృతియగు మన్నారుదాసవిలాసనాటకమునందు "హెచ్చుగా నచ్యుతవిజయరాఘవసార్వభౌమధర్మపత్నియై రంగుమీరు రంగాజమ్మ" అని తాను విజయరాఘవుని 'ధర్మపత్ని' యనియే చెప్పుకొనుచున్నది. ప్రాణనాథుఁడు, భర్త, నాయకుఁడు, ప్రియుఁడు, ఇత్యాదిపదములచే విజయరాఘవుని పేర్కొనుచువచ్చిన యీయామె యతఁడు తన భర్తయను విషయమును నిశ్శంకముగఁ జెప్పఁదలఁచి "ధర్మపత్ని" యన్నది. పై పదములను గణిక తన ప్రియుని విషయమునఁ బ్రయోగింప వీలగును. కాని ధర్మపత్నిశబ్దము వారిద్దఱి వైవాహికసంబంధమును దెలుపుచున్నది. "రత్నహారీతు పార్థివః" (రాజ్యమునందలి శ్రేష్ఠ రత్నముల సంగ్రహించువాఁడు పార్థివుఁడు, నీమె స్త్రీరత్నము.) "రాజానో బహువల్లభాః" (అనేకపత్నులఁ గలవారు రాజులు.) అను సూక్తుల ననుసరించి యీ రంగాజమ్మ విజయరాఘవుని ధర్మపత్నిగానే యెందుల కుండ రాదు? రంగాజమ్మ గణిక యనుటకు నీ క్రింది పద్య ముదహరింపఁబడుచున్నది.

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రాడువారుగా
రో? వలపించు నేర్పెఱుఁగరో? తమ కౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రావదేమిరా? విజయరాఘవ! యంచిలు దూరి బల్మి చేఁ
దీవరకత్తెనై యిటుల తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ.!

విజయరాఘవుఁ డెల్లప్పుడును నీరంగాజమ్మతోఁ గ్రీడించుచుండుట నెఱింగి యాతని పట్టమహిషి యాగ్రమున నొకదూతీమూలముగా నిష్ఠురోక్తిగర్భితమైన వార్తను బంపెనట. అద్దానికి బదులుగా రంగాజమ్మ పై పద్యమును బంపె నని చెప్పఁబడుచున్నది.

పై పద్యమును రచించినది రంగాజమ్మయే యనుట కాధారములేవి? వేరెవరైనను రచించియుండరాదా? ఎందఱో స్త్రీరత్నములు కవయిత్రులుగా నాస్థానమున నుండ లేదా! అట్లు రంగాజమ్మయే రచించియుండినను యుండవచ్చు ననుకొన్నను నద్దాని వలన నామె గణికాత్వము నిరూపితమగునా! అట్లామెయే రచించి నట్లంగీకరించినను కూడ దానిని సవతులమధ్య నిష్ఠురోక్తులుగ భావింపరాదా!

ఇట్లు ప్రాబంధికమార్గము సమీచీనమై సవ్యముగా స్పష్టముగా నుండఁగా నసామాన్యకవితాసంపత్తిగలిగి విదుషీమణియు కవయిత్రియునగు రంగాజమ్మ వేశ్య యని యామెకు గణికాత్వము నంటగట్టుట సాహసమే యగును. ప్రాబంధికదృష్టిని (చారిత్రముగ నెట్లున్నను) విద్వత్కవియు సరసుఁడును సంగీతసాహిత్యప్రియుఁడును కవియు కవిజనాశ్రయుఁడును నుత్తమనాయకుఁడును నగు విజయరాఘవనాయకుని వేశ్యాలోలునిగాఁ జేయుటయు వైపరీత్యమే. ఆస్థానకవియుఁ గులగురువును నగు శ్రీ శ్రీనివాసతాతాచార్యులవంటివా రాస్థానమున నుండ రంగాజమ్మ గణికయే యైనచో "ధర్మపత్ని" శబ్దమును ప్రయోగించి కావ్యమును రచింప నూరకుందురా!

ఉషాపరిణయోపోద్ఘాతమునఁ గృతిభర్తృవంశవర్ణనారంభమున శ్రీ శ్రీనివాస తాతాచార్యులు చెప్పినట్టిపద్యము గూడ గలదు :—

క. నీపతి మన్నరుదాసుఁడు
గోపాలుఁడు కనుక నితఁడు కోర్కెలు హెచ్చన్
జేపట్టి మనుప నెలకొను
నాపలుకుల నెలఁత నీముఖాంబుజసీమన్.

—: మన్నారుదాసవిలాసప్రబంధము (ప్రథమాశ్వాసము) :—

క. చతురాస్యుం డనఁదగు నీ
పతి యిటు నిను గారవించి బహుమతి మీరన్
కృతి రచియింపు మనన్ భా
రతికిన్ బ్రతివత్తువమ్మ రంగాజమ్మా!

ఆస్థానకవియుఁ బండితుఁడు కులగురువు నగు నీయనయే రంగాజమ్మను జూచి "నీపతి మన్నరుదాసుఁ"డని ప్రయోగించుటయు గమనార్హము. మఱియు నొకవేశ్య తంజాపురాధీశ్వరుఁడైన విజయరాఘవసార్వభౌముని ధర్మపత్ని యని చెప్పుచు నొకగ్రంథమును వ్రాయుచుండ సభాస్థలిలో నున్న పండితులు నూరకుందురా! కాబట్టి యీవిషయము దీర్ఘముగా విచారింపవలసియున్నది. చరిత్రలో సార్వ భౌముని పట్టమహిషియొక్క పేరుమాత్రమే పేర్కొనఁబడుట సంప్రదాయము. అతని కెందఱైనను పత్నులుండవచ్చును, కాని వారందఱును పట్టమహిషులు కారు గదా! ఆరీతిగనే విజయరాఘవసార్వభౌమునకు నెందఱో ధర్మపత్ను లుండ

వచ్చును. పట్టమహిషి [1]"రాజగోపాలాంబిక". పత్నులలో నొకతె రంగాజమ్మ. ఈమె సరసమధురకావ్యనిర్మాణచతుర యగు కవయిత్రి కాబట్టి నీయంశమును గ్రంథమూలమునఁ జెప్పుట కొకయవకాశ మామెకు దొరికినది. అట్టి యవకాశము సద్వినియోగపఱచుకొన్న దీ రంగాజమ్మ. పైవిధముగ నిర్ణయించుటకే అధికములైన యాధారము లుండ వేరువిధముగా నిర్ణయించుట సమంజసమగునా! అను విషయమును సహృదయులు సావధానముగఁ బరిశీలింపవలసియున్నది.

—: కృతిభర్త - విజయరాఘవనాయకుఁడు :—

ఇతఁడు తంజాపురరాజ్యము నతులితకీర్తివైభవములతోఁ బాలించిన యాంధ్ర నాయకరాజులలో నొకఁడు. రఘునాథనాయకుని (1614-1633) కుమారుఁడు. విజయరాఘవనాయకుఁడును (1633-1673) తనతండ్రివలనే కవి, కవిజనాశ్రయుఁడు, విష్ణుభక్తుఁడు, వైష్ణవాభిమాని. ఈతని యిష్టదైవము తంజాపుర మండలములోని 'మన్నారుగుడి' క్షేత్రమునఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన రాజగోపాలస్వామి. ఆ దైవ యనుగ్రహముచే నితఁడు కలిగినందున నీతనికి మన్నారుదాసుఁ డనికూడ మరియొక పేరు ప్రసిద్ధికెక్కిన దని చెప్పుదురు. తంజాపురము నెక్కువకాలము పరిపాలించిన యాంధ్ర నాయకరాజులలో నచ్యుతనాయకుఁడు (1561-1614) మొదటివాఁడు. ఇతఁడు 44 సంవత్సరములు తంజాపురమును బాలించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు విజయరాఘవుని పితామహుఁడు. రఘునాథనాయకుని తండ్రి. రెండవవాఁడు విజయరాఘవనాయకుఁడు. (1633-1673) ఇతఁడు 40 సంవత్సరములు నిరర్గళముగఁ దంజాపురమును బాలించెను.

ఇతని సారస్వతాభిమానమునకుఁ బ్రత్యక్షనిదర్శనములుగా నితనిచే నిర్మింపఁబడిన పెక్కు గ్రంథము లు వెలుఁగుచున్నవి. ముఖ్యముగా "రఘునాథనాయకాభ్యుదయము" రఘునాథాభ్యుదయ"మను ద్విపద యక్షగాన ప్రబంధములను విరచించి కీర్తిఁగాంచినవాఁడు. కామరసు వెంకటపతిసోమయాజి, కోనేటి దీక్షితచంద్రుఁడు,

---

1. "హేమాబ్జనాయికాస్వయంవర"మను గ్రంథమందు మన్నారుదేవుఁడు తనతల్లి పేరు 'రాజగోపాలాంబిక'యని పేర్కొనియున్నాఁడు. "విజయరాఘవ భూపాలకప్రియపుత్రుండును, రాజగోపాలాంబికాగర్భజలధికువలయమిత్రుఁడును" చూ:— హేమాబ్జనాయికాస్వయంవరము (D. No. 674- M. No. 675.)

చెంగల్వ కాళకవి, పురుషోత్తమదీక్షితుఁడు, మొదలగు కవిప్రకాండు లితని యాస్థానము నలంకరించిరి. పరంపరాగతకులగురువు పండితాగ్రణి యగు శతక్రతు శ్రీనివాస తాతాచార్యులు విజయరాఘవుని దన తనయునిగానే భావించి యతని సకలవిధయోగక్షేమములయందును శ్రద్ధఁ జూపుచుండిరి. "సాహిత్యరాయ పెండేర"మను బిరుదందెను బడసిన విజయరాఘవుని పార్శ్వమున ప్రకాశించు శారదాధ్వజ మితని వైదుష్యమును కవితానైపుణ్యమును కవిపండితపక్షపాతిత్వమును దిగంతములకు వ్యాపింపఁ జేయుచుండెను. ఇతని కాలమున యక్షగానములు, ప్రబంధములు, ద్విపదకావ్యములు, పదములు పెక్కు విలసిల్లినవి.

ఇట్లనేకవిధముల నాంధ్రసారస్వతాభివృద్ధిని ప్రధానలక్ష్యముగాఁ గొని వివిధ రంగములఁ గృషిసల్పుచు నాంధ్రకవుల కవయిత్రుల నాదరించిన విజయరాఘవ నాయకుఁ డాంధ్రులకుఁ జిరస్మరణీయుఁడు. ఇతని కాలము స్వర్ణయుగమన నొప్పును. అనితరసాధారణప్రజ్ఞాశాలియై కవిపండితసమాజకల్పవృక్షమై బహు గ్రంథకర్తయు బహుగ్రంథభర్తయు నగు విజయరాఘవనాయకుని కీర్తి వేనోళ్లఁ బొగడఁ దగినది. చెంగల్వ కాళకవి తన కృతిభర్తయగు విజయరాఘవుని సాధారణముగఁ జక్రవర్తిని వర్ణించురీతిగ న్యూనాధిక్యములు లేకుండునట్లుగ నభివర్ణించి తన కవితా పటిమను జూపెను.

కాని యీ యుషాపరిణయ గ్రంథకర్త్రియగు రంగాజమ్మ తనకును దనకృతికిని భర్తయగు విజయరాఘవుని వర్ణించు సందర్భమున కొంచ మత్యధికముగనే చెప్పినట్లొప్పుకొనక తప్పదు. వాస్తవపరిస్థితిని కొంచమధికముగాఁజేసి విజయరాఘవుఁడు శ్రీకృష్ణుని యవతారమే యని నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నించినది. ఈ పద్ధతిని దన కృతిత్రయమందును విడువక యనుసరించినది. అందును మఱియొకవిశేష మేమన, మూఁడు గ్రంథములందును గూడ పై విషయముఁ దాను చెప్పినట్లుకాక కులగురువగు శతక్రతు శ్రీనివాస తాతాచార్యులు చెప్పినట్లు గ్రథింపఁబడియుండుట. అందుచేత నందఱికిని బై విషయమునఁ బ్రామాణికబుద్ధి యేర్పడుటకు నధికమగు నవకాశమున్నది కదా! భూపతిని దైవాంశసంభూతునిగ భావించుటయు నారీతిగ వర్ణించుటయు సకలసమ్మతములే. కాని యద్దాని నత్యధికముగాఁ జేసిన నసహజముగా నుండదా! రంగాజమ్మ యొక్క కృతిత్రయమునుండి పై భాగములుమాత్ర మీ క్రింద నివ్వఁబడియున్నవి.

—: మన్నారుదాసవిలాసము (ప్రబంధము) ప్రథమాశ్వాసము :—

ఉ. అమ్మనుజాధినాథుని ప్రియాంగనలై యలరారు చెంజి ల
క్ష్మమ్మ కళావతీసతియు నాత్మజరత్నముఁ గాంచ నెంచి చెం
గమ్మను రాజగోపహరి నర్థిఁ దలంపుచుఁ జాల నెమ్మదిన్
బమ్మిన వేడ్క సల్పిరి తపంబులు దానములున్ వ్రతంబులున్.

సీ. శ్రీరఘునాథధాత్రీతలాధీశ్వరుఁ
డా సతులను గూడి యనుదినంబు
సకలసత్కర్మంబులు సలుపుచు నొకనాఁడు
నామతీర్థంబున నంతరమున
భాసురలీలఁ బద్మాసనాసీనుఁడై
హృదయపంకజమునఁ గుదురుగాఁగ
శ్రీరాజగోపాలశౌరిఁ జెంగమలేశు
వేడ్కతో భావింప వెన్నుఁ డలరి

గీ. యెదుట సన్నిధిసేసి నీకిత్తు వరము
వేఁడు మన సంతసంబున విజయమహిమ
నీ మహీమండలంబెల్ల నేలఁజాలు
తనయు మాకిమ్ము దేవకీతనయ! యనిన.

క. మెచ్చితిమి నీదుకోర్కికి
నచ్చుతరఘునాథభూప! యటులనె నీకున్
మచ్చిక తనయుఁడనై ధర
నచ్చుగ నీసాధ్విగర్భమం దుదయింతున్.

గీ. తీవి విజయాఖ్యు సుతుని వేఁడితివి గనుక
లీల మము రాఘవునిగఁ గొల్చితివి గనుక
విజయరాఘవనామంబు వెలయఁ దాల్చి
చెలఁగి వెయ్యేండ్లు పుడమి రక్షింపుచుందు.

* * *

సీ. శ్రీతాతయార్యదేశికవర్య ! యేము మీ
మహితోపదేశక్రమమున నేఁడు
నేమంబుమీరంగ నామతీర్థంబయి
చెలువమన్నారు నంచితవిహారు
రాజీవదళనేత్రు రమణీయతరగాత్రు
మంజులలాటు సన్మణికిరీటు
వేత్రహస్తుని సర్వవిబుధప్రశస్తుని
మదిలోన భావింప నెదుట నతఁడు

గీ. వెలసి వలసిన వరములు వేఁడు మనినఁ
బొంగి విజయాఢ్యుఁడైన సుపుత్రు వేఁడ
మమ్ము రాఘవునిం గొల్చు మహిమవలన
విజయరాఘవుఁ డన నుద్భవింతు ననియె.

* * *

చ. హితమతియైన యచ్యుతనరేంద్రుని శ్రీరఘునాథనేత క
య్యతివ కళావతీసతికి నాహవవైరిమదాపహారియై
సుతుఁ డుదయించె సర్వగుణశోభితుఁ డాశ్రితపారిజాత మ
ప్రతిమబలాఢ్యుఁ డీ విజయరాఘవశౌరి జయానుసారియై.

—: మన్నారుదాసవిలాసము (ప్రబంధము) చతుర్థాశ్వాసము :—

వ. అని పలికిన యాచార్యవర్యునకు సంతసంబున నింతు లిట్లనిరి.

సీ. వినవయ్య యాచార్య ! విన్నవించెద మేము
విన్నకార్యం బెల్ల విశదముగను
రాజచంద్రుండను రాజవర్యునిపుత్రి
ధరఁ గాంతిమతి యనఁ దనరుదాని
ప్రాణపదంబైన భామ యొక్కతె వచ్చి
గజనిమ్మపండ్లు చే కొన్క యొసఁగి
యేకాంతమునఁ బల్క నితనితో నొకమాట
చాల సంతసమంది సకియ కపుడు

గీ. నమ్మిక లొసంగినాఁ డట నెమ్మిమీర
నేమి కార్యంబొ ! తెలియము స్వామి యిప్పు
డిట్టి దొడ్డరహస్యంబు నేమి యనుచుఁ
దెలియ నడుగుఁడు మీరింకఁ దేటగాను.

క. అని పలుకు చెలులమాటలు
విని నవ్వుచు మనసులోన వేడుకమీరన్
దన శ్రీహస్తముచేతను
దనయుని నెమ్మేను నిమిరి తగ నిట్లనియెన్.

సీ. ధర నుతింపఁగఁదగు ధైర్యగుణంబున
మేరువు గెల్చిన మేటి వీవు
ఘనులు మెచ్చఁగఁదగు గాంభీర్యమహిమను
రత్నాకరుని గెల్చు రాజ వీవు
బుధులు రాఘవుఁ డన భుజపరాక్రమమున
జామదగ్న్యుని గెల్చు జాణ వీవు
పొగడంగఁ దరమైన బుద్ధిచాతురిచేత
ఫణిపతి గెల్చిన ప్రౌఢ వీవె

గీ. ఇట్టి గుణములచే మతి యెంచి చూడ
నీకు సరియైన వార లీలోకమునను
నృపతు లెవ్వరు రఘునాథనృపకుమార !
యువతిమకరాంక ! విజయరాఘవశశాంక !

క. తెలిసితిమి నీదుకోరికఁ
గలఁకఁటు వలదింక మేలు గలుగు న్నికన్
గలికిని వలచిన హేతువుఁ
దెలిపెద వినవయ్య తేటతెల్లమిగాఁగన్

క. ద్వాపరయుగమునఁ జంద్రుఁడు
గోపాలుని చెంతఁ జేరి కోర్కులుమీరన్
శ్రీపతి ! రవిశశిలోచన !
తాపసహృదయాబ్జమిత్ర ! దానవశత్రా !

ఉ. తామరసాప్తపుత్త్రి యయి ధారుణి మీఱ కళిందకన్యకన్
స్వామి వివాహమాట విని చాలముదం బొనఁగూడె నెమ్మదిన్
బ్రేమ మదీయపుత్త్రికను బెండ్లయి యిప్పుడు వేడ్క మీఱఁగా
మామన పాలకింపుచు సమంబుగఁ జూడుము రెండుకన్నులన్.

సీ. అన విని గోపాలుఁ డాచంద్రుఁ గనుఁగొని
పలికె నిట్లనుచును భావమలర
నీముద్దుచెల్లెలి నేను పెండ్లాడఁగాఁ
గోద అయ్యెను నీదుకూఁతు రిపుడు
కలియుగంబునఁ జాలఘనుఁడైన రఘునాథ
భూపాలవరునకుఁ బొడిమి యేను
విజయరాఘవుఁడనై విఖ్యాతిమీఱెద
దక్షిణద్వారకాస్థలిని నీవు

గీ. రాజచంద్రుఁ డనందగు రాజవయిన
నపుడు నీకన్యఁ బెండ్లాడి యందముగను
సంతసం బొనరించెద సరగ ననియె
గాన విను మింక విజయరాఘవనృపాల !

గీ. నీవె శ్రీరాజగోపాలదేవుఁ డవల
చంద్రుఁడే యొంచ నారాజచంద్రనృపతి
ఘనత నారాజసుతయైన కాంతిమతిని
బెండ్లిసేసెద నే నీకుఁ బ్రేమమీర.

—: మన్నారుదాసవిలాసనాటకము (యక్షగానము) :—

వ. అని యానతిచ్చిన శ్రీనివాసతాతయాచార్యులతో నామొంచకకచ లేష
చున్నారు.

—: ముఖారి—ఆది—దరువు :—

ఏకాంతయోకాని యేకాంత మొకటి
ఝాకాంతునకుఁ జెల్పె నిందఱుఁ జూడ.

వ. అనిన విని దరహాసవదనుండై గురురాయపట్టభద్రుండు వితతనయుండగు తనతనయుని మేను మస్తరింపుచుఁ గుస్తరించిన నాయస్తోకప్రభావుండగు విజయరాఘవసార్వభౌముండు శుభకరంబైన గురుకరవిమర్శనంబునఁ గలంక దీరి తెలివిఁ జెంది మందమందముగ డెందంబున నానందంబు గందళింప నాతిరుమలవంశనందనునికి వందనంబాచరించి యేమియు మందలించలేక యున్నచందంబుఁ జూచి ధీచాతురి మెఱయ నాచార్యు లేమనుచున్నారు.

ఆచార్యులు చదివే ద్విపద :—

మన్నారుదాస ! నీమనసు నేఁ గంటి
విన్నఁదనం బింక విడువుము నీవు
కలికిపై వలచిన కారణం బేమి
తెలిపెద విను తేటతెల్లమిగాను
ద్వాపరయుగమున వచ్చి చంద్రుఁడు
గోపాలుచెంతకుఁ గుతుకంబుమీర
రవిశశినేత్ర ! శ్రీరమణీకళత్ర !
వివరింతు వినుము నావిన్నపం బొకటి
తరణికుమారియై తగు కళిందజను
బరిణయంబైన యప్పగిదిని నాడు
చిన్నికొమార్తెను జేకొని రెండు
కన్నులు సరిగాను కనుఁగొనవయ్య.
అన విని గోపాలుఁ డాచంద్రుఁ జూచి
సెనరున నిట్లనె నీదుచెల్లెలిని
వేడుకతో మేము పెండ్లాడ మీన
గోడ లయ్యెను నీదుకూతురు మాకుఁ
గలియుగంబున యశోగరిమచే ధరణిఁ
బొలుపొంద రఘునాథభూనాథమణికి
విజయరాఘవుఁ డన విఖ్యాతిగాంచి
ప్రజ లెల్లఁ గొనియాడఁ బ్రభవింతు వపుడు
తనరెడు దక్షిణద్వారకాస్థలిని
జనియింపుదువు రాజచంద్రుండ వనఁగ

నపుడు నీకన్నియ నమరఁ బెండ్లాడి
యపరిమితశ్రీల నలరింతు ననియెఁ
గావున విజయరాఘవ ! వత్స ! నీవె
భావింపగాను గోపాలదేవుఁడవు
చంద్రుండె యారాజచంద్రుండు గాన
సాంద్రమోదమున నాజననాథసుతను
నతివల మేల్బంతి యనఁదగు కాంతి
మతిఁ బెండ్లిసేసెద మనుజేంద్ర ! నీకు.

—: ఉషాపరిణయము (ప్రథమాశ్వాసము) :—

క. అల యచ్యుతభూవిభునకు
నలఘుయశశ్శుభ్రమూర్తి మూర్తిమాంబకు సుతుఁడై
వెలసెన్ రఘునాథమహీ
తలపతి రఘునాథుఁ డితఁడె తప్ప దనంగన్. (9)

సీ. తనర నారఘునాథధరణీశ్వరుఁడు పెంజి
లక్ష్మమ్మ యల్ల కళావతమ్మ
పట్టంపురాణులై ప్రబలి సేవ యొనర్పఁ
గుల మెల్ల వెలయించు కొడుకు వలసి
దానధర్మంబులుఁ దపములు సలుపుచుఁ
గస్తూరికృష్ణుని ఘనత వేఁడ
నల పెంజిలక్ష్మమ్మకలలోనఁ గస్తూరి
కృష్ణుఁ డిట్లనెఁ బూర్వవృత్త మొకటి

గీ. నీవు తొల్లను దేవకీదేవి వరయ
సాటిలేని కళావతీసతి యశోద
యల్ల వసుదేవనందులయాత్మ లిపుట
నెగడె నచ్యుతరఘునాథనృపతి యనఁగ. (10)

సీ. అల వసుదేవున కాత్మసంభవుఁడనై
మందలోఁ బెరుగంగ నంద నింట
దపములుఁ జేసి యేఁ దనయునిఁ గాంచితి
బాలలీల యశోదభాగ్య మయ్యె

నని తలంపుచు నుంటి వటుఁగాన నిప్పుడే
నోగిఁ గళావత్యంబ యుదరమందు
నుదయింతు సంతోష మొదవంగ నీవును
ఘనతఁ బుత్రస్వీకృతిని నొనర్చి

గీ. విజయరాఘవుఁ డనుపేర వెలయఁజేసి
నన్ను బోషించి యిపుడు నానంద మెందు
మనుచుఁ బల్కంగ మేల్కని హర్షమంది
వెలయ లక్ష్మమ్మ విభునకు విన్నవించె. (11)

వ. అట్లుదయించిన మహామహుండుగావున.

పై నుదాహృతభాగములలో శ్రీకృష్ణుఁడే విజయరాఘవనాయకుఁడని నిరూపించుట కనుకూలముగఁ గథల నల్లి తనసరసమృదుమధురకవితాచార్యము ప్రకాశింప నందముగఁ బైవిషయమును గ్రంథస్థముగఁ జేయఁగల్గినది. విజయరాఘవుఁ డన్నినో తన్ను శ్రీరాజగోపాలస్వామియొక్క పుత్రుఁడుగనే పేర్కొని గ్రంథస్థముగఁ జేసి యున్నాడు-చూడుఁడు "విప్రనారాయణచరిత్ర":—

"తలారి :— స్వామి! యీతూరుపు తేరిదాఁక హాలకులిశరేఖలు గలిగిన యడుగుల జాడ కన్పించుచున్నది గాని మానుసులు నడచిన యడుగులు కానరాదయ్యా!

అధికారి :— అటువంటియడుగులు గోపాలునికిని విజయరాఘవభూపాలునికే గాని యితరులకు లేవు గదరా! చోరునియడుగు లెత్తమంటె నవనీత చోరునియడుగులున్న యతనికుమారుని యడుగులున్ను కంటి నంటా వచ్చేవు. మాకన్నా నీవే భాగ్యశాలివిరా!

—: రఘునాథనాయకాభ్యుదయము :—

(విజయరాఘవునిస్వప్నమున శ్రీరాజగోపాలస్వామి సాక్షాత్కరించి గ్రంథ రచనకుఁ బ్రోత్సహించు సందర్భము.)

"విజయరాఘవ! వత్స! వినుము మామాట
భజియింపుచును మమ్ముఁ బ్రతివత్సరంబు

నిర్భరభక్తితో నీవు హిరణ్య
గర్భదానంబులు గావించువేళ
నగరోర్ధ్వఫలకమోహనచిత్రరూప
విధముఁ గైకొని యేము వేడ్కతో నిలిచి
యాగర్భమందు నీ వావిర్భవింప
బాగుగా నిన్ను జేపట్టి మాపట్టి
వని యెంచి మీతల్లి యరుణాబ్జవల్లి
చనుబాలు గ్రోలించి చాల లాలించి
తొలుదొల్త నీమేని దురితంబు లెల్లఁ
దొలఁగించి రాజ్యంబు ధ్రువముగా నొసఁగి
సొంపుగ నిను దయఁ జూచు పురాణ
దంపతులము నీకుఁ దల్లిదండ్రులము

* * * *

నీరచనకు మెచ్చి నీకు దీర్ఘాయు
రారోగ్యభాగ్యంబు లపుడొసంగితిమి
ధీచతురత మించ ద్విపదకావ్యంబు
నీచేత నందుకో నేఁడు వచ్చితిమి
మాయవతారమై మహి నుదయించి
మీయయ్యయై ధైర్యమేరువై మించి
యఘటనఘటనాసమర్థుఁడై వెలయు
రఘునాథమేదినీరమణునిచర్య
ధీకౌశలము మించ ద్విపదఁ గావించి
మా కంకితము సేసి మనుము వేయేండ్లు"

పైగ్రంథభాగములే "రఘునాథాభ్యుదయ" మను యక్షగానమునఁ గూడ వచ్చుచున్నవి. పైరెండు గ్రంథములును విజయరాఘవనాయకవిరచితములే. పైవిధముగా వీరిలేఖిని ప్రసరించినందులకు పరిమితభక్త్యావేశపరవశతయే కారణముగాఁ జెప్ప నొప్పును. పైవిషయము లెట్లున్నను కవిసమాజభోజభూజానియుఁ గవియునైన విజయరాఘవనాయకుఁడును సరసమృదుమధురకవితాచాతుర్యసర్య యను రంగాజమ్మయు నాంధ్రసారస్వతలోకమునకు నిత్యస్మరణీయు లనుటలో సంశయములేదు.

—: విజయరాఘవుని కృతులు :—

ఇతనిచే రచియింపఁబడిన ప్రహ్లాదచరిత్రమను (M. 692 D. 541) యక్షగాన మందలి యుపోద్ఘాతమున నితని గ్రంథములను వివరించు సీసమాలికలోఁ బెక్కు గ్రంథముల నితఁడు నిర్మించినట్లు పేర్కొనఁబడియున్నది.

ఆసీసమాలికానుసారముగాఁ బరిశీలించిన నితఁ డించుమించుగా నేఁబదికృతుల నిర్మించినట్లు తెలియఁగలదు. కాని యందనేకకృతులు లభ్యములగుట లేదు. ఇంతవరకు దొరకినవాటిలోఁ జాల ముఖ్యములగు నమూల్యగ్రంథములు కొన్ని గలవు. వాటిలో నొకటి "శ్రీమద్వేదాంతదేశికులు విరచించిన "పాదుకాసహస్రము"నకుఁ దెనుఁగుసేత. ఇయ్యది ద్విపదఛందోనిబద్ధమైనది. ఇతని గ్రంథములు దొరికినంత వఱ కాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువారిచేఁ బ్రచురింపఁబడిన సూచీపత్రములోఁ బేర్కొనఁ బడియున్నవి. (The Descriptive, catalogue of the Telugu manuscripts in the T. M. S. S. M. Library, Tanjore.) సమీపమున విజయ రాఘవనాయక విరచితమైన (M. 596) "కృష్ణవిలాస" మనెడి యక్షగానము కనుఁ గొనఁబడినది. పైగ్రంథ మాంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువారి సూచీపత్రమునఁ బేర్కొనఁబడి యుండలేదు. ఇట్లే యతని యితరకృతులు కూడ దొరకవచ్చునని నానమ్మకము.

—: గ్రంథరచనాకాలము :—

రఘునాథనాయకుని (1614-1633) తర్వాత 1633 న విజయరాఘవనాయ కుఁడు తంజాపురాంధ్రరాజ్యసింహాసన మధిష్ఠించెను. అప్పటికి రఘునాథనాయ కుని యాస్థానమున నుండిన కులగురువగు శ్రీకుమారతాతాచార్యు లున్నట్లే తెలియు చున్నది. ఆయనను తాతాచార్యులనే వ్యవహరించుచు వచ్చినట్లు గ్రంథసాహిత్య మునఁ దెలియుచున్నది. రఘునాథనాయకాభ్యుదయాదిగ్రంథములలోఁ గులగురు వుగాఁ బేర్కొనఁబడిన తాతాచార్యు లీకుమారతాతయాచార్యులే. తరువాత కొంత కాలమునకు గాని శతక్రతు శ్రీనివాస తాతాచార్యు లాస్థానపండితపదవికిని కులగురువు పదవికిని రాలేదని స్పష్టమగుచున్నది. పైపదవుల వహించుటమాత్రముకాక శ్రీనివాసతాతాచార్యులు విజయరాఘవునితో నత్యంతము సన్నిహితులుగఁ గూడ మెలఁగుచు నతనికుటుంబవిషయములలోఁ గూడ నత్యంతశ్రద్ధఁ జూపుచువచ్చినట్లును దెలియుచున్నది. శ్రీనివాసతాతాచార్యులును విజయరాఘవనాయకుఁడును పితాపుత్రులవలె మెలఁగుచుండిరట.

—: మన్నారుదాసవిలాసము (ప్రబంధము) :—

క. అని పలుకు చెలులమాటలు
విని నవ్వుచు మనసులోన వేడుకమీరన్
దనశ్రీహస్తముచేతను
దనయుని నెమ్మేను నిమిరి తగ నిట్లనియెన్."

—: మన్నారుదాసవిలాసనాటకము (యక్షగానము) :—

వ. అనిన విని దరహాసవదనుండై గురురాయపట్టభద్రుండు వితతనయుండగు తన తనయుని మేను మస్తరింపుచుఁ గస్తరించిన నాయస్తోకప్రభావుండగు విజయ రాఘవసార్వభౌముండు"

ఇట్లు విజయరాఘవనాయకునితో నింత దగ్గతి సంబంధ మేర్పడుటకు శ్రీకుమార తాతాచార్యుల తర్వాత కొంతకాలము పట్టియుండును. విజయరాఘవుఁడు సింహాసన మధిష్ఠించిన 1633 కు తర్వాత 10, 15, సంవత్సరములకు గాని యట్టి పరిస్థితు లేర్పడుట కవకాశములేదు. తాతాచార్యులని ప్రసిద్ధిఁ జెందిన శ్రీకుమారతాతయా చార్యులు రఘునాథనాయకాభ్యుదయాదులలోఁ జేర్కొనఁబడియుండుటను బట్టి పై గ్రంథరచనాకాలమునకు శ్రీనివాసతాతాచార్యు లాపదవిలో లేరని స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి విజయరాఘవనాయకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైన 1633 కు తర్వాత శ్రీనివాస తాతాచార్యు లుచ్చస్థితియం దుండియుండును. అట్టి శతక్రతు శ్రీనివాసతాతా చార్యులఁ దనకృతిత్రయములో నెక్కుడుగ రంగాజమ్మ పేర్కొనుటచేత నీమె కృతిత్రయమును 1645 - 1655 కాలములో నిర్మించియుండునని యూహింప వచ్చును.

—: గ్రంథాంతరములు :—

ఉషాపరిణయ మను యితివృత్తమును జాలమంది కవులు తమతమ కృతుల యందుఁ బ్రధానవస్తువుగాఁ గొని యనేకరచనల సాగించియున్నారు. కొందఱు భారతమునుండియుఁ గొందఱు భాగవతమునుండియుఁ గథను సంగ్రహించిరి ప్రసిద్ధమును సరసమధురకథాసందర్భములను గలిగియుండుటచే నీ యితివృత్తము కవుల నందఱి నాకర్షించుట సహజమె. అట్లు లభించు గ్రంథము లన్నిటిలోను నీరంగాజమ్మ కృతియగు నుషాపరిణయమే ప్రాచీన మగునేమో యని తోఁచెడిని.

పై యితివృత్తమునుగల గ్రంథము లీక్రింద దొరికినంతవఱకు నివ్వఁబడియునవి :-

1. Descriptive catalogue of Telugu Mss; in G. O. M. Library, Madras. Vol. II. Prabandhas No 376 — అనిరుద్ధచరిత్ర-కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.
2. ,, ,, No 377 ,, ,,
3. ,, ,, No 427 ఉషాపరిణయము - దామెర్ల అంకభూపాలుఁడు.
4. ,, ,, No 428 ,, ,,
5. ,, ,, No 429 ,, ,,

పై నైదు గ్రంథములు నుషానిరుద్ధుల వివాహమును ప్రధానకథావస్తువుగాఁ గొన్న యైదాశ్వాసముల ప్రబంధములు :—

6. ,, Vol. IV — ఉషాకల్యాణము-తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుఁడు. (ద్విపదకావ్యము)
7. ,, Vol. VIII — ఉషాపరిణయము - విరిపారి నృసింహరాజు. (యక్షగానము)
8. ,, R. 477*a* — ఉషాపరిణయము - నడిమింటి రామజోగి. ఉషానిరుద్ధుల పరిణయమును ప్రధానముగాఁ గలిగిన దీగ్రంథము. సీసవికారమనఁదగు పదరూపమున నున్నది.
9. ,, R. 745*a* — ఉషాపరిణయము - చెన్నయ (యక్షగానము)
10. D. 743 / M. 316 — ఉషాపరిణయము (కర్త పేరు తెలియుటలేదు) (యక్షగానము)
11. D. 140 / M. 283 — ఉషాపరిణయము - రంగాజమ్మ (ప్రబంధము)

పైనఁ జేర్కొనఁబడిన గ్రంథములలోఁ గడపటి రెండు (10-11) గ్రంథములు తక్క తక్కిన గ్రంథములు మదరాసు ప్రభుత్వపు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున నున్నవి. కడపటి రెండును తంజావూరు సరస్వతీమహల్ గ్రంథాలయమున నున్నవి.

—: పరిష్కరణము :—

ఈ తంజావూరు సరస్వతీమహాల్ గ్రంథాలయమునందలి యాంధ్రవిభాగమునఁ గల (D. 140) M, 283, సంఖ్యఁ గల ఉషాపరిణయగ్రంథముయొక్క యేకైక తాళపత్రప్రతియే యీ పరిష్కరణమునకు మాతృక. లిపి శుద్ధముగను నధికముగఁ బ్రామాదికములు లేకుండుట పరిష్కరణమునకుఁ గొంత సహాయకారిగా నుండినది. అందందుఁ గొద్దిగ గ్రంథపాతములు సాధ్యపడినంతవఱకు ఖండలీకరణము (బ్రాకెట్సు)లచేఁ బూరింపఁబడినవి. వీలైనంతవఱకు నష్టమైన గ్రంథభాగములు కూడ నట్లే పూరింపఁబడినవి. అచ్చటచ్చట గ్రంథములోఁ బొసఁగనిచోట్ల మాతృకాపాఠము దిద్దఁబడి యథామాతృకపాఠములు క్రింద (foot note) నివ్వఁబడియున్నవి. మాతృకలో నచ్చటచ్చట లేఖకప్రామాదికములు కూడ లేకపోలేదు. అవికూడ వీలైనంతవఱకు దిద్దఁబడియున్నవి. అయినను నీ రసవత్తరమగు కావ్యఖండమును బరిష్కరించుటలోఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యము లేర్పడియుండవచ్చును. వాటిని విజ్ఞులు మన్నింపఁ బ్రార్థన. ఈ యుత్తమగ్రంథమును బ్రచురించ నిశ్చయించి తత్పరిష్కరణభారము నాయందుంచి యాంధ్రసారస్వతమునకు నీయల్పీయమైన సేవయైనఁ జేయుటకు సదవకాశము నొసఁగిన సరస్వతీమహాల్ గ్రంథాలయకార్యనిర్వాహకసంఘ కార్యదర్శియగు శ్రీయుత S. గోపాలన్, B. A; B. L; గారికి నా మనఃపూర్వకాభివందనములు. వీలైనంతవఱకు ప్రెస్‌కాపీని నిర్దుష్టముగను శుద్ధముగను వ్రాయుటయందు చిరంజీవి N. విశ్వనాథము చూపిన శ్రద్ధ ముఖ్యముగాఁ బేర్కొనదగినది.

సత్కాలములో శుద్ధముగను నిర్దుష్టముగను ముద్రణము సాగించిన 'రత్నం' ప్రెస్ వారికి ధన్యవాదము లర్పించుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

శుభమస్తు.

సరస్వతీమహాల్
గ్రంథాలయము, తంజావూరు.
మన్మథ చైత్ర శుక్ల ప్రతిపత్.
25-3-1955

విఠలదేవుని సుందరశర్మ

శ్రీ.

విషయసూచిక

ప్రథమాశ్వాసము

ద్వితీయాశ్వాసము

తృతీయాశ్వాసము

చతుర్థాశ్వాసము

శ్రీ రాజగోపాలాయనమః

ఉషాపరిణయము

(పద్యకావ్యము)

ప్రథమాశ్వాసము

—: ఇష్టదేవతాస్తుతి :—

కృత్యవతారిక.

ఉ. శ్రీ విజయాయురున్నతులచే నలరించెదఁ గొల్చువారలన్
ధీవిభవంబుమీర నని తెల్పుచు హేమవనిన్ జెలంగు రా
జీవదళాయతాక్షుఁడగు చెంగమలేశుఁడు మన్ననారు గో
త్రావిబుధేంద్రునిన్ విజయరాఘవచంద్రుని బ్రోచుగావుతన్. 1

శా. సారోదారకటాక్షవీక్షణసుధాసారంబు తోరంబుగా
భూరి క్షేమ మొసంగఁగా నెపుడు నంభోజాతగర్భాదులన్
శ్రీరంజిల్లఁగఁ జేయుచున్ జెలఁగు మాచెంగమ్మ యిద్ధాత్రిపై
సారెన్ మన్నరుదాసభూవిభుని వాత్సల్యంబునన్ బ్రోవుతన్. 2

సీ. సంతసంబమర ననంతునిఁ గొనియాడి
గరుడునిఁ బూజించి ఘనతమీర
సేనాధినాయకు సేవించి భక్తిని
బన్నిద్దరాళ్వార్లఁ బ్రస్తుతించి

వేదాంతదేశికు వేడ్కతో భజియించి
వ్యాసవాల్మీకుల వరుసఁ బొగడి
చెలఁగి శతక్రతు శ్రీనివాసాభిఖ్య
తాతయాచార్యులఁ దలఁచి మదిని

గీ. వేదసంఘంబు మూర్తిభవించినట్టు
లఖిలయాగంబు లొనరించి యవనియందుఁ
జెలువుమీఱు శతక్రతు శ్రీనివాస
తాతగురువర్యునకును వందన మొనర్తు. 3

—: సుకవిస్తుతి — కుకవినింద :—

క. సకలసభామధ్యంబులఁ
బ్రకటంబుగ విబుధు లెల్ల భళి యనఁదగు నా
సుకవుల సన్నుతిసేయుచుఁ
గుకవుల నిరసింతు మిగులఁ గుశలతమీఱన్. 4

వ. అని యిష్టదేవతానమస్కారంబును సుకవిపురస్కారంబునుఁ గుకవి తిరస్కారంబునుఁ గావించి యేనొక్క ప్రబంధంబు రచియించెద నని తలంచుసమయంబున.

—: కృతిభర్త — విజయరాఘవనాయకుఁడు :—

సీ. శ్రీరాజగోపాలసేవామహిమచేత
నేరాజు ధరనెల్ల నేలుచుండుఁ
బరమతంబుల నెల్ల నిరసించి యేమేటి
వైష్ణవమతముఁ జేసె

బాల్యంబునందునే పగతుర నిర్జించి
యేనేత కీర్తుల నెసఁగఁ గాంచెఁ
బదియాఱు దానముల్ బ్రణుతింప నేదాత
యవనీసురల కిచ్చె నాదరించి

గీ. యాతడచ్యుతభూపవంశాబ్ధిచంద్రుఁ
డధికగాంభీర్యధైర్యశౌర్యాతిసాంద్రుఁ
డవనిఁ దంజాపురాధీశుఁ డనఁగఁ బరఁగు
విజయరాఘవమేదినీవిభువరుండు. 5

వ. మఱియును సత్యభాషాహరిశ్చంద్రుండును సత్కృపారామచంద్రుండును సంగరంగకిరీటియును సకలవిద్యాచాతుర్యపేటియును దానరాధేయుండును ధరణీజనవినుతభాగధేయుండును రామానుజమతసిద్ధాంతస్థాపనాచార్యుండును రాజగోపాలనిత్యకైంకర్యధుర్యుండునుఁ జతుర్వేది శతక్రతు శ్రీనివాసాచార్యచరణసరసిజసేవానిష్ఠాగరిష్ఠుండును చతురుదధివేష్టితసర్వంసహాపాలకశ్రేష్ఠుండును సామంతరాజమణికిరీటరంజితపాదాంభోజుండును సరససాహిత్యకళాభోజుండును రఘునాథనృపాలనందనుండును రచితకళావత్యంబికానయనానందుండును నగు నవ్విజయరాఘవదేవేంద్రుండు రామణీయకవిరచితరాజరాజసభావిజయంబగు రాజగోపాలవిజయంబునందు నతులితవిలాసవతులైన కులసతులును విబుధసన్నుతమతియగు విజయవెంకటపతియును మహితప్రభావుండగు మన్నారుదేవుండును తతయశోధనుండగు తాతఘనుండును రంగద్గుణవిలాసుండగు చెంగమలదాసుండును మొదలగు నిఖిలజనమిత్రులైన పుత్రులను నిరుపమచరిత్రపవిత్రులైన పౌత్రులును నిరవద్యరూపరేఖాకనకపుత్రికలైన పుత్రికలును నింపు వెలయఁ దామరతంపరలై నిండియుండఁ జెంగట శృంగారవతుల్లు

రంగురక్తులుమీర సంగీతమేళంబుగావింప నగ్రభాగంబున నాచార్యాగ్రేసరుండగు శతక్రతు శ్రీనివాసాచార్యుండు కృతదురితభంగంబగు హరివంశకథాప్రసంగంబుఁ గావింప నింపుమీర నేనును శృంగారరసంబులఁ జెన్నుమీరు మన్నారుదాసవిలాసంబు వినుపించుచున్నసమయంబున.

సీ. వెంకటేంద్రునిపుత్రి ! వినుతసద్గుణధాత్రి !
ఘనయశోరాజి ! రంగాజి ! వినుము
మాధుర్యమున మించు "మన్నారుదాసవి
లాస ప్రబంధంబు" లలితఫణితిఁ
గావించి మిగులశృంగారంబు గన్పట్టఁ
బదములు మృదురసాస్పదము లగుచు
రాణింప రచియించి "రామాయణంబు"ను
"భాగవతంబు"ను "భారతంబు"

గీ. సంగ్రహంబున రచియించి సరసరీతి
మమ్ము మెప్పించితివి చాల నెమ్మిదనరఁ
బరఁగ హరివంశమున "నుషాపరిణయకథఁ"
దెనుఁగుఁ గావింపు మిఁక నీవు తేటఁగాఁగ. 6

వ. అని సబహుమానంబుగాఁ దాంబూలజాంబూనదాంబరమాల్యాభరణంబు లొసంగిన నేనును బరమానందంబుఁ జెందుచుఁ బతియును గతియునుఁ గులదైవంబును నైన నీదుపాదారవిందంబుల డెందంబున సేవింపుచున్న తనకు మీరానతిచ్చు కథాసంవిధానంబు సర్వంబును నవగతంబగు గావున నట్లన రచియించెద, పంజరశుకంబు మంజువాక్ఫణితిరంజిల్లం బలికినఁ దత్పోషకుండు సంతోషించు తెఱంగున మదీయవచనకుసుమార్చనంబంగీకరించి నన్ను

కటాక్షింపుఁడని విన్నవించిన లాలించి యాచార్యచరణారవిందంబులకు వందనంబుఁ గావించి యమ్మహామహునియనుజ్ఞం గైకొమ్మనుటయు నట్లన సేవించిన దీవించి గురురాజపట్టభద్రుం డిట్లనియె.

—: కృతిభర్తృ వంశము :—

క. సీపతి మన్నరుదాసుఁడు
గోపాలుఁడు కనుక నితఁడు కోర్కెలు హెచ్చన్
జేపట్టి మనుప నెలకొను
నాపలుకుల నెలఁత! నీ ముఖాంబుజసీమన్. 7

వ. అని మఱియును.

సీ. తనరెడు మన్నరుదాసవిలాసంబు
నమర నీవొనరించు నప్పుడేము
విజయరాఘవమహీవిభుని వంశావళి
వినుపించితిమి కదా! విశదముగను
కీర్తులుమీరిన కృష్ణభూపాలుండు
నయశాలి యగు తిమ్మనాయకుండు
దివ్యతేజముగల తిమ్మప్పనాయుండు
శ్రీనిధియైనట్టి చెవ్వనృపతి

గీ. చెలఁగి శ్రీరంగమున రామసేతువునను
బొగడ బహువిధకైంకర్యముల నొనర్చి
యచ్యుతాఖ్యాదు లితఁడన నవని వెలయు
నచ్యుత విభుఁడు నలరిరి యతిశయమున. 8

క. అల యచ్యుతభూవిభునకు
నలఘుయశఃస్ఫూర్తి మూర్తిమాంబకు సుతుఁడై
వెలసెన్ రఘునాథమహీ
తలపతి రఘునాథుఁ డితఁడె తప్పదనంగన్. 9

—: కృతిభర్తృ జన్మప్రకారము :—

సీ. తదర నారఘునాథధరణీశ్వరుఁడు చెంజి
లక్ష్మమ్మ యల్ల కళావతెమ్మ
పట్టంపురాణులై ప్రబలి సేవయొనర్పఁ
గులమెల్ల వెలయించు కొడుకు వలసి
దానధర్మంబులుఁ దపములు సలుపుచుఁ
గస్తూరికృష్ణుని ఘనత వేఁడ
నల చెంజిలక్ష్మమ్మకలలోనఁ గస్తూరి
కృష్ణుఁ డిట్లనెఁ బూర్వవృత్త మొకటి

గీ. నీవు తొల్తను దేవకీదేవి వరయ
సాటిలేని కళావతీసతి యశోద
యల్ల వసుదేవనందులయాత్మ లిచట
నెగడె నచ్యుతరఘునాథనృపతి యనఁగ. 10

సీ. అల వసుదేవున కాత్మసంభవుఁడనై
మందలోఁ బెరుఁగంగ నందునింటఁ
దపములుఁ జేసి యేఁ దనయునిఁ గాంచితి
బాలలీల యశోద భాగ్యమయ్యె
నని తలంపుచు నుంటి వటుఁగాన నిప్పుడే
నొగిఁ గళావత్యంబయుదరమందు
నుదయింతు సంతోష మొదవంగ నీవును
ఘనతఁ బుత్రస్వీకృతిని నొనర్చి

గీ. విజయరాఘవుఁ డనుపేర వెలయఁజేసి
నన్ను బోషించి యిపుడు నానంద మొందు
మనుచుఁ బల్కంగ మేల్కని హర్షమంది
వెలయ లక్ష్మమ్మ విభునకు విన్నవించె. 11

వ. అట్లుదయించిన మహామహుండుగావున.

ఉ. నిస్తులసద్గుణావళులనిర్మితవాసన నిండ దిక్కులన్
స్వస్తి యొనర్చుచున్ సుజనసంతతి కెల్లను మాటిమాటికిన్
గస్తురికృష్ణుఁ డీతఁడన గౌరవమందుచు ధాత్రిలోపలన్
బ్రస్తుతి కెక్కు నీవిజయరాఘవచంద్రున కిమ్ము నీకృతిన్. 12

వ. అని యానతిచ్చి యాచార్యశేఖరుండు ప్రబంధారంభంబున
కనుజ్ఞ నిచ్చెఁ గావున.

—: షష్ఠ్యంతాలు :—

క. అమితకళాభోజునకును
గమలాప్తసమానబాహుఘనతేజునకున్
సమరాగ్రబిడౌజునకును
రమణీజనకామనోహరమనోజునకున్. 13

క. చెంగమలావరకరుణా
పాంగవిలోకనసమాగతైశ్వర్యునకున్
సంగరరంగోద్ధతరిపు
భంగప్రదమాననీయబలధుర్యునకున్. 14

క. దారుణశాత్రవమథనో
దారునకుఁ గుమారతాతయాచార్యపదా
ధారునకు విశ్రుతయశో
ధారునకున్ సరససత్కళాధారునకున్. 15

క. కనకతులాపూరుషముఖ
వినుతమహాదానకలితవిద్వత్తతికిన్
ఘనశౌర్యార్థనిగుంభన
జనితబుధానందసకలసన్నుతకృతికిన్. 16

క. కనకక్షితిధరధృతికిని
జనకపదాంభోజభజనసంభృతమతికిన్
ఘనవితరణరతికి బుధా
వనకృతికిన్ విజయరాఘవక్ష్మాపతికిన్. 17

వ. అంకితంబుగా నే నొనర్పంబూనిన యుషాపరిణయంబను మహా
ప్రబంధరాజంబునకుం గథాసంవిధానం బెట్టిదనిన.

—: కథా ప్రారంభము :—

క. జనమేజయజనపాలుఁడు
విని వీనులవిందుగాఁగ వెన్నునికథలన్
దనివోందక వైశంపా
యనునకు నిట్లనియె మఱియు నాదర మొప్పన్. 18

సీ. కృష్ణునిమనమఁడై కీర్తులవెలసిన
యనిరుద్ధుఁ డెట్టు ? లయ్యసురపుత్రి
యగు నుషాకన్యక నంతఃపురంబున
వరియించెఁ బ్రబలుఁడై వచ్చినట్టి
బాణుండు శౌరితో బవరంబు గావించి
ప్రాణంబుతో నెట్లు పారిపోయె ?
మును మాకు సంక్షేపమున నెఱింగించితి
విస్తరంబుగఁ దెల్పు వేడ్కఁబొడమ

గీ. ననుచు వేఁడిన భరతవంశాగ్రణికిని
సావధానంబుగా విను జనవరేణ్య !
వినికిచేసెద సర్వంబు వీనులలర
ననుచు నవ్యాసశిష్యుఁ డిట్లనియె నపుడు. 19

—: శంకరవరబలముచే బాణాసురుండు గర్వించియుండుట :—

వ. ఓ వైష్ణవాగ్రేసర! బలితనూభవుండగు బాణాసురుండొక్కనాఁడు సకలవిలాసంబులుమీర షణ్ముఖుండే తేర నతనివైభవంబుఁ జూచి మెచ్చి యచ్చెరుపడి తానును భద్రంబుగా రుద్రు నారాధించి యతనికుమారుండ నయ్యెద నని మదినెంచి తీవ్రంబగు తపంబు సేయు, నంతఁ గొంతకాలంబునకు పార్వతీసమేతుండై ముక్కంటి యక్కడికి వచ్చిన నయ్యసురవరుండు బహువిధంబుల స్తుతియింప నా భర్గుండు ప్రసన్నుండై, ఓయి బలినందన! హెచ్చైన నీ తపంబునకు మెచ్చితిమి నీవు కోరినట్లు నిక్కుమారునకు సోదరుండవై సకలవైభవంబుల సాటిలేనిమేటివై శోణితపురంబునకు నాయకుండవు గమ్మను నీ వాకిలిఁ గాచియుండెద నని వరంబు లొసంగిన.

—: బాణుఁడు శంకరునిసద్ద సమరమును కోరుట :—

క. వరగర్వంబున బాణుఁడు
గరిమన్ దిక్పతుల గెలిచి కదనములోనన్
సరిలేరు తనకు నిపు డని
పురహరుసం జేరఁబోయి పొంగుచుఁ బలికెన్. 20

ఉ. శంకర! దేవదానవుల సంగరమందు ననేకభంగులన్
బింక మడంచితిన్ గనక భీతిలి చెంతలఁజేర రిపు మా
కింకిట వేయిచేతులకు నేమి? ప్రయోజన మెంచి చూడఁగాఁ
బొంకముమీర నొక్క యని భోగివిభూషణ! కల్గఁజేయవే. 21

క. అని పల్క నవ్వి రుద్రుఁడు
విను బలిసుత! నీదుడాలు విఱిగిన యపుడే
ఘనమగు కయ్యము కలుగును
మనమున దోహించ కిపుడు మగుడుము వేడ్కన్. 22

వ. అని యిట్లు రుద్రుండు పలికిన బాణాసురుండు సంతసంబున మగుడి వచ్చి యంతిపురంబునఁ గొలువుండుసమయంబునఁ గుంభాండుం డను మంత్రివరుండు బలినందనుం గనుంగొని యో స్వామి! మీఁకు నింతసంతోషంబు గలుగుటకుఁ గారణం బేమి? యని యడిగిన నమ్మంత్రివరునకు నా దైత్యవరుం డిట్లనియె.

—: ఉత్పాతములఁ గని బాణుఁడు జంకకుండుట :—

సీ. వినవోయి కుంభాండ! వివరంబుగాఁగ నే
ఫాలలోచనుఁ జేరి భక్తిమీర
జగడంబు వేఁడంగ సమ్మతి నతఁడును
డాలు ధరిత్రిని వ్రాలునపుడె
కయ్యంబు గల దని నెయ్యంబుతోఁ బల్కె-
ననిన బాణునిమాట కతఁడు వెఱచి
శంకరుకడ కేఁగి సమరంబు వేఁడంగ
బలితనూభవ! నీకుఁ బాడి యగునె!

గీ. యనినవేళనే యతనిడా లవనిఁ బడిన
మించు నుత్పాతములు కనుపించ మఱియు
నడ్డసేయక వాఁడును సంతసమున
నింతులును దాను సుఖగోష్ఠి నెసఁగుచుండె. 23

—: బాణాసురుని పుత్రి యుష :—

వ. అంత.

సీ. పార్వతివరమున బాణాసురేంద్రున
కల యుషాకన్యక యవతరించి
దాదులు పోషింపఁ దనరెడు వేడ్కచే
శశిరేఖకై వడిఁ జాలఁ బ్రబలి

పరఁగ గుజ్జెనగూళ్లు వండి నెచ్చెలులతోఁ
బేర్వేర బొమ్మలపెండ్లి సేయు
వెన్నెలబైటను గన్నియలుం దాను
మొనయుచు డాఁగిలి మూఁతలాడు

గీ. నింతులను గూడి బంగరుబంతులాడు
బాలికలతోడ నారామకేళి సల్పుఁ
జదువు మృదుకోకిలాలాపసరణిమీఱ
వీణె వాయించుఁ జెవులకు విందుగాఁగ. 24

వ. అంత,

సీ. మోముదామరమీఁద ముద్దుగుల్కుచు వ్రాలు
గండుమీ లనఁగను గన్ను లమరె
సౌందర్యనదిలోనఁ జక్కఁగా విహరించు
చక్రవాకము లనఁ జన్ను లమరెఁ
దళుకొత్తు బాహులతాయుగ్మమున నొప్పు
చికురుటాకు లనంగఁ జేతు లమరె
నాభివల్మీకంబునను వెలువడి వచ్చు
చిలువనా నూఁగారుచెలువ మమరె

గీ. పొంటసి తోలఁగని తోలకరి మెఱపనంగ
మిగుల సొబగైన కాంతిచే మేనుదీవ
కలితలావణ్యచారుశృంగారగరిమఁ
గలిగి చెలువొందు నల యుపాకన్య కపుడు. 25

—: ఉష శృంగారవనమునఁ బార్వతిఁ గని వరమును బడయుట :—

వ. ఇవ్విధంబున నివ్వటిలుజవ్వనంబున వర్తిల్లుచు నా జవ్వని
యొక్కనాఁడు,

సీ. పల్లవంబులమించు పదముల రతనంపు
టందియల్ ఘల్లు ఘల్లనుచు మ్రోయ
ఘననితంబములందుఁ దనరారు బంగారు
మొలనూలిఘంటలు మురువుఁ జూప
శృంగారములమీరు కెంగేలుదమ్ముల
నీలంపుగాజులు చాల మెరయఁ
దపనీయమయరత్నతాటంకములు మంచి
నిద్దంపుచెక్కుల్ల నిగ్గులీన

గీ. సరులఁ బెనఁగొని పాలిండ్లు సారెఁ గులుకఁ
గాను లసియాడ మదహంసగతులు మెఱయ
వనితలును దాను శృంగారవనముఁ జేరె
భావ మిగురింప నల యుషాభామ యపుడు. 26

క. ముక్కంటి గౌరి యవ్వని
మిక్కిలిఁ బ్రేమంబుమీర మెఱయుంగా నా
మక్కువఁ గని యుష తనమది
నక్కట! యిట్లుండవలదె! యనుచుఁ దలంపన్. 27

చ. అల యుషఁ జూచి గౌరి వదనాంబురుహంబున మందహాసముల్
జెలఁగఁగ మమ్ముఁ జూచి యిటు చింతిలనేఁటికి? నిట్టిభాగ్యముల్
గలుగును నీకు నింక ననఁ గల్గునో! యెన్నటికంచు సిగ్గునం
బలుకఁగ మోము వంచు నల భామినిఁ గన్గొని పల్కె నీగతిన్.

సీ. జలజాక్షి! వినుము వైశాఖమాసమునందు
భాసురంబగు శుక్లపక్షమునను
రహిమించు ద్వాదశిరాత్రి నీకలలోన
నెవ్వఁడు పొందు నిన్నలమి నతఁడె

పతియగు నీకని భావంబురంజిల్లఁ
బార్వతి పలికిన పలుకులకును
హర్షించి యెంతయు నాత్మలో నుప్పొంగి
గౌరికి మ్రొక్కుచుఁ గారవమున

గీ బంతిఁ గూర్చుండి యంతట బాగుమీర
రమణులును దాను వనభోజనము నొనర్చి
పరఁగ బాణాసురునిముద్దుపట్టి యపుడు
నిజనివాసంబుఁ జేరెను నెమ్మితోడ. 29

వ. అంత.

క. సురగరుడయక్షరాక్షస
వరకన్యలు చేరి కొలువ వైభవమమరన్
దొరతనముమీరి యెంతయు
సరసిజముఖి యుండెఁ జాలసంతస మెసఁగన్. 30

—: పార్వతి వరానుసారముగ నుష కలఁ గనుట :—

క. కులగిరికన్యక పల్కిన
చెలువున వైశాఖమాససితపక్షమునం
దలరెడు ద్వాదశిరాత్రిని
జలజేక్షణ నిదురబోవుసమయమునందున్. 31

సీ. చంద్రికనిరసించుసరణిచే రాణించు
చిరునవ్వు మోమునఁ జెలఁగువాఁడు
తామరరేకులఁ దానెంత లేదను
నెడఁదకన్నులుఁగల్గి వెలయువాఁడు

తులకించుదొండపండులఛాయఁ దెగడెడు
మురువుచేమించు కెమ్మోవివాఁడు
పాంచజన్యముతోడఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కలితరేఖలఁబొల్చు గళమువాఁడు

గీ. నురము బంగరుతల్పన నొప్పువాఁడు
భోగిభోగాభభుజములఁ బొలుచువాఁడు
లలితగజరాజగమనంబుఁ గలుగువాఁడు
కనకములమించునిరసించు కాంతివాఁడు. 32

సీ. సంపంగిపువ్వులు సరసత సిగఁ జుట్టి
బురుసారుమాల్గట్టి పొంకమమర
నర్ధచంద్రునిసొంపు నదలించు నుదుటను
దీరుగాఁ దిలకంబు దిద్ది వేడ్క
శ్రీకారములమించు చెలువంబుఁ గల్గిన
వీనులఁ జౌకట్లు వెలయ నుంచి
బటువుముత్తియముల బాగుగాఁ గూర్చిన
కంటసరుల్ దాల్చి ఘనతమీరఁ

గీ. దనర నురమున వజ్రాలతాళి వైచి
హస్తములఁ గెంపుకడియాలు లలరఁ బూని
వసుధ జీరాడు చుంగులవన్నెఁ గాంచు
మేటి కనకాంబరమువలె వాటుదనర. 33

క. బంగరుమంచముమీఁదను
సంగతిఁ గూర్చుండి మిగులసరసత్వముచే
నంగనఁ దగ రారమ్మని
శృంగారరసంబుమీఱ చెలువంబమరన్, 34

సీ. గంధంబు మైఁ బూసి కౌఁగిటం జేర్చుచుఁ
గస్తూరి దిద్దుచు గారవించి
సంతసంబునఁ జేరి చక్కెరమోవివాని
బటువుగుబ్బలు జీరి బాగుమీర
గళరవంబులుఁ జేసి కళలంటి సొక్కించి
చెక్కిలి నొక్కుచుఁ జెలువమమరఁ
దొడలపై నుంచుక తొయ్యలి రమ్మని
పుక్కిటి విడెమిచ్చి బుజ్జగించి

గీ. చాలఁ జనవిచ్చి మిక్కిలి సరసముగను
గొప్పు దువ్వుచు విరిసరుల్ గూర్చి వేడ్కఁ
దేటమాటల లాలించి తేనె లొలుక
రతులఁ దేలించెఁ గలలోన రమణుఁ డొకఁడు. 85

—: కలఁగని మేల్కొన్న యుష కలఁగఁగాఁ జిత్రరేఖ సమాశ్వాస పరచుట :—

చ. కలఁగని మేలుకాంచి తనకంఠము నంటిన గోటిజీరలుఁ
బలుచనిమోవిపై మిగుల బాగుఁగ నుంచినయట్టి కెంపులుం
గులుకు మెఱుంగు గబ్బివలిగుబ్బల నించిన గంధసారముల్
బలుమరుఁ జూచి సోద్యపడి భావములోనఁ గలంకఁ జెందఁగన్.

వ. అచ్చటికి నెచ్చెలియగు చిత్రరేఖవచ్చి మాన్య యగునుషాకన్యం జూచి యిట్లనియె.

సీ. అక్కరో! నీవేల? యాత్మలోఁ గలఁగెదు
వేగంబ తెల్పవే వివరముగను
సకలదిక్పతులను సమరంబులో గెల్చి
సరిలేకయుండ నీజనకుఁ డెపుడు

నైరావతము నెక్కి నాయింద్రుఁ డెప్పుడు
చెప్పినయుడిగంబు సేయుచుండ
ఫాలలోచనుఁడును బ్రమథులతోఁగూడి
గొల్లమై వాకిటం గొల్చియుండ

గీ. నొనర నంతఃపురంబున నున్న నీకు
నింత భయమేమిటికి ? వచ్చె నిందువదన !
భావ మిది యని పల్కవే పద్మగంధి !
చెలియ నాకన్న నాప్తలే చెలులు నీకు ? 3

—: ఉష స్వప్నవృత్తాంతమును చిత్రరేఖకు తెల్పి వగచుట :—

వ. అని పల్కిన చిత్రరేఖనుం జూచి యుష యిట్లనియె.

సీ. మొలక నవ్వులవాఁడు కలువలచెలికాని
మురువుఁగైకొను ముద్దుమోమువాఁడు
వెడఁదకన్నులవాఁడు వేదండతుండాభఁ
గొమరొందు బాహుకాండములవాఁడు
చిన్నిపాయమువాఁడు చిగురుకైదువజోదు
రీతినొప్పెడు రూపరేఖవాఁడు
నిద్దంపుజిగివాఁడు నీలమేఘములీల
రహిమించు చికురభారంబువాఁడు

గీ. కలితశృంగారలక్షణగరిమవాఁడు
చెలువుఁ డొక్కండు ననుఁజేరి చెలువుమీరి
కౌఁగిటను జేర్చి మోవాని కంతుకేళిఁ
గలయు నంతట మేల్కంటిఁ గలువకంటి ! 38

క. కలలోఁ జేసిన చిన్నెలు
తలపఁగఁ బ్రత్యక్షమాని తా మేల్కనినన్
నెలకొనియున్నది యిపుడును
బలుకుదు నేమనుచు నీకుఁ బద్మదళాక్షీ ! 39

సీ. తండ్రిదగ్గఱఁ బోయి తలిరాకుఁబోఁడిరో !
యేగతి ? నిల్తునే యెమ్మెమీరఁ
గన్న ! యిదేమని కన్నతల్లడిగిన
నుత్తరం బేమిత్తు ? నువిద ! యిపుడు
నన్నదమ్ములు చూచి యాత్మ సంశయమంద
నేమని ? తెల్పుదు నిందువదన !
బంధువర్గములెల్ల భావించి పరికింప
మఱిఁ గెటువలె నేతు ? మచ్చకంటి !

గీ. కులసతులముందు నెటువలె నిలుతునమ్మ !
యట్టి బలివంశమునఁ బుట్టినట్టి తనకు
వనిత ! రావచ్చునా యపవాద మిట్లు
జగతి సరివారిలో నెట్లు సంచరింతు ? 40

—: చెలులు బాణపుత్రికి ధైర్యము చెప్పుట :—

క. ఇటు వగచిన యుషఁ గనుఁగొని
కటకటనుచుఁ జెలులు చాలఁ గళవళపడుచున్
గుటిలాలకమదికప్పుడు
దిటవు గలుగఁ బలికి రిట్లు తేటపడంగన్. 41

మ. వినవమ్మా ! దనుజేంద్రపుత్రి ! వలదే వేమారుఁ జింతింపఁగా
నెనయు స్త్రీచరితంబు లేమెఱుఁగమా యేకార్యముల్ జేసినన్
దనరన్ మంచివొకాని కాని వగునే ధర్మంబు నీసొమ్ముగున్
వనజాక్షీ ! కలలోని సంగమమునన్ బాపంబు రానేర్చునే. 42

వ. అని మఱియు నిట్లనిరి.

సీ. కడు మనోవాక్కాయకర్మంబులందుఁ దా
నెవ్వండు కలుషంబులే యొనర్చు
నది పాపమగుఁ గాని యతివరో! నీకును
గల పురుషునిఁ గూడఁ గలుష మగునె
సత్కాలంబందును సరసత జన్మించి
రూపరేఖలచేత రూఢి కెక్కి
నలుగు రౌనన మంచినడకఁ గల్గిన నీకు
నీవిచారంబేల? యిందువదన!

గీ. యనుచు నూఱడఁబల్కఁగ నతివలెల్ల
మదివిచారంబు మానని మగువకడకుఁ
జేరి కుంభాండపుత్రి యాచిత్రరేఖ
పలికె నిట్లని యాయింతిభావ మలర. 43

—: చిత్రరేఖ పార్వతి వరమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట :—

సీ. వనజాక్షి! యుద్యానవనములోపల నాఁడు
పార్వతి పలికిన పలుకులెల్ల
మఱచితిగాఁబోలు! మక్కువమీరంగ
నే వివరించెద నిపుడు వినుము
శుకవాణి! వైశాఖశుక్లపక్షంబున
నలువొందు ద్వాదశినాఁటిరాత్రి
కలఁగూడు పురుషుండె కాంతుఁడౌ ననియును
నతఁడును శౌర్యాఢ్యుఁ డౌనటంచుఁ

గీ. బలికెఁ గదవమ్మ! నీతోడఁ బంత మలర
గౌరిపలుకేల తప్పును? కలఁకమాని
సంతసంబున నుండుము సకియ! యనినఁ
జిత్రరేఖకు నిట్లనెఁ జెలువ యపుడు. 44

—: ఉష తాను కలను జూచిన కాంతుని దెమ్మని
చిత్రరేఖతో ననుట :—

చ. మఱచిన కార్యమియ్యెడను మానిని! నీవు తలంపఁజేసితోఁ
బరగఁగ నాఁడు గౌరి తగఁ బల్కినరీతిని గంటి స్వప్నముౘ
దరుణిశిరో! యింక సేయఁదగు తక్కిన కార్యమదేమి యన్న భా
సురగతి నిన్న నేఁ గలను జూచినచెల్వుని జూపవే సఖీ! 45

క. అని పల్కిన చెలిమాటలు
విని భావమునందుఁ జాలవేడుకమీఱఁగ౯
వనజాక్షిఁ జూచి ప్రేమం
బెనయఁగఁ గుంభాండపుత్రి యిట్లని పలికె౯. 46

సీ. కమలదళాక్షి! నీకలలోన వచ్చిన
పురుషుఁ డేకులమునం బుట్టినాఁడొ!
పరికింప నెటువంటిబలిమిఁ గల్గినవాఁడొ!
యెటువంటికీర్తిచే నెనయువాఁడొ!
రూఢిచే నెటువంటిరూపుఁ గల్గినవాఁడొ!
కనుపట్టు నెటువంటికాంతివాఁడొ!
తెలియంగ నెటువంటిదేశమేలెడువాఁడొ!
యేవిలాసముచేత నెసఁగువాఁడొ!

గీ. యొక్క గుఱుతైన నాతోడ నువిద! నీవు
తెలుపకుండిన నెటులతెలియవచ్చు?
చోరుఁడై యంతిపురమును జొచ్చివచ్చి
మగువ! నినుఁగూడు నతఁడు సామాన్యుఁ డగునె! 47

క. బలిసుతుఁ డేలెడు నీపురి
బలవైరియుఁ జేరవెఱచు బాణాసురుని౯
గెలువఁగఁజాలిన పురుషుఁడు
గలుగుట నీభాగ్యవశము కంజదళాక్షీ! 48

ఉ. గౌరియనుగ్రహంబునను గల్గెను నీ కిటువంటిభాగ్యముల్
నీరజనేత్ర! తామసము నీ వొనరింపఁగ నేల? వేగమే
యూరును బేరునుం దెలిసి యొద్దిక సేయుద మెల్లకార్యముల్
శ్రీరమణుండు నీతలఁపుఁ జేకుఱసేయును నేట రేపటం. 49

వ. అని పల్కిన.

క. మరుకాఁకలచే మిక్కిలిఁ
బరవశనై చాలభ్రమసి భామామణి! నా
వరుఁ దోడితెచ్చి చూపుము
పరఁగం బరివారలెల్లఁ బ్రస్తుతిసేయన్. 50

వ. అని మఱియును.

చ. మలయజగంధి యెంతయును మాటికి మాటికి వెచ్చనూర్చుచున్
బలుమఱుఁ దాను గన్నకల భావములోపల నెంచిచూచుచున్
వలపులవింటివాఁడు కడువాఁడిశరంబుల నేయ సోలుచున్
నెలఁతుక చిత్రరేఖఁ గని నెమ్మిని నిట్లని పల్కెఁ గ్రమ్మరన్. 51

క. కలలోఁ జూచిన పురుషుని
నెలఁతుక! యిటుదెచ్చి కూర్చు నెనరున ననుచున్
బలుమరు నీగతిఁ బల్కిన
జలజాక్షికిఁ జిత్రరేఖ సరసత ననియెన్. 52

—: చిత్రరేఖ చిత్రపటముల వ్రాసి దెచ్చుటకై యరుగుట: —

సీ. ఉవిదరో! వినవమ్మ! యూరుపేరెఱుఁగక
యేరీతిఁ దేవచ్చు? నిటకు నతని
నయినను నానేర్చు నాయుపాయంబునఁ
జిత్రపటంబునం జెలువు మెఱయఁ

త్రిజగంబులందును దేజంబుచేతను
బలపరాక్రమములఁ బ్రబలునట్టి
గీర్వాణదానవకిన్నరగంధర్వ
వసుమతీనాథుల వ్రాసి తెత్తు

గీ. సప్తదినములలోనను సరవిమీర
నపుడు నీభర్త వీఁడని యంటివేని
యతని దోడ్తెచ్చి నినుఁగూర్తు ననుచుఁ బల్కి
పటము వ్రాయంగఁ జనియెను బద్మగంధి. 53

—: ఉష విరహతాపము :—

వ. అంత.

క. కటకట ! సప్తదినంబులు
నెటువలె నేఁ గడపు దాన నీవిరహాబ్ధిన్
దిటముగఁ బల్కిన నెచ్చెలి
పట మెప్పుడు తెచ్చుననుచు భామామణియున్. 54

సీ. చెక్కిటఁ జేయిడి చింతచే మిక్కిలిఁ
గంతునిబారికిఁ గలఁగుచుండు
నిట్టూర్పువుచ్చుచు నెమ్మితో నెంతయుఁ
దుమ్మెదమ్రోఁతకుఁ దూలుచుండు
వసుమతి బొటవ్రేల వ్రాయుచున్ బ్రేమచేఁ
గోయిలరవళికిఁ గుందుచుండు
నివ్వెఱఁగందుచు నెనరుతో నెంతయు
శుకముపల్కులకును సోలుచుండుఁ

గీ. బరఁగ నలుదిక్కులను జూచి భ్రమయుచుండు
నెపుడు పతిఁ జూతు నేనని యెంచుచుండుఁ
దనరఁ దనలోనె కాంతుని దలఁచుచుండు
మనసుఁ బ్రియుమీఁదనే నిల్పి మఱిఁగియుండు. 55

సీ. తనర నేఁ జేసిన తపములు ఫలియింపఁ
జెలఁగి నాథునిసేవఁ జేయవలదె
కడుమించు నామదికాంక్షలు చేకూరఁ
జెలువుని గౌఁగిటఁ జేర్పవలదె
తమిమీర నామేనితాపంబు చల్లారఁ
బ్రాణవల్లభునిమో వానవలదె
ముదముతోడుత నాదు ముచ్చటదీరంగ
ననశయ్యఁ బ్రియునిఁ బైకొనఁగవలదె

గీ. యనుచుఁ జింతించు మాటికి నూర యుంచుఁ
దలఁకుఁ దలయూఁచుఁ దనలోనఁ దత్తఱించుఁ
జిమ్మిరేఁగినవలపులఁ జిక్కి మిగుల
విరహాపరితాపభరమునఁ దరుణి యపుడు. 56

మ. మకరాంకాకృతి నాథుఁడొక్కరుఁడు ప్రేమన్ జేరఁగావచ్చి ము
చ్చికమీరన్ మరుకేళిఁగూడి కలలోఁ జెన్నొంద లాలించుచో
నకటా! యేఁటికి మేలుకొంటి నిఁక నే నారాజకందర్పుతో
రకమాఁకూటమిఁ గూడుటెన్నఁడొ! మదిన్ రంజిల్లుటింకెన్నఁడో!

సీ. ఏనోము నోఁచెనో! యెలమితో రమణుండు
చేపట్టి లాలించు చిగురుఁబోఁణి
యేపూజఁ జేసెనో! యేచినతమి నాథుఁ
బైకొని క్రీడించుభాసురాంగి

యేమేలొనర్చెనో! యేప్రొద్దుఁ బ్రాణేశు
కౌఁగిట మెలఁగెడు కంబుకంఠి
యేపుణ్య మొనరించెనో! పేర్మి వల్లభుఁ
బొలయల్క నదలించు పుష్పగంధి

గీ. యెంతభాగ్యంబుఁ జేసెనో! యెపుడు విభుని
మనసురా సేవయొనరించు మచ్చకంటి
యెట్టి వేలుపుఁ గొల్చెనో! యేకరీతి
వరుఁడు చనవిచ్చి మన్నించు వన్నెలాఁడి. 58

వ. అని మఱియును.

సీ. కాంతుండు కన్నులఁ గట్టినయటులైన
నోరి! రారా! యని చేరఁబిలుచుఁ
బ్రేమతో రమణుండు పిల్చినయటులైన
నెనరుతో నేమిరా! యనుచుఁ బలుకుఁ
బ్రియముతో నాథుండు పెదవానినటులైన
నొకవింత సీత్కృతు లొనరఁజేయుఁ
జెలువుండు గళరవంబులుఁ జేసినటులైన
వీనులవిందుగా వినుచుఁ జొక్కు

గీ. మోడిఁ గైకొన్న యటులైనఁ గోడెకాఁడు
చాల వలచితి సొలసితిఁ గేళినేలు
వేడుకలుమీఱ నన్నంచు వేఁడుకొనును
గాంత మరుమాయచేత విభ్రాంత యగుచు. 59

సీ. పెంచిన చిల్కను బ్రియముతో రమ్మని
పద్యముల్ జెప్పదు పద్మగంధి
రాయంచగములను రమణఁ జేరఁగఁబిల్చి
నడుపులు నేర్పు దానళిననేత్రి

నెమ్మిగుంపుల నెల్ల నెమ్మితో రమ్మని
యాడింపఁగా నెంచ దలఁచుఁబోణి
శారిక రమ్మని చనవిచ్చి మిక్కిలి
మాటలాడింప దామందయాన

గీ. ప్రియముమీరంగ బొమ్మల పెండ్లి జేసి
కొమరుఁగుల్కంగ గుజ్జెనగూళ్లు వండి
పడఁతులకుఁ బెట్ట నొల్ల దప్పంకజాక్షి
విరహభారంబుచేతను గరఁగి మిగుల. 60

—: విరహాభరముచే తపించుచున్న యుషాకన్యఁజూచి
చెలులు తాపకారణము నడుగుట :—

క. నెలకొను విరహముచేతను
గలఁగుచు నీగతిని జాలఁ గళవళపడు నా
పొలఁతుకఁ గని యొక నెచ్చెలి
పలికెన్ నెచ్చెలులఁ జూచి భావమెలర్పన్. 61

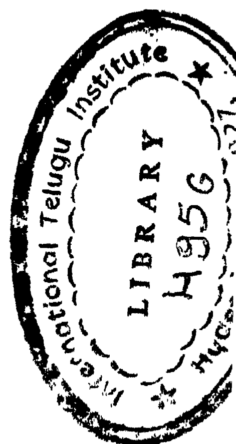
సీ. చెలులార ! కంటిరా చెలువ యున్న తెఱంగుఁ
బలువగలై తోఁచె భావమునను
గులమున కెంతయుఁ గొదవ వచ్చె నటంచుఁ
గుందియున్న తెఱంగొ ! కుందరదన
కలలోనఁ గలసినకాంతునిఁ దలఁచుచు
విరహాన నున్నదో ! వెలఁది యిపుడు
బుద్ధిచాతురిచేతఁ బొలఁతుక లందఱు
నిశ్చయింపుఁడు వేగ నేర్పుమీర

గీ. నసురనాథుండు వినెనేని యాగ్రహించు
నిందుల కుపాయ మేమింక నింతులార !
యనిన వారలలో నొక్క యలరుఁబోణి
నెమ్మి నిట్లని పల్కెను నిశ్చయించి. 62

క. తరమిడి తనలో నవ్వుచుఁ
గరఁగుచు నలుదిక్కు జూచి కళవళపడు నీ
కరిరాజగమనఁ జూచిన
మరుకాఁకయె సిద్ధమనుచు మగువలతోడన్. 63

గీ. పలికి మనమెల్ల నిప్పు డీపడఁతిఁ జేరి
తెలియ నడుగుద మింకను దేటపడఁగ
ననుచు నాలోచన యొనర్చి యందముగను
బలికి రిట్లని యుమఁ జూచి భావమలర. 64

సీ. ఇంతఁ జింతింపంగ నేలనే ? యెలనాగ !
పలుకవే మాతోడఁ బద్మగంధి !
యెంతకార్యంబైన నే మిందఱముఁ గల్గఁ
గలఁగ నేఁటికి ? నీకుఁ గలువకంటి !
కలలోనఁ బతిఁగూడఁ గులమువారలకెల్లఁ
గొదవంచు నున్నావొ కుందరదన !
యానాథుఁ బలుమఱు నాత్మలోఁ దలఁపుచు
విరహాన నున్నావొ సరసిజాక్షి !

గీ. తెలియఁబల్కుము వేగమే తేటగాఁగ
ననుచుఁ బల్కువయస్యలయాననములుఁ
జూచి యెంతయు సిగ్గుతో సుదతి యపుడు
మనసు డాఁచంగ నేరక యనియె నిట్లు. 65

—: చెలులకుఁ దనతాపకారణముఁ దెలిపి వారితోఁగలసి యువ
శృంగారవనమునకు మన్మథు నారాధించుటకై చనుట :—

ఉ. ముచ్చటమీర నాకలను మోహముతోడుతఁ గూడునాథుఁడే
యచ్చెరువొంద నాయెదుట నందముగుల్కఁగ నున్నయట్లుగా
నిచ్చటఁ దోఁచెఁ గన్నులకు నేమని ? తెల్పుద నిట్టిమోహముల్
పచ్చనివింటిజోదుపెనుబారికి నేగతి వింకఁ దాళుదున్. 66

వ. అని మఱియు నిట్లనియె.

సీ. అల్ల కుంభాండుని యాత్మజయైనట్టి
చిత్రరేఖ యిపుడు చెలువుమీఱఁ
ద్రిజగంబులను గల్గు తేజోనిధులనెల్ల
సప్తదినంబుల సరసరీతి
వ్రాసి తెచ్చెద నని వన్నెమీఱఁగఁ బల్కి
పటముఁ దే నరిగెను బంతమలరఁ
దుంటవిల్తుఁడు వాఁడితూపుల నేయంగ
గడియ యొక్కయుగంబుగాఁగఁ దోఁచెఁ

గీ. ప్రాణసఖులార! నాదైన భావ మిపుడు
మీకు దాఁచక తెల్పితి మించె వలపు
చేర నెప్పుడు వచ్చునో! చిత్రరేఖ
తలఁపు లెప్పటికి నీడేర్చు దైవమింక. 67

వ. అని పల్కిన యుషాకన్యకు మాన్యలగు నెచ్చెలు లిట్లనిరి.

క. కలఁగకు నెమ్మదిలోపల
పొలఁతీ! యిందున్నఁ బొద్దు పోవునె మనకుఁ
బొలుపగు శృంగారవనిఁ
వలరాయని గొల్త మనిరి వాంఛిత మమరఁ. 68

క. ఫణిరాజహార చింతా
మణి కామగవీ సురద్రుమ శ్రీఖండ
తృణధాధిప శరదభ్ర
ప్రణుతయశస్సాంద్ర! విజయరాఘవచంద్రా! 69

ఉ. శౌరిపదాబ్జసేవనవిచక్షణ! శ్రీరమణీయవీక్షణా!
వైరిజనాధికస్మయనివారణ! సంభృతమత్తవారణా!
సారసలోచనాప్రసవసాయక! సజ్జనభాగ్యదాయకా!
సారయశోవిభూషితదిశాముఖ! వైష్ణవరక్షణోన్ముఖా! 70

క. వారాశిపరీతక్ష్మా
ధార ! భుజాదండవిమతదళనోద్దండా !
శ్రీరామాయణసంతత
పారాయణ ! సరసహృదయ ! పండితసదయా ! 71

గద్య. ఇది శ్రీరాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణప్రవర్ధమానసార సారస్వతధురీణయు విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖితవాచికార్థావగాహన ప్రవీణయు తత్ప్రతిపత్రికాశతస్వహస్తలేఖనప్రశస్తకీర్తియు శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయమతిస్ఫూర్తియు అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషావిశేషశారదయు రాజనీతివిద్యావిశారదయు విజయరాఘవమహీపాలవిరచితకనకాభిషేకయు విద్వత్కవిజనస్తవనీయవివేకయు మన్నారుదాసవిలాసనామ మహాప్రబంధనిబంధనకృతలక్షణయు మహనీయరామాయణ భాగవతభారతకథాసంగ్రహణవిచక్షణయు పసుపులేటివెంకటాద్రి బహుజన్మతపఃఫలంబును మంగమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును రంగద్గుణకదంబయు నగు రంగాజమ్మ వచనరచనాచమత్కృతిం జెన్నుమీఱు ఉషాపరిణయంబను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

—: శ్రీ రాజగోపాలాయనమః :—

శ్రీ రాజగోపాలాయనమః

ఉషాపరిణయము

(పద్యకావ్యము)

ద్వితీయాశ్వాసము

—: ఉషాకన్య చెలులతోఁగూడి యుద్యానవనమున విహరించుట :

వనకేళి — జలకేళి

శ్రీజయనిత్యనివాసా !
భూజనపాలనవదాన్య ! భూజమహోద
గ్రాజిధనంజయ ! దశది
గ్రాజితగుణహారి ! విజయరాఘవశౌరి !

వ. అవధరింపుము.

క. అని పలుకు చెలులపలుకులు
విని కన్నియ సమ్మతింప వెడ్కలు మదిలోఁ
దనరఁగఁ దమతమయుడిగము
లనువొందగఁ జేయఁ బూని రాచెలు లంతన్.

సీ. పణఁతి యొక్కతె చేరి బంగారుపావాలుఁ
బదములఁ గీలించె బాగుమీరఁ
జెలియ యొక్కతె చేరి శృంగారమమరంగఁ
గైదండ నొసఁగెను ఘనత మెఱయ

సకియ యొక్కతె చేరి సరిగంచుపనిచీర
నెఱిఁ జక్కఁగాఁ దిద్దె నీటుగుల్కఁ
గొమ్మ యొక్కతె చేరి కొనగోళ్లచేతను
గురులు నున్నగ దువ్వెఁ గొమరుమించ

గీ. సతివ యొక్కతె పనిహర్వ్య హారిగఁ బెట్టెఁ
బోలఁతి యొక్కతె యడపంబుఁ బొసఁగఁ బట్టె
సుదతి యొక్కతె కపురంపుసురఁటి విసరె
రమణి యొక్కతె వింజామరంబుఁ బూనె. 3

వ. మఱియును.

సీ. దండె తంబుఱ స్వరమండలంబుర బాబు
వేటుగజ్జలు ముఖవీణె డక్క
చెంగు కామాచి యుపాంగంబు కిన్నెర
వీణె తాళంబు(ను) బిల్లఁగోవి
చిటితాళము రమయు శేమనాదంబు రా
వణ హస్తమును జంద్రవలయములును
మురజంబు నావజంబును మొదలుగఁగల్గు
కమనీయవాద్యముల్ గరిమెఁ దాల్చి

గీ. రంగురక్తులు గులుకంగ రాజముఖులు
ముంగలను జేరి త్రిభువనమోహనముగఁ
జెలఁగి సంగీతమేళంబుఁ జేసి కొలువ
వేడుకలుమీర నెంతయు విభవమలర. 4

సీ. పదపద్మములచాయ పాఱినయెడలను
బఱచినచెంగావి బాగుమీర
నెమ్మనికాంతులు నిండినదిశలను
బంగారునునుపూఁత రంగుగులుకఁ

గలికి లేఁజూపులు గలిగిన బయిటను
గలువతోరణముల చెలువు వెలయ
నెఱికొప్పు బలుకప్పు నిగ్గుదోఁచిన చోట్ల
నీలముల్ వెదచల్లు నీటు దనర

గీ. బాణనందనయైనట్టి పద్మగంధి
మందయానలు గొలువంగ నందముగను
మనసు నాథునిపై నిల్పి మచ్చికలర
వన్నెమీరిన యుద్యానవనముఁ జేరె.

వ. అప్పుడు.

క. రామా! రమ్మని చెలు లా
రామంబునుఁ జూపఁదలఁచి రమణీయవచ
శ్రీమెరయఁ బలికి రీగతిఁ
గోమలికిని బొద్దుఁబుచ్చు కోరికతోడన్.

సీ. పరిమళంబులు నించు పళ్ఁడికై వడి మించె
సంపెఁగల్ జూచితే సరసిజాక్షి!
పంచబాణునికీర్తిపగిది రాణించెను
బొండుమల్లెలుఁ జూడు పువ్వుఁబోణి!
వనలక్ష్మిమౌక్తికవరహార మన మీరెఁ
బొన్నమొగ్గలుఁ జూడు పుష్పగంధి!
మొప్పారె ధర సేసకొప్పు చందంబున
సేవంతులను జూడు చిగురుఁబోణి!

గీ. మాధవునికొలువుకూటాలమాడ్కిఁ దనరెఁ
గన్నె! చూడుము పుప్పొడిదిన్నెలిచట
ననుచుఁ జెలి నెచ్చరించుచు హర్షమునను
వనవిహారంబునకుఁ బూని వనజముఖులు.

రగడ. జలజాక్షి ! చూచితే సరవిఁ గనకములిందుఁ
దొలఁగె నళులెల్లను దూరముగ నిటులిందుఁ
జెలియతోఁ బలుమాఱు సేయకుము వాదులను
వెలయాల ! కైకొనుము వేగ విరవాదులను
గలకంటి ! నేమున్న గైకొంటిఁ జిగురాకు
వలదు నాతో వట్టివాదు ఘనమగు రాకు
కొమ్మ ! యీవిరిబంతిఁ గొనఁగ నాచెలితరమె
తుమ్మెదలు ఝుంకృతులఁ దొలఁగ నదిగో తరమె
సుదతిరో ! వింతాయెఁ జూడు మిట నీడలను
మదనుని హజారములమాడ్కిఁ దగె నీడలను
బోఁటిరో ! మకరందముల మీఱె నిదె పొగడ
చెలరేఁగి పలుమాఱుఁ జెల్లదే యిఁకఁ బొగడ
హరిణాక్షి ! పరికింపు మచటికింశుకములను
మెఱుఁగారు విరుల నామెత సేసె శుకములను
పారిజాతముఁ జూచి పరువెత్తె మున్నయది
మాఱు నెలగో లిచట మలసి పిక మున్నయది
కంతునకు నర్పింప గమనజిత వేదండ
వింతగాఁ గూర్చెదను వేగ యీవే దండ
నలరుగుత్తివి దాని నదట యిమ్ముని కేల
కెలననున్నవి విరుల్ గిల్లుమీవె నికేల
నగువారిఁ జూడు మెన్నడు గాన మీవింత
చిగురాకునకు రాపుసేతురా నీవింత
కోరి నేఁ దెచ్చితిని గోరంటవాసనను
నార ! నే నెటులిత్తు నడిగె దీవాసనను
నదిర ! దవ్వుగఁ బోయి యొరికట్టె నిది రాఁగ

గమనంబులకుఁ గుంది కడ నుండుకై వడి
నంచలు పార్శ్వాల నడఁగియుండెఁ
గనుదోయితో సాటిఁ గాంచలేమనురీతి
జలములలోఁ దాఁగె సారె మీలు

గీ. కొమరుమీఱ కరేణువుల్ కొలను జొచ్చి
మించు వేడుకతో విహరించునట్లు
బాణనందనఁ గూడి యప్పద్మముఖులు
సరసిలోపల జలకేళి సల్పునపుడు. 13

క. ఇవ్విధమున విహరించిన
జవ్వను లండఱును గూడి సంతసమమరన్
బువ్వుంబోణిని దోడుక
నవ్వుచు గట్టెక్కివచ్చి నైపుణిమీఱన్. 14

ఉ. బొమ్మలపట్టుకోకలను బొంకముమీఱఁగఁ గట్టి మేలిమా
సొమ్ములు మేనఁ దాల్చి కడుసొంపమరన్ జడలల్లి వింతగా
నెమ్మిని గీఱునామములు నీటుగ దిద్దుచుఁ దీవమేనులన్
గమ్మజవాదివాసనలు ఘమ్మనిమీఱ నలంది వేడుకన్. 15

—: మన్మథారాధనము :—

క. బటువగు మామిడికిందను
గుటిలాలకమదిని మించుకోర్కెలు వెలయన్
స్ఫుటముగ మదనునిభావముఁ
బటమున లిఖయించి తెచ్చి ప్రమదముమీఱన్. 16

క. పుష్పాడిని దిన్నెఁదీర్చుచు
నొప్పుగ మృగనాభి నలికి యొదవిన వేడ్కన్
గప్పురపుముగ్గు లిడుచును
దెప్పలుగాఁ దమ్మివిరులుఁ దెచ్చుచు మఱియున్. 17

సీ. ప్రతిలేని రతనాలపళ్లెంబులోపల
గందంబు కుంకుమ కస్తురియును
బసిఁడియక్షతలను బండ్లు టెంకాయలు
పన్నీరుచెంబులు బాగుమీఱ
కపురంపుబాగాలు కలువపూబంతులు
మొగిలిరేకులు మంచి మొల్లవిరులు
కురువేరు దవనంబు గొజ్జంగసరులను
బొండుమల్లెసరాలు పొన్నపువులు

గీ. మొదలుగాఁగల వస్తువుల్ ముదముమీఱఁ
దెచ్చి ముందఱ సవరించి తేజమమరఁ
బచ్చవిల్తుని నచ్చటఁ బరఁగ నిలిపి
బాణనందనఁ దోడ్తెచ్చి బాగుమీఱ. 18

సీ. ధ్యానంబు నారాయణాత్మసంభవునకు
నావాహనంబు రత్యాప్తునకును
సింహాసనంబు రాచిల్కతేజీరౌతు
కర్ఘ్యంబు వారిచరాంకునకును
బువ్వులదుప్పటి పూవింటిజోదుకు
గంధంబు మలయానిలగప్రభువునకు
నలరుదండలు కుసుమాకరసఖునకు
ధూపంబు భూరిప్రతాపునకును

గీ. దీప మఖిలానురాగప్రదీపునకును
సరసనైవేద్య మిదె యిక్షుచాపధరున
కనుచు వివిధోపచారము లాచరించి
యయ్యుషాకన్య మ్రొక్కెంచి యందముగను. 19

సీ. అఖిలజగన్మయుండైనట్టి హరియును
శ్రీసతి నెదనుంచెఁ జెలువముగను
సకలంబు సృజియింపఁజాలిన బ్రహ్మయు
వాణిని నెలకొల్పె వదనసీమ
నతిరౌద్రుఁడైయుంటునట్టి ముక్కంటియు
సామేన నుంచెను సతినిఁ బ్రేమ
నల పరాశరమౌనియంతటివాఁడును
మత్స్యగంధినిఁ గూడె మమతచేత

గీ. నితరు లన నెంత నీదాడి కెంచిచూడ
నీకు నెన యెవ్వరయ్య త్రిలోకములను
బాల యెటువలెఁ దాళు? నీబాణములకు
కన్నెఁ గావుము మదన! నీకరుణచేత. 20

వ. అని సన్నుతించి యక్కన్నియ చేత మ్రొక్కించిన.

క. కుతుకముమీఱఁగ నామదిఁ
జతురతఁ గలఁ గలసినట్టి సరసగుణాఢ్యుకా
బతిసేయు మనుచుఁ గోమలి
రతిరాజును వేఁడుకొనియె రంజిలుభక్తిన్. 21

వ. అంత,

—: సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయవర్ణనములు :—

క. అరుదగు తనసతినామముఁ
దిరముగ ధరియించునట్టి తెలివకు నింకన్
బరితాపము బడరాదని
ఖరకరుఁ డస్తాద్రిఁ జేరెఁ గనికర మొప్పన్. 22

మ. కమలంబుల్ ముకుళించె భృంగములఝుంకారంబు ఘోరంబుగాఁ
గుముదశ్రేణులయందు మించె ఖగముల్ గూడుల్ వడిం జేరె సం
తమసంబుల్ దిశలందుఁ జేరెఁ గడువంతన్ గుందెఁ జక్రావళుల్
కమనీయద్యుతిఁ జెందెఁ దారకలు నాకాశంబునం దీరుగన్. 23

సీ. చీఁకటు లనియెడు సింధురశ్రేణులఁ
జెండాడవచ్చిన సింహ మనఁగ
నమరులు మథియింప నల క్షీరవారిధి
వెలువడి కనుపట్టు వెన్న యనఁగఁ
దూర్పుదిక్కనునట్టి తొయ్యలి ధరియించు
మురువైన ముంగరముత్తె మనఁగ
వెలిదీవిలో నున్న వెన్నునిసన్నిధిఁ
బట్టిన బలుపగల్వత్తి యనఁగ

గీ. వెలయుఁగఁ జకోరములకెల్ల విందుఁ జేసి
కువలయామోద మొనరించి కొమరుమీరఁ
గూడియుండెడి విటులకుఁ గోర్కె హెచ్చఁ
జంద్రుఁడుదయించె సత్కాంతిసాంద్రుఁ డగుచు. 24

వ. అట్టి సమయంబున,

—: మన్మథుఁడు ఉషపై దాడివెడలుట, మాన్మథవికారవర్ణన :—

క. బల్లిదుఁడై మొల నరవిరి
చల్లడమున్ జివురుదట్టి సవరించి తగన్
మల్లెవిరిబొమిడికం బిడి
మొల్లజిరాఁ దొడిగి మిగుల మోదముతోడన్. 25

సీ. చెలరేఁగి మెలదేఁటిమొలగోలుమూఁకలు
దులదుల మునుమున్న దుముకు లిడఁగ
దండిమై రాయంచదండి బారావెంట
మెండుగా నెల్లెడ నిండి నడవ
నిరువంకలను జేరి గోరంకమన్నీలు
బలుబింకములతోడఁ బ్రబలి కొలువ
గుంపుగూడుక గండుగోయిల మాస్టీలు
వెన్నానికై మదోద్వృత్తి కాఁగఁ

గీ. జిఱుతతెమ్మెర దళవాయి సరసఁ జెలఁగఁ
దేజ మమరంగ రాచిల్క తేజి నెక్కి
తమ్మిదోదుమ్మఁ గలువకేడెమ్ముఁ బూని
తలిరువిలుకాఁడు బోటిపై దాడివెడలె. 26

ఉ. పాయనిభీతిఁ బాంథులకు ఢగ్గున గుండెలు బెగ్గడిల్లఁగాఁ
గోయిల లంటి వెంట జని కోయని యార్వఁగ దంటతుంటవిల్
రాయలు తుమ్మికై దువ ఝురాయన దూయుచు దొమ్మి కొమ్మపై
ధేయసి కల్కి రాచిలుక తేజిని నూఁకె దువ్వాళి మొప్పఁగన్. 27

క. ఆయెడ వలరాయఁడు బలు
రాయిడికెందమ్మి జిగికరాచూరులచే
నాయమ్ములు గాయమ్ములు
సేయన్ మదిరాక్షి బెగడెఁ జిత్తములోనన్. 28

క. కలఁ గలసిన యాలచెలువుని
చెలువముఁ దమి నెంచ నెంచఁ జిత్తములోనన్
వెలివిసరె సత్త్వసంభవ
లలితవికారంబు లపుడు లజ్జావతికిన్. 29

చ. సరసిజపత్రనేత్ర కలచందము డెందములోనఁ బూని ప
ల్మరు మరుచూలియేలినక్రమంబు గణించ మరుండు నించఁగా
గరులకుఁ గాఁడి వాఁడి సరికట్టిన కల్వలకోరిచాలు మే
ల్మరువున రూపుమైపులకముల్ మెఱసెన్ మొరసెన్ ద్విరేఫముల్.

చ. సలలితమైన చందనముచాయను మాయఁగఁ జేసి క్రప్పుం
బలుకుల తళ్కుపూఁత నగుఁబాటొనరింపుచు గబ్బిగుబ్బలన్
నెలకొను సిబ్బెపున్ మెఱుఁగునీటును మాటు ననంగపాండిమం
బలవడె నింతిమేనఁ గుసుమాయుధకీర్తిసమానమూర్తియై. 31

సీ. మించుమొగ్గలను రాణించు తీవియ నీస
డించు చెల్వంబు వరించి నెంచి పం
డంబుమున్ త్రైపుచెక్కడంబుడాల్ మరునిబె
త్తంబునేల్ మెఱుఁగుమొత్తంబుఁ దాల్చి
యొసపరిమంచుచే నెసఁగు తొల్కరివిప్పఁ
బసిఁడిగేదఁగిరేకుమిసిమిఁ దెగడి సి
చిలుపనీలును బొందు నిలుపఁబోలు మెఱుంగు
మలపఁ జాలుతెఱంగుఁ దెలుపమీఱి

గీ. మెఱయు చిరుచెమట నీన మేన చాన
యుల్లసిలువల్లభుని నెద నుండునట్లు
డాలువాలుగదార పూలకోలలేటు
నాటి సాత్త్వికభావంబు తేటపఱచె. 33

గీ. వనజముఖి యూర! యబలయయ్యును జగత్ప్ర
సిద్ధు ననిరుద్ధుఁ దనలో నిరుద్ధుఁ జేయు
బద్ధవైరంబు మరున కాభ్రమరకచకు
దానిచే నయ్యె సుతునకై పూనుకొనరె! 33

చ. కనుఁదెఱఁగొప్పియుం గనదు గాంచు గణించఁగఁ బారవశ్యముం
వినుతికి నెక్కు నామధురవృత్తి వహించియు మాటలాడదా
మనుకొని యెట్టివారలకు మోహమొనర్చును గాఁక కిమ్మగుం
గనుఁగొన భేద మాకలువకంటికి మారునితుంటవింటికిం. 34

క. కలకల నవ్వుచునుండుం
బలుమాఱును దిశలుఁ జూచు భ్రమయుచునుండుం
నిలిచినచోటను నిలువదు
కలకంఠికి విరహమెంత ఘనమో! యకటా! 35

—: ఉషాకన్యకు చెలులు శైత్యోపచారములఁ జేయుట :—

వ. ఇవ్విధంబున.

క. మరుకాఁకల భ్రమనొందుచుఁ
బరువడి నుసురసురమనుచు భామిని మదిలో
వరునిం దలఁచుచు నుండఁగ
వెరగందుచు నొక్కసకియ వెలఁదుల కనియెం. 36

సీ. అతివ! దాఁగిలిముచ్చులాట లాడుద మన్న
సమ్మతించ దొకింతఁ జంద్రవదన
చెండుగోరింతము చెలియ! రమ్మని పిల్వఁ
గనువిచ్చి చూడదు కలువకంటి

గుజగుజరేకుల కొమ్మ ! యాడుద మన్న
  మోమెత్తి చూడదు ముద్దుగుమ్మ
పగడసాల మనము పడఁతి ! యాడుద మన్నఁ
  బలుకదు మనతోను బద్మనయన

గీ. యతివ ! చదరంగ మాడుద మనుచుఁ బిల్వ
నించుకైనను నంగీకరించదయ్యె
ననినఁ దమలోన వగచుచు నతివఁ జేరి
మరునితాపంబుఁ జల్లార్చుమనసుతోడ. 37

సీ. బాణనందన కష్ఠ పణఁతు లందఱుఁ గూడి
  శైత్యోపచారముల్ సలుపఁగోరి
చిగురాకుపాన్పుపైఁ జెలియ నొయ్యన నుంచి
  పూలదుప్పటి మేనఁ బొసఁగఁ గప్పి
కపురంపువాసనల్ ఘుమ్మన వాసించు
  చలువగంధముఁ బూసి చెలువుమెఱయఁ
బన్నీటఁ దడసిన పావడచేతను
  మొగమునఁ దడియొత్తి మోదమమరఁ

గీ. గలువపూవులబంతులఁ గన్నుదోయి
మాటిమాటికి నొత్తుచు మమతమీరఁ
బూలసురఁటుల విసరుచుఁ బొంకముగను
మరునితాపంబుఁ జల్లార్ప మగువకపుడు. 38

సీ. చెలువుమీరినయట్టి చిగురాకుపానుపు
  చిగురువిల్తుని వాఁడిచిలుకులయ్యెఁ
బొసఁగంగఁ గప్పిన పువ్వులదుప్పటి
  పంచబాణుని బాణపంక్తులయ్యెఁ

గన్నుల హత్తించు కలువపువ్వులబంతి
వలరాజుమొలనున్న వంకియయ్యెఁ
దనువున నించిన తామరతూఁడులు
? కుసుమసాయకు నీలకొట్టులయ్యెఁ

గీ. జెలులు గావించు నుపచారములె తలంప
మనసిజుని సాధనంబులై మనసులోనఁ
దోఁచుచుండంగ విరహంబుఁ దోయలేక
నేమిసేయుదు ? నెట్లోర్తు ? నేనటంచు. 39

—: ఉషాకన్యయొక్క మాన్మథప్రలాపములు :—

క. కలఁగుచు నుండెడు వేళను
గలలోపలఁ గలసినట్టి కాంతుండెదుటన్
నిలిచిన యటువలెఁ దోఁపఁగ
బలుమఱు నెచ్చెలులతోడ భ్రమయుచుఁ బలికెన్. 40

సీ. అంతఃపురంబున కళుకక వచ్చిన
దిట్టను జూడరే తెఱవలార !
తనమానధనమెల్ల మునుగైకొనినయట్టి
చోరునిఁ జూపరే సుదతులార !
పలుమాఱు మోవాని పలుగంటిజేసిన
జాటును జూడరే బోటులార !
చెక్కిలిఁ గొనగోర జీరలుజేసిన
యాధూర్తుఁ జూడరే యింతులార !

గీ. తొడలపై నుంచి పుక్కిటివిడె మొసంగి
కళల సోకించి మిక్కిలి గారవించి
కంతుకేళిని ననుఁగూడు రంతుకాఁడు
యెదుట నున్నాఁడు జూడరే ముదితలార ! 41

సీ. జూటుకాఁడగు వీఁడు జాణిఁగిపోవక యుండఁ
దోయజాక్షిరో! తల్పు మూయవమ్మ
కన్నగాఁడగు వీఁడు కదలిపోవక యుండఁ
బడఁతి! సందిటఁగుచ్చి పట్టవమ్మ
వంచకుండగు వీఁడు వదలిపోవకయుండఁ
జంచలేక్షణ! యడ్డగించవమ్మ
దిట్టరై తగు వీఁడు తేలిపోవకయుండ
నతివ! పేరేమని యడుగవమ్మ

గీ. సౌరిది నల పోతుటీఁగకుఁ జొరఁగరాని
యిచ్చటికి నేటి కీవేళ వచ్చితనుచు
మంచిమాటలచే వీనిమనసు తలఁపుఁ
గలువకంటిరో! తేటగాఁ దెలియవమ్మ. 42

వ. అని మఱియు నిట్లనియె.

సీ. కన్నెపాయముదానఁ గదిసి నామోవిని
బలుగంటి సేతురా! భయము లేక
యాటపాయముదాన నగడుగాఁ జన్నులఁ
గొనగోరులుంతురా! కొంకు లేక
ముద్దరాలను నేను ముద్దుచెక్కిలి నొక్కి
జీరలు సేతురా! చింత లేక
గోలను గాఁగిట గుచ్చి నీసరిపెన
గురుతులు నింతురా! సరకు లేక

గీ. బాలికామణినైయైన నాపాన్పుఁ జేరి
పచ్చవిల్తుని కేళిని ముచ్చవగల
వేగుదనుకను ననుఁగూడి వింతగాఁగ
గాసిసేతురే! నీవింత కరుణ లేక. 43

సీ. పుక్కిటివిడె మిచ్చి బుజ్జగించిన నీకు
మోవియ్యనైతినా మోహనాంగ!
కదిసి ప్రేమను నన్ను కౌఁగలించిన నిన్ను
గుబ్బల నొత్తనా కోడెకాఁడ!
చెక్కిలి నొక్కినఁ జెలరేఁగి సందిట
నెలవంక లుంచనా నీటుకాఁడ!
సమరతులను నన్ను సారె నీవలయించ
నుపరతి సేయనా వోరి జాణ!

గీ. నేరమేమిర? నామీఁదఁ జేరి యింత
తామసించిన నేనింత తాళఁగలనె
కౌఁగిలియ్యర నాసామి! కరుణమీర
భావజున కొప్పగింతురా! ప్రాణనాథ! 44

సీ. అల చకోరము వెన్నెలతివ కిచ్చినయట్లు
మోవి యొసంగరా మోహనాంగ!
చెలువతోఁ గోకిల చెలఁగి పల్కినయట్లు
మాటాడరా వేగ నీటుకాఁడ!
హంస తామరతూఁడు సబల కిచ్చినరీతి
డు| మణుపులు గోటికీర మన్నారాయ!
జక్కవ వెంటితో జతఁగూడి నటువలె
రతి నేలరా నన్ను రంతుకాఁడ!

గీ. ననయు వాసనయును గూడి తనరినట్టు
లొప్పుమీరిన యీచల్వచప్పరమున
నమరు చౌసీతివగలచే ననఁగి పెనఁగి
కోర్కెలీడేర్చురా నేడు కోడెకాఁడ! 45

సీ. పొలఁతి యెవ్వతె చేరి బుద్ధులు చెప్పెనో !
పలుమాఱు నేఁ బిల్వ బలుకవేమి ?
పూఁబోణి యెవ్వతె బోధించెరా నీకు
ప్రేమఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి పెనఁగవేమి ?
లేమ యెవ్వతె దయలేకుండఁ జేసెనో !
తియ్యని కెమ్మోవి నియ్యవేమి ?
చెలియ యెవ్వతె నీదుచిత్తంబుఁ గలఁచెనో !
చెక్కిలిఁ బ్రేమతో నొక్కవేమి ?

గీ. యెవ్వతె మరులుఁ బుట్టించె నెసఁగ నీకు
నెయ్యమమరంగ నను జేరఁదీయవేమి ?
భావజాకార ! నీకైన భావమేమి ?
తెలియఁబల్కర నీవింకఁ దేటగాఁగ. 46

—: ఉప మదనుని మదనబలముల నిందించుట :—

సీ. ప్రేమతోఁ జక్కెరఁబెట్టి లాలించిన
చిలుకలే వెగటుగాఁ బలుకసాగె
నామెలదోఁటలోననె వృద్ధిబొందిన
యళులె ఝుంకృతుల నన్నళుకసేసె
నటనగుల్కంగ నేనడపించు నంచలే
ప్రతికూలగతులయ్యె భావమునకుఁ
బూఁటబూఁటకు నీళ్లుఁ బోసి పోషించిన
లతికలే మదనమ్ములపొదు లయ్యెఁ

గీ. బాములకుఁ బాలు బోసినపగిది పికి ని
నెంతపెంచినఁ గనికర మింతలేక
పంత మలరంగ నేఁ డల పంచబాణుఁ
గూడి యాకార ! నామీఁద దాడివచ్చె. 47

వ. అని యాదనుజరాజపుత్త్రి వనజవైరిం జూచి యిట్లనియె.

క. క్షీరాంబుధి జనియింపుచు
శ్రీరమణికి నన్న వగుచు జెలఁగిన నీకుఁ
గ్రూరమగు సెకలు జల్లుట
నారుద్రునిశిరసుఁ జేరు నావగను సుమీ! 48

వ. అని పల్కిన యనంతరంబ యాబాణపుత్త్రి పంచబాణు నుద్దేశించి.

క. చలికరువలి నెచ్చలివై
యెలమిఁ హరితనయుఁ డనఁగ నిల నెగడిన యో
కలువలచెలి మేనల్లుఁడ!
చెలువల నిటు నొంచ నీకుఁ జెల్లునె మదనా! 49

గీ. బాణునకు నోడి చనిన గీర్వాణులెల్ల
మకరకేతన! నిను వేఁడ మచ్చరించి
చెలఁగి నామీఁద దాడివచ్చిన విధంబె
తెలిసె లేకున్న నీకింత ద్వేషమేల? 50

క. అని మదను మదనబలముల
మనమున నిందించి మగువ మాటికి దూఱన్
విని నెచ్చెలు లందఱు నా
దనుజాధిపపుత్త్రిఁ జూచి తగ నని రెలమిన్. 51

క. అల చిత్రరేఖ మనతోఁ
దెలిపిన యటువంటి సప్తదినములు గడచెన్
దెల తెలవాఱఁగవచ్చెన్
గలఁగకు మిదె పటముఁ దెచ్చుఁ గమలదళాక్షీ! 52

—: సూర్యోదయవర్ణనము :—

వ. అని నెచ్చెలు లచ్చెలువ నూఱడించు సమయంబున.

చ. పలుమరు గాఁక నింపుచును బాణతనూభవ నింత యేఁచఁగా
బలితనయుండు వేగ తనపై నిఁక నెక్కడ దాడివచ్చునో!
చలమున నంచు వెల్లనగు చందురుచందముఁ జూచి మాటికిన్
వెలయఁగ నవ్వినట్టు లరవిందములున్ వికసించె నత్తరిన్. 53

చ. ఎనయఁగ నాయెడన్ దిరిగి యీదనుజుల్ భయపెట్టులోకముల్
మనుమని బ్రోవఁగా దనుజమర్దనుఁ డీశకు వచ్చి నిచ్చలున్
దనుజులకిమ్ము సంగితని దండనసేయునో యంచు జాతెనా
చనియెను రాత్రి యంతటనుజక్కనసూరుఁడు దోఁచెఁ దూర్పునన్.

చ. పురమున సాయకాసురుఁడు భూరిబలంబున లెక్కసేయకే
హరివరశౌర్యుఁడై యలరు నయ్యనిరుద్ధుని నడ్డగించినన్
దురుసగు వేయిబాహువులుఁ ద్రుంచు మటంచును బంప వచ్చునా
హరికరచక్రమో యనఁగ నంబుజమిత్రుఁడు తోఁచె నంతటన్.

—: ఉష చిత్రరేఖరాకకై యెదురుచూచుట, చిత్రరేఖ పటముల వ్రాసి తెచ్చుట :—

వ. ఇట్లు సూర్యోదయంబైన యనంతరంబ యాయుషాకన్నియ నొప్పుమీరు నొక్కచలువచప్పరంబందుఁ గప్పురపుగంధులుఁ దానును గొలువై యుండి చిత్రరేఖరాక కెదురుచూచుచు నెచ్చెలులతోడ నిట్లనియె.

సీ. అల విభునామంబు నన్వయక్రమమును
నెన్నఁడు నే విన నిందువదన!
వానివయోరూపవరవైభవంబులుఁ
జూడ నెన్నడు నేను శోభనాంగి!

తలఁపున నొకనాఁడు తలఁచని ప్రియుఁడేల ?
కలలోన వచ్చెనే కంబుకంఠి !
కలఁగన్నవారికిఁ గాఁకలు రెట్టింప
వలపులు బుట్టునా వెన్నెలాఁడి !

గీ. యిట్టివిరహాంబునిధి దాఁట నేది తేప ?
చిత్రరేఖయు రాదాయెఁ జెలిమిమీఱ
నేమిసేయుదు దాఁపెవ్వ రింకఁ దనకు ?
నిమిష మేఁడయి తోఁచెను నీరజాక్షి ! 56

వ. అని యుషాకన్నె పారంబులేని విరహాభారంబున నచ్చెలులతోడ ముచ్చటలాడుచు నుండె, నంతకుమున్న యక్కడ.

సీ. రాణించు లత్తుకరసమును సంకును
వాళఁది కాటుక పచ్చయాదియైన
వన్నియలను బైఁడిగిన్నియలను నించి
బాగుగా ఘటియించు పటమునందు
సొరిది బంతులుగాఁగ సూత్రముల్ హావణించి
జోకగాఁ గప్పున రేకఁదీర్చి
యమర నయ్యైయెడలందు వన్నెలు నించి
యమరదైత్యాదిభావములు వెలయ

గీ. వారివారికి దగునలంకారములను
వారివారికిఁ దగునట్టి వస్త్రమాల్య
ములును గనుపట్టునట్లు నేర్పున లిఖించెఁ
జిత్రతరలేఖయైన యాచిత్రరేఖ. 57

వ. ఇవ్విధంబున.

సీ. ఆసఖీమణి సప్తవాసరములలోన
  నట్లన గీర్వాణయక్షవరుల
దనుజముఖ్యులను గంధర్వకిన్నరులను
  మహినిఁ బ్రసిద్ధులౌ మనుజపతుల
భావంబుమీఱఁ గొప్పపటంబునను వ్రాసి
  యాపటంబును గొంచు నతిజవమున
నెప్పుడెప్పుడటంచు నెదురుచూచుచు మదిఁ
  గలఁగుచుండెడు నుషాకన్యఁ జేర

గీ. తాను దెచ్చినపటము ముందఱను నిల్పి
కన్నె! కను మిప్పటంబున నున్నవారి
వన్నెమీఱ సురాసురకిన్నరోర
గప్రముఖులైన సౌందర్యఖనుల ఘనుల. 58

క. వీరల నందఱఁ గనుఁగొని
కోరికలను నిన్ను బ్రేమఁ గూడిన పురుషున్
నీరజముఖ! యెఱిఁగించినఁ
జేరువకున్ దోడితెత్తుఁ జెలువుగ నతనిన్. 59

—: చిత్రరేఖ చిత్రపటములందలి నాయకుల వర్ణించుట :—

వ. అని పలికి తదనంతరంబ చిత్రరేఖ యిట్లని వివరింపఁ దొణంగె,

సీ. పరికింపు కృతనేత్రపర్వులై వెలయు సు
  పర్వులు వీర లోపద్మగంధి!
తమిఁ జూడు రుచిరగాంధర్వులై చెలఁగు గం
  ధర్వులు వీర లోతలిరుఁబోణి!

వీక్షింపు సురలోకరక్షణదక్షులౌ
యక్షులు వీర లోయలరుఁబోణి!
కనుఁగొను మహితభంజనసద్విచారణల్
చారణుల్ వీర లోసరసిజాక్షి!

గీ. పన్నగేంద్రులు వీర లోపక్ష్మలాక్షి!
కిన్నరులు వీర లోరాజకీరవాణి!
సిద్ధవరులు వీరలు మణిస్నిగ్ధవేణి!
సాధ్యవర్యులు వీర లోసన్నతాంగి! 60

వ. అని మఱియును.

సీ. అద్రిసముత్తుంగభద్రవారణసము
న్నిద్రసైన్యుఁ డితఁడు మద్రవిభుఁడు
బాలామనోహారనాళీకశరరూప
లాలితుండితఁడు పాంచాలవిభుఁడు
ధాటీసముద్భూతఘోటీకృతారాతి
పాటనుండితఁడు కర్ణాటవిభుఁడు
దారుణపరవీరదారణకరవాల
ధారేయుఁ డితఁడు సౌవీరవిభుఁడు

గీ. భోటకాంభోజమగధభూభుజులు వీర
లంగవంగకళింగనాయకులు వీరు
చోళనేపాళకేరళమాళవాది
రాజకులముఖ్యనృపులు వీరలు మృగాక్షి! 61

గీ. పుణ్యవంతుఁడు మిగుల దాక్షిణ్యశాలి
సత్యవాది శుభావహస్తుత్యకీర్తి
రాజకులభూషణుండు ధర్మజుఁ డితండు
సారసోదరసోదరచారుగాత్రి! 62

క॥ భూరిబలరూపవిద్యా
ధౌరేయుఁడు భీమనిజగదాత్రాసితగాం
ధారేయుఁ డితఁడు భీముఁ డు
దారయశోధనుఁడు వికచతామరసాక్షీ ! 63

క॥ గాండీవధరుఁడు సద్గుణ
మండితదిఙ్మండలుండు మత్తారిశిరః
ఖండనపండితుఁ డితఁ డా
ఖండలసుతుఁ డర్జునుండు కమలదళాక్షీ ! 64

గీ॥ ఆశ్వినేయకుమారుల నధికయశుల
నంగనాజనమోహనానంగసముల
నఖిలభువనప్రసిద్ధుల నమితబలుల
నకులసహదేవులను జూడు నళిననేత్రి ! 65

సీ॥ సకలసంపదలచే జగతిలో వెలసిన
రాజరాజితఁ డో రాజవదన !
శౌర్యఖడ్గంబుల గరిమఁగాంచినయట్టి
యువరాజితండు నీలోత్పలాక్షీ !
దానకీర్తులచేత ధరలోన నెగడిన
కర్ణుఁ డీతఁడు సుమ్ము కంబుకంఠి !
సకలమాయోపాయచాతుర్యమున మించు
శకుని యీతఁడు సుమ్ము చారుగాత్రి !

గీ॥ సింధుకోసలజాంగలసింహసాళ్వ
గౌడకాశ్మీరలాటకేకయవిదర్భ
కుంతికుంతలసౌరాష్ట్రకుకురనిషధ
నాయకులు వీర లోహరిణాయతాక్షీ ! 66

క. హాలాసేవనసంతత
హేలాలహరీవిహారి హీరహిమానీ
[1]హేలాకరసితగాత్రుఁడు
నీలాంబరుఁ డితఁడు నీలనీరదచికురా ! 67

సీ. కరుణారసోత్తుంగశరణాయితాపాంగ
వీక్షణుం డఖిలైకరక్షణుండు
శరణాగతత్రాణకరణాదరధురీణ
చరణాంబుజుండు శ్రీకరభుజుండు
తరుణారుణకిరీటభరణాత్తరుచికూట
భాసురుండు పరాజితాసురుండు
[2]తరుణార్తజనతాపహరణాదరదురాప
కీర్తనుండు శుభప్రవర్తనుండు

గీ. పావనుండు భయార్తద్విపావనుండు
మాధవుండు బుధారామమాధవుండు
శ్రీధరుండు నవాంబుదశ్రీధరుండు
రాజగోపాలుఁ డితఁ డో రాజవదన ! 68

సీ. హృదయలక్ష్యవిభేదిమృదుసురభిళబాణు
నారీమనోహరణప్రవీణుఁ
బాకారినీలప్రపంచవంచకవర్ణు
లలితకళాజాలలబ్ధవర్ణు
నిక్షుకోదండోపలక్షితనిజబాహుఁ
జారువల్గనరాజకీరవాహు
శుకపికశారికానికురుంబపరివారు
నంబుధివరతనయాకుమారు

1. లాళకర. 2. తరుణార్ధ.

గీ. సురభిసారథ్యశోభితసురభిపవన
రథనియోజితమకరవరధ్వజాగ్ర
విధుతివేపితవిభ్రాంతవిరహిజాతుఁ
జిత్తజాతు విలోకించు చిగురుఁబోణి! 69

—: ఉమ కలలోఁగలసిన కాంతుని గనుఁగొనుట :—

వ. అనుచు వారివారి కులగుణస్థానపౌరుషంబులఁ దెలియఁబలుకుచుఁ జూపుతరి నయ్యుషాకన్యక సావధానంబుగా వినుచుఁ గ్రమంబున నవలోకింపుచు వచ్చివచ్చి తదనంతరంబ నిజమనోనయనానంద కరుండై ప్రకాశించు ననిరుద్ధు నభివీక్షించి సముత్ఫుల్లలోచ నాంబుజయై విచిత్రతరనిజచిత్రరేఖయగు చిత్రరేఖం గనుంగొని.

క. ఈతనికులమును గుణము స
మాతతనిజబాహువిక్రమక్రమమును నీ
చాతుర్యమమరఁ బల్కుచుఁ
జేతోమోదంబుఁ గలుగఁజేయుము చెలియా! 70

వ. అనినఁ జిత్రరేఖ యిట్లనియె.

సీ. ఏదేవుఁ డఖిలామరేశ్వరస్తవనీయ
మహనీయపాదాబ్జమహిమశాలి
యేదేవుఁ డవినీతహృదయభూరినిశాట
పటలభేదనబాహుపటిమశాలి
యేదేవుఁ డుజ్జ్వలహేమాచలోత్తుంగ
శృంగశృంగారకిరీటశాలి
యేదేవుఁ డబ్జసుహృత్కోటిభాస్వర
శుభనిజదేహవిస్ఫూర్తిశాలి

గీ. యట్టిశౌరికి మనుమండుదారబలుఁడు
పంచబాణాత్మభవుఁడు శోభనగుణప్ర
[1]సిద్ధుఁ డతివిక్రమకళాసమృద్ధుఁ డీతఁ
డవని ననిరుద్ధుఁ డనఁ గడు నతిశయిల్లు. 71

—: ఉష యనిరుద్ధుని దోడితెమ్మని చిత్రరేఖను వేఁడుట :—

వ. అనినఁ జిత్రరేఖకు నుషాకన్య యిట్లనియె.

క. మానిని! యీతఁడు వోనా
మానధనముఁ గొల్లలాడి మక్కువమీరం
గా ననుఁ గూడిన ప్రియుఁ డను
మాన మొకింతయును లేదు మది నూహింపన్. 72

ఆ.వె. అనుచు దనుజపుత్రి యాచిత్రరేఖతో
మనముఁ దెలియఁబల్కి మఱియు ననియెఁ
జెలియ! యింకఁ దామసించిన నెటులోర్తు
వేగ తోడితెమ్ము విభుని నిటకు. 73

వ. అనినఁ జిత్రరేఖ చిఱునవ్వుతో నయ్యుషాకన్యఁ జూచి యిట్లనియె.

ఉ. ఎవ్వరు? మెత్తు రీపలుకు లేణవిలోచన! చూడ నెంతయున్
దవ్వుల దుర్గమంబయిన తావున నుండెడువాని నొక్కనిన్
బువ్వులవిల్తుకేళిఁ గల మోదముమీరఁగఁ గూడి యాక్రియన్
నెవ్వగఁజెంది యాపురుషు నీవిటఁ దెమ్మనిపల్క దొప్పుగన్. 74

వ. అని మఱియును.

1. సిద్ధుఁ డతివిక్రమకళాసమృద్ధుఁ డీతఁడ
వని ననిరుద్ధుఁ డనఁగ గడు నతిశయిల్లు

సీ. అనిరుద్ధు నిటకుఁ దోడ్తోఁ గొనివచ్చు టదియెంత
సులభంబుగాఁగను బలికెదమ్మ!
వనజాక్షి! యిటకుఁ బదినొకండు వేల యో
జనములదవ్వెట్లు చనుదునమ్మ?
చని ద్వారకను జేరినను రక్షిజను లుండ
నంతిపురంబెట్లు గాంతునమ్మ?
కాంచిన నచ్చటికామినుల్ గన నెట్లు?
నీవిభుచెంగట నిలుతునమ్మ!

గీ. యింతయత్నంబు సేసి నే నిచటి కతనిఁ
దెచ్చినను బాణుఁ డెఱిఁగిన మచ్చరించు
శౌరి శోణితపురమును జేరవచ్చు
నతని గెల్వ నెవ్వరికి శక్యంబుగాదు. 75

గీ. అట్లుగావున నన్ను నిన్నసురవిభుని
నీవు రక్షింపఁ దలఁచిన నిట్టితలఁపుఁ
జెలియ! యిప్పుడు నాతోడఁ జెప్పవలదు
సాహ(సము)సేయఁ బాడియే చంద్రవదన! 76

వ. అనిన దానవకన్య వియోగజనితవేధానానితాంతదోదూయమాన
మానసయై, కనురెప్పలం జిప్పిలు బాష్పకణంబులనఘంబుల
నెగఁజిమ్ముచు దిట్టతనంబు వీడి యగ్గలంబుగ నిట్టూర్పువుచ్చుచు
డగ్గుత్తికతోఁ జిత్రరేఖంజూచి యిట్లనియె.

క. మనమలరఁగ నీవల్లభు
వనితా! తోడ్తోఁ గొనుచువత్తు వగవకు మని ప
ల్కిన నీవె మగుడ నిపు డి
ట్లని పలికితి వింక నేమి? యనఁ గలదు చెలీ! 77

వ. అని మఱియును.

ఉ. పున్నమనాఁటిచందురునిఁబోలిన నాథుని నెమ్మొగంబు హా
ళోన్నతిఁ జూచికాని సరసోక్తులుఁ బల్కుచు వానిఁ గౌఁగిటన్
జెన్ను వహించికాని బహుచిత్రగతిన్ గుసుమాస్త్రకేళికన్
మన్ననఁ గాంచికాని యిఁక మానిని! ప్రాణము నిల్పనేర్తునే. 78

గీ. వేయిమాటలు నింకేల వెలఁది! నీవు
కావలె నటన్నఁ గార్యంబు కాకపోదు
నాదుప్రాణంబు నిలుపుచందంబయేని
ప్రాణవిభుఁ దోడితెమ్ము శీఘ్రంబుగాఁగ. 79

—: చిత్రరేఖ యనిరుద్ధుని దెచ్చుటకై ద్వారకాపురి కేఁగుట :—

వ. అనినఁ జిత్రరేఖ నితాంతస్నేహాయత్తచిత్తయై యుత్తరలాక్షిం గనుంగొని.

సీ. ఘనమైనకార్యంబుగావున నీమనం
బరయుటకై యిటు లంటివమ్మ!
యెంతదవ్వైనను నేమి నేఁ గావలె
నన నిమిషంబునఁ జనఁగ లేనె
యెట్టికార్యంబైన నేనుండఁగా నీకు
సరసీరుహాక్షి! విచారమేల?
క్షణములో నిదె ద్వారకాపురంబును జేరి
యనిరుద్ధుఁ దెచ్చెద నతిజవమున

గీ. ననుచు నయ్యుషాకన్యను హర్షజలధి
నోలలాడించి నిజకళాలీలమెఱయ
నితరు లెఱుఁగకయుండ నదృశ్యయగుచు
గగనమార్గంబుఁ జెంది శీఘ్రమునఁ జనియె. 80

వ. ఇట్లు చనిచని,

సీ. శ్రీకరగోపురప్రాకారరుచిరంబు
బహురత్నమయహర్మ్యభాసురంబు
కేతనదీవ్యన్నికేతననికరంబు
సౌరిరూపప్రమదాకరంబు
భూరితురంగమవారణప్రకరంబు
భవ్యతూర్యనినాదభాస్వరంబు
సమరసముద్భటసద్భటవిసరంబు
సురుచిరాలంకారసుందరంబు

గీ. చారునిజపరిఘాయితసాగరంబు
మహితసంపత్పరాజితామరపురంబు
నూత్నమణిగణధారణీనూపురంబు
కాంచె నాచంద్రముఖి ద్వారకాపురంబు. 81

వ. ఇట్లు గాంచి యనిరుద్ధుం దోడ్కొనిపోవునదియై తదీయభవన సమీపంబున నూత్నాకారంబున నిలిచి తాను కైతవంబునఁ బ్రద్యుమ్నసూనుఁ దోడ్కొని చనిన వనజలోచనుఁడు కోపించి తన్ను శపించు ననుతలంపున నొక్కింతఁ జింతింపుచుఁ దత్ప్రాంతంబున,

—: చిత్రరేఖ నారదమునీంద్రుని గాంచి యతనికి సకలవృత్తాంతముల నెఱింగించి తదనుమతిని బడయుట :—

క. అరవిందముకుళవిగళ
ద్ద్విరేఫఝుంకృతివినిద్రవిహగోత్కరముం
బరిసరవిస్ఫురకేసర
పరిఫుల్లేందీవరమును బద్మాకరమున్. 82

వ. కని తత్తటాకమధ్యంబునందు.

శా. ఫుల్లాంభోరుహమిత్రు సుస్మితముఖాంభోజాతు నిందీవరో
ద్యల్లీలాకరగాత్రుఁ గౌస్తుభలసద్వక్షుఁ సువర్ణాంబరుఁ
ముల్లోకంబులు నేలు నా హరి హృదంభోజంబునన్ భక్తిసం
ధిల్లన్ ధ్యానముసేయు నారదముని న్వీక్షించి హర్షంబునన్. 83

వ. చేరవచ్చి తదీయచరణసరసీరుహాయుగళంబు సేవించి వినయావనతవదనయై కరంబులు మొగిచి యున్న యయ్యంగనం గనుంగొని సకలతత్త్వాకలనవిశారదుండగు నారదుం డాశీర్వదించి యో భామిని! నీవిటకు వచ్చిన కార్యంబేమని యడిగిన నయ్యింతి సంతసంబున నతని విలోకించి యోమునీంద్రా! శోణితపురాధీశ్వరుండైన బాణాసురునిపుత్రి యుషాకన్య కాత్యాయనీవర ప్రభావంబున ననిరుద్ధు(నియందు) నత్యంతానురక్తయై యయ్యనిరుద్ధుఁ దనవద్దికిం దోడితెమ్మనిన నప్పనిఁబూని యిచ్చటికి వచ్చితి నట్లన యనిరుద్ధుం దోడ్కొని యరిగెద,నికార్యంబు శ్రీకృష్ణుండు విని తనపయిఁ గోపించకుండునట్లుగాఁ గటాక్షింపు, మదియునుంగాక బాణుండు బాహుగర్వంబునం జేసి యనవరతంబు సంగరంబుఁ గోరుచున్నవాఁడు గావునఁ గన్యాంతఃపురంబున నున్న యనిరుద్ధు నెఱింగి యవశ్యంబు యుద్ధసన్నద్ధుండై యతనిం గదియవచ్చు, నయ్యనిరుద్ధుండు బాలుండు గావున నతని జయించుటకు సమర్థుండు గాఁ డటుగనుక రేపకడ నీవృత్తాంతంబంతయు శౌరికిఁ దేటపడం బలుకవలయు ననిన నారదుం డెంతయు సంతసించి చిత్రరేఖం జూచి యిట్లనియె.

సీ. మానిని! యట్లన కానిమ్ము వెఱవకు
మనిరుద్ధుఁ దోడ్కొని యరుగు మిపుడు
కలహావలోకనకౌతూహలంబును
జనియించె నెంతయు మనసులోన

నాహావం బచట దైవాధీనమై కల్గె
నేని మమ్ముఁ దలంపు మేమఱకుము
క్షణములో నట వచ్చి రణకేళి వీక్షించి
మగుడి యెఱింగింతు మాధవునకు

గీ. దనుజమదభంగకరచక్రధారి శౌరి
శోణితపురంబుఁ గదిసినచోఁ ద్రినేత్రుఁ
డైన నెదిరించి యనిమొన నాఁగఁగలఁడె
బాణుఁడును గీణుఁడన నేల ? భయము నీకు. 84

చ. అనుటయుఁ జిత్రరేఖ మది నంతయు నట్లన కాఁదలంచి సం
జనితఘనప్రహర్షుఁడగు సంయమివర్యునిచే ననుజ్ఞఁ గై
కొని మఱియుం బ్రణామములుఁ గోర్కులుమీఱ నొనర్చి వేగమే
చని యల శౌరిమందిరముచాయ నభంబున నిల్చి వేడుకన్. 85

సీ. పంచరత్నంబులపనిహర్మ్యాలను జాల
బాగుమీరిన యొకపడకయింటఁ
గోమలైన యపరంజికోళ్ళమంచంబున
మేరువుపై నున్న మేఘ మనఁగ
శృంగానముల కెల్ల శృంగారమై మించు
శ్రీరాజగోపాలశౌరి నపుడు
రుక్మిణిమొదలుగా రాధికెక్కినయట్టి
కులసతుల్ పెక్కండ్రు కొలువు సేయఁ

గీ. జూచి సేవించి యెంతయు సోద్యమంది
జగతిఁగల మాయలెల్ల నీస్వామి యెఱుఁగు
నితని వంచించి యనిరుద్ధు నెత్తికొనుచు
నేఁ బురముఁ జేరఁగ నుపాయ మెద్ది ! యనుచు. 86

క. తడవాయ వచ్చి యిట కా
పడఁతుక నన్నెట్లు దూఱిపలుకునొ! యనుచున్
జడధారిన్ మదిఁ దలఁపుచుఁ
దడయక యనిరుద్ధుఁ డెచ్చుతలఁపున నరిగెన్. 87

—: చిత్రరేఖ యనిరుద్ధుని దోడ్కొని చనుట :—

వ. ఇట్లరుగు సమయంబున.

సీ. మణిసౌధరుచిజాలమహిమచే మిక్కిలి
నందమౌ బలభద్రుమందిరంబు
భద్రేభజవనాశ్వభటసమూహంబుల
దనరారుచున్న సాత్యకిగృహంబు
తతనృత్తగీతవాద్యవిశేషములచేత
భాసిల్లు ప్రద్యుమ్నభవనసీమ
లక్షణాన్వితమయి లక్ష్మిచే నెంతయు
దంబుమీరినయట్టి సాంబునగరు

గీ. చారుదేష్ణసుదేష్ణసుచారుభాను
భద్రచారుసంగ్రామజిద్భానువింద
ముఖ్యహరిసూనువరగేహములను వేడ్కఁ
జెలఁగఁ గనుఁగొంచు వచ్చి యాచిత్రరేఖ. 88

సీ. గమకంబులైన బంగారుకంబంబులు
గొప్పలౌ విద్రుమకుట్టిమములు
మగరాలనిగరాల మలచినతిన్నెలుఁ
దులలేని వైడూర్యతోరణములు

మరకతమాణిక్యమయములౌ మేడలు
నుప్పరం బంటిన చప్పరములు
నెమ్మిగుంపులసొంపు నెలవైన వలభులు
హరువులుమీఱు గవాక్షములును

గీ. గలిగి యెల్లెడ సౌరభకలితకుసుమ
మాలికాలంకృతంబును మహితగంధ
గంధసారసిక్తంబునై ఘనతగాంచు
నట్టి యనిరుద్ధకేళీగృహంబుఁ గాంచి. 89

వ. అందు.

సీ. పడఁతి యొక్కతె హడపంబు బాగుగఁ బూని
మక్కువమీఱంగ మడుపు లొసఁగఁ
కలికి యొక్కతె కరకంకణక్వణనముల్
పరిఢవిల్లఁగ జీనిసురఁటి విసరఁ
కమలాక్షి యొక్కతె గంధోదకంబులు
నించిన గిండి ధరించి నిలువ
రమణి యొక్కతె బహురాగభేదంబుల
నింపుగా వీణె వాయింపుచుండ

గీ. మఱియు గొందఱువనితలు మమతతోడఁ
దనదుచుట్టును గొల్వంగ ఘనతమీఱి
సరససల్లాపములఁ బొద్దు జరపుచుండు
నట్టి యానిరుద్ధుఁ గనుఁగొని యాత్మలోన. 90

క. వనితాజనపరివృతు నీ
యనిరుద్ధుని నెవ్విధమున ? నటఁ దోడ్కొనిపో
ననువగు నని చింతింపుచుఁ
దన తామసవిద్యపేర్మి తనరఁగ మిగులన్. 91

క. ముచ్చువగమీర నచ్చెలి
యచ్చటిసతు లెఱుఁగకుండునట్లుగ వేగన్
బచ్చవిలుకాని తనయుని
వచ్చెరువుగఁ దోడితెచ్చు నాసమయమునన్. 92

—: అనిరుద్ధుని దోడ్కొనివచ్చుటకై చనిన చిత్రరేఖ
రాకయున్నందులకు నుష చింతించుట :—

క. అనిరుద్ధునిఁ దోడ్కొని యిదె
వనితామణి చిత్రరేఖ వచ్చు నటంచున్
దనరెడు చెలిమిని బాణుని
తనుజన్ గై సేయునట్టి తలఁపమరంగన్. 93

* సీ. పన్నీటిచేతను బాగుమీఱఁగ నంత
జలకంబు లాడించె సకియ యొకతె
పొసఁగంగ నవరత్నభూషణావళులచే
నెలమి శృంగారించెఁ జెలియ యొకతె

గీ. విదియచందురుమించిన వెలఁదినుదుటఁ
దిలక మొప్పఁగఁ దీర్చెను గలికి యొకతె
తీరుమీఱఁగఁ బాపటఁ దీర్చి చెలికిఁ
గొప్పు సవరించె నొప్పుగఁ గొమ్మ యొకతె.* 94

వ. అంత.

సీ. ప్రతిలేని పసిఁడిచప్పరపుమంచంబునఁ
బరఁగు కుంకుమపూలపఱుపుఁ బఱచి
కళుకుసూర్యపటంబుతలగడ లమరించి
బాగైన సకినలబటువు లుంచి

---

* ఈ పద్యమున సీసపాదములు రెండు మాత్రమే యున్నవి.

కలువడంబులుగల కలువడంబులు గట్టి
రాణించు బుర్నాకురాడ మునిచి
సాంబ్రాణిధూపవాసనలను నెరయించి
రమణీయరత్నదీపములు నిల్పి

గీ. పొసఁగఁ దెలనాకు కవిరెలు పోఁకముళ్లు — same as కవిలె
పచ్చకపురంబు జవ్వాది మెచ్చువిరులు
మీరిపలికెడు బకదారిపారువములు
నందముగ నించి రొక కేళిమందిరమున. 95

క. చెలు లిటువలెఁ గై సేయఁగఁ
బొలఁతుక ననశయ్య నుండి పురుషుని మదిలోఁ
దలఁపుచు మదనునిగాసికి చదు/
నులుకుచు నిట్లనుచుఁ బలికె నువిదలతోడన్. 96

సీ. తనచెల్మి నెంచి యుత్తరి ద్వారకాపురిఁ
జేరునో! చేరదో! చిత్రరేఖ
పౌరి నలంగముచుట్టుఁ దిరుగుయామికులచేఁ
గూడునో! కూడదో! కోటఁ జొరఁగ
నవరంగజాల లింతకు బీగముద్రలు ?
సేతురో! మఱపున సేయకుంద్రొ!
నెమ్మది నాప్తులు నిదురించుసమయంబు
కలుగునో! కలుగదో! కమలముఖికి

గీ. సకలమర్మంబు లెఱిఁగిన స్వామిగాన
? తనమనుమనిఁ దోడ్కొనిపోవు తలఁపెఱింగి
ద్వారకాపురి నెవ్వరుఁ జేరకుండ
భద్రపఱచిన భామ యోపఁగిదిఁ దెచ్చు? 97

వ. అని పలుకు నుషాకన్యకఁ జూచి నెచ్చెలు లిట్లనిరి.

సీ. ఆచిత్రరేఖ దా నఖిలలోకంబులఁ
బోలుపు మీఱుచు నున్న పురుషవరుల
భావంబులెల్లను బటమున వ్రాసిన
[1]మహిమ నెఱుంగవా మగువ! నీవు
మహిలోనఁ గల్గిన మాయావిశేషముల్
దండ్రిచె నేర్చె నాతలిరుఁబోణి
మన్ననమీఱ నీమగనిఁ దోడ్కొనివచ్చుఁ
గలకంఠిరో! నీవు కలఁగకమ్మ!

గీ. ముజ్జగంబులఁ గల్గిన ముదితలెల్లఁ
జిత్రరేఖకు నెనయె విచిత్రమహిమ
నేవిధంబుననైన నాయిందువదన
వేడుకలుమీఱ ననిరుద్ధుఁ దోడితెచ్చు. 98

—: చిత్రరేఖ యనిరుద్ధుని నుషవద్దికి జేర్చుట :—

వ. అని యూఱడించు సమయంబున

సీ. వాయుతనూజుండు వాయువేగంబున
సంజీవనిం దెచ్చుచందమునను
వినతాతనూజుండు వేడుకమీఱంగ
నమృతంబు దెచ్చినయందమునను
నల్ల భగీరథుం డాత్మ నుప్పొంగుచు
నమరనదిం దెచ్చునట్టిలీలఁ
జెలువంబు వెలయంగ శ్రీరాజమన్నారు
పారిజాతముఁ దెచ్చుభావమునను

1. మఱిమెఱుంగవా.

గీ. సత్యవతిని భీష్ముఁడు దెచ్చుసరవి మెఱయఁ
కుండలము లుదంకుఁడు దెచ్చుకూర్మి నెరయ
నమరసౌగంధికంబుల ననిలజుండు
దెచ్చుకైవడి ననిరుద్ధుఁ దెచ్చు వేగ. 99

క. ఈకైవడి ననిరుద్ధునిఁ
బ్రాకటముగఁ దెచ్చి నిల్పి పానుపుమీఁదన్
రాకేందుముఖులు మెచ్చఁగ
నాకలికిన్ జూచి పలికె హర్షముతోడన్. 100

క. వనజాతనేత్ర! కనుఁగొను
మనిరుద్ధు మహాప్రసిద్ధు నంబుజనేత్రున్
గనకనిభగాత్రు మురభం
జనపౌత్రుని మదనపుత్రు సద్గుణపాత్రున్. 101

క. చెలువునిఁ దెచ్చితి నీతోఁ
బలికిన యటువంటి నాదుపంతము జెల్లెన్
నెలయును రోహిణియుం బలె
నలివేణీ! విభునిఁ గూడి యలరుము వేడ్కన్. 102

వ. అనిన నచ్చెలిం జూచి యచ్చిగురుఁబోణి యిట్లనియె.

సీ. నిఖిలలోకంబుల నీవంటి నేర్పరిఁ
గని విని యెఱుఁగనే కంబుకంఠి!
కలలోనఁ గలసినకాంతునిఁ దెమ్మన్న
క్షణములోఁ దెచ్చితి చంద్రవదన!
కందర్పుచేతను గాసిఁజెందిననాఁడు
ప్రాణంబు నిలిపితే పద్మగంధి!
ధర నెంతవారికిఁ దలఁచఁ గూడనియట్టి
తలఁపు లీడేర్చితే తలిరుఁబోణి!

గీ. కలికి ! నీవు చేసిన యుపకారమునకు
నిపుడు ప్రత్యుపకారంబు లేమి సేతు ?
ననుచు సొమ్ములుఁ గోకలు నతివ కొసఁగి
కదిసి కౌఁగిటఁ జేర్చెను గారవమున. 103

క. శ్రీరఘునాథసుధాంబుధి
కైరవిణీమిత్ర ! సకలకవినుతపాత్రా !
భూరిభుజాబలనిర్జిత
వైరిజనస్తోమ ! విపులవైభవధామా ! 104

క. చెంగమలేశపదాంబుజ
[1]సంగస్ఫురితాంతరంగ ! సదయాపాంగా !
సంగీతసాహితీప్రియ !
సంగరకౌంతేయ ! సకలసజ్జనగేయా ! 105

—: ద్రుతవిళంబితవృత్తం :—

సుజనరక్షణశోభనవీక్షణా !
విజయకారణవిశ్రుతవారణా !
విజయ శాత్రవవీరసుతాహవా !
విజయరాఘవ ! విక్రమభార్గవా ! 106

గద్య. ఇది శ్రీమద్రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణప్రవర్ధమాన సారసారస్వతధురీణయు విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖితవాచికార్థావగాహనప్రవీణయు తత్ప్రతిపత్రికాశతస్వహస్తలేఖనప్రశస్తకీర్తియు శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయమతిస్ఫూర్తియు అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషావిశేషశారదయు రాజనీతి

1. సంగి.

విద్యావిశారదయు విజయరాఘవమహీపాలవిరచితకనకాభిషేకయు విద్వత్కవిజనస్తవనీయవివేకయు మన్నారుదాసవిలాసనామమహాప్రబంధనిబంధనకృతలక్షణయు మహనీయరామాయణభాగవతభారతకథాసంగ్రహణవిచక్షణయు పసపులేటివెంకటాద్రిబహుజన్మతపఃఫలంబును మంగమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును రంగద్గుణకదంబయు నగు రంగాజమ్మ వచనరచనాచమత్కృతిం జెన్నుమీఱు ఉషాపరిణయంబను మహాప్రబంధంబునందుఁ ద్వితీయాశ్వాసము.

—: శ్రీరాజగోపాలాయనమః :—

శ్రీ రాజగోపాలాయనమః

ఉషాపరిణయము

(పద్యకావ్యము)

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీరాజ[1]గోపహరిచర
ణారాధనసావధాన ! యర్థినిధానా !
వీరారిమదవిజృంభణ
వారణ ! శ్రీవిజయరాఘవక్ష్మారమణా ! 1

వ. అవధరింపుము.

—: చిత్రరేఖ యనిరుద్ధుని వర్ణించుట :—

క. ఇవ్విధమున లాలించిన
జవ్వనిఁ గనుఁగొనుచు మిగులసంభ్రమ మొప్పన్
నివ్వాటిలు ప్రేమతోడను
బువ్విలుతుని సుతునిఁ జూపి పొలఁతుక యనియెన్. 2

సీ. ఇందుబింబముతోడ నెనవచ్చు నీతని
నెమ్మోముఁ జూడు మిందీవరాక్షి !
భానుసమానుఁడై భాసిల్లు నీతని
తేజంబుఁ జూడు మంభోజనేత్ర !

1. గోపాల

చక్కెర లొల్కెడు చక్కని యాతని
కెమ్మోవిఁ జూడుము కీరవాణి !
పండువెన్నెలచాయ భాసిల్లు నీతని
కలువనవ్వుఁ జూడు చకోరనయన !

గీ. యరులపై బాణవర్షముల్ కురియుకతన
జ్యాకిణాంకితమించు బాహాయుగంబుఁ
బరులతల మెట్టు మృదు[1]పాదపంకజముల
భామ ! వీక్షింపు కన్నులపండువుగను. 3

వ. అని పల్కుచున్న సమయంబున.

—: అనిరుద్ధుఁడు కలఁగని మేల్కని యాశ్చర్యపడుట :—

సీ. అందంబుమీరంగ నలివేణి యొక్కతె
యెలమిఁ దోడ్కొనివచ్చి యింపుమీరు
బంగారుమేడలో బాగుగా హవణించు
పువ్వులపాన్పుపైఁ బొసఁగ నుంచ
మెఱుఁగుదీఁగెనుబోలు మృగనేత్ర యొక్కతె
శయ్యపైఁ గూర్చుండి నెయ్యమమరఁ
జక్కెర మోవాని సరసంబు మీరఁగాఁ
బుక్కిటివిడె మిచ్చి బుజ్జగించి

గీ. తలిరువిలుకాని కేళినిఁ దనివిదీరఁ
గలసినట్లుండఁ గలఁగని కాంతతోడ
బాళి నయ్యనిరుద్ధుండు మేలుకాంచి
యెదుట నిలుచున్న చక్కనియింతిఁ జూచె. 4

1. వార

వ. మఱియును.

చ. చెలువగు హేమసౌధమును, జిత్రపటంబుల నెమ్మిగుంపులన్
జిలుకలపంజరంబులను జెల్వుగఁ బల్కెడు పారువంబులన్
బలుమరు వ్రాయ నందియలు ప్రాంతమునన్ ధరియించునంచలన్
గలయఁగఁ జూచె నచ్చెరువు గ్రమ్మఁగ సారెకు నెమ్మనంబునన్.

సీ. త్రిజగంబునను గల్గు తేజోనిధుల నెల్ల
బాగుగా వ్రాసిన పటమునందు
భలభద్రుఁడును శౌరి ప్రద్యుమ్నుఁడును దాను
మహినిఁ బ్రసిద్ధులౌ మనుజపతులు
మఱియొక్క పటమున మందరగిరిలీల
మిక్కిలిఁ బొడవైన మేనుఁగల్గి
వేయికరంబుల వివిధాస్త్రములుఁ బూని
సురులు గెల్వఁగనున్న శూరుఁడొకఁడు

గీ. చెలఁగుచుండఁగఁ జూచి యచ్చెరువుఁజెంది
మనుజవర్యుల దనుజుల మహిమమీఱు
సురల నీక్రియ వ్రాయంగ సోద్య మయ్యె
నెవ్వనిదొకాని యీసౌధ మెంతవింత ! 6

వ. అని వితర్కింపుచు.

ఉ. ద్వారకలోన నానగరతామరసాక్షులు కొల్వఁ జుట్టులన్
గోరిక నున్న నే నపుర ! గోప్యముగా నిట కెట్లు వచ్చితిన్
వీరలఁ జూడ నామదికి వింతయి తోఁచె నిదేమి చోద్యమో !
యారయ స్వప్నమో ! నిజమొ ! యక్కట ! భ్రాంతియొ !
యంచు నెంచుచున్. 7

క. కలఁ గనెడువారు లేరా
కల యెవ్వరికైన నిజముగా నీకరణిన్
దెలియక ముందఱఁ దోఁచునె
పలుకఁగ యిది వింత యనుచు భావములోనన్. 8

క. ఎవ్వరితోడం బలుకుదు ?
నెవ్వరు ? తను నెఱుఁగువార లిందఱిలోనన్
జవ్వనులఁ జేరఁబిల్చిన
నవ్వుచుఁ దొలఁగుదురో ! లేక నను జేరుదురో ! 9

క. నెయ్యముఁ జేసి ప్రసంగము
ద్రియ్యుచు నీకార్యమెల్ల దెలియుద మని తా
నొయ్యారమమర నప్పుడు
శయ్యను గూర్చుండి మిగుల సరసంబమరన్. 10

—: ఉషానిరుద్ధులు పరస్పర సౌందర్యము గని పరవశులగుట :—

సీ. చెలులు చుట్టును గొల్వఁ జిలుకాకువిల్కాని
మోహనాస్త్రంబన మురువుమీఱి
సిగ్గుచేఁ దల వంచి చిఱునవ్వు నవ్వుచుఁ
గ్రేగంటఁ దనుజూచు కీరవాణిఁ
బసిఁడిసలాకతోఁ బ్రతివచ్చు నెమ్మేని
కాంతులు దిక్కులఁ గలయఁబర్వ
మిక్కిలి ప్రేమచే మేను చెమర్పంగఁ
దనలోన రతిఁగూడఁ దలఁచుదాని

గీ. బాణసుతఁ జూచి యెంతయు భావమలర
నడుగవచ్చిన కార్యంబు నపుడు మఱచి
మరుని మాయలచేఁ జిక్కి మదనసూనుఁ
డెలమిఁ దలయూఁచి సొక్కుచు నింపుమీఱ. 11

సీ. నెరివెంట్రుకలకప్పు దొరయు నీచెలికొప్పు
నీలమేఘముతీరు లీలఁ గేరు
కాంతుల వాటంబు కాంతలలాటంబు
విదియచందురుకొప్పు వేగ నవ్వు
నమృతంబునకు దీవియైన యీసకిమోవి ?
పగడంబులను బొల్చు బాగు గెల్చు
కలువరేకులనేలు కలికికన్నులడాలు
నిడువాలుగలసంచు నీట ముంచు

గీ. వెలఁదికనుబొమ లతనుని విండ్లకొమలు
చంపకశ్రీల వెన్నాస చాననాస
చెనకుఁ జిందంబులకులంబుఁ జెలిగళంబు
పంచదారలుఁ గుల్కు నీభామపల్కు. 12

సీ. తామరతూడులఁ దరమిడి నిరసించు
కొమ్మభుజంబులకొమరు భళిర !
బంగారుకుండల బాగెంత లేదను
కువలయలోచనకుచము లవుర !
కేసరిమధ్యంబు గేలిసేయఁగఁజాలు
గజరాజగామినికౌనుమేలు
కందర్పు నసిధారఁ గడకుఁ ద్రోయఁగ నెంచు
మెలఁతనూఁగారును మెచ్చవచ్చు

గీ. సైకతంబుల గెల్చును జానజఘన
మరఁటికంబంబుల నదల్పు నతివతొడలు
కప్రలగర్భంబులను గెల్చుఁ గలికిజంఘ
లబ్జముల నవ్వు నీయింతియడుగు లెంచ. 13

క. కుందకయుండఁగఁ గరముల
నిందుముఖిఁ బ్రహ్మయెట్లు సృజియించె నొకో!
యందంబు బొగడఁ దరమా!
కందర్పుని రాజ్యలక్ష్మికై వడి నమరెన్. 14

సీ. రెప్పవేయక నేను దప్పక చూచితే
తరుణిమోమున దృష్టి తాఁకు నొక్కొ!
ముచ్చటదీరనే మొనపంట నొక్కితే
కమలాక్షికెమ్మోవి కందు నొక్కొ!
కోరికమీర నేఁ గొనగోట మీటితే
పణఁతిగుబ్బ లపుడె పగులు నొక్కొ!
పచ్చవిల్తుని కేళి బాళి నేఁ గూడితే
బాలికనెమ్మేను బడలు నొక్కొ!

గీ. అట్లుగావునఁ బూర్ణశశాంకవదన
బాగుమీరినయట్టి యీపల్లవోష్ఠి
కాంతులును జాలఁ జెలువొందు కలశకుచకు
నీలతాంగినిఁ గూడుట యెట్టు లొక్కొ! 15

సీ. శౌరిని సేవింప జంభారి యేతేరఁ
గనుఁగొంటి రంభాదికామినులను
శ్రీకృష్ణు సేవింపఁ జిత్రరథుండు రాఁ
గనుఁగొంటి గంధర్వకన్యకలను
జలజాక్షుఁ బూజింప నల కుబేరుఁడు రాఁగఁ
గనుఁగొంటిఁ గిన్నరవనజముఖుల
హరిఁ జూడ సకలదేశాధీశ్వరులు రాఁగఁ
గనుఁగొంటి మనుజశృంగారవతులఁ

గీ. గలదె దీనియొయ్యార మేకాంతలకును
జూడ మిటువంటిచెలువ మేనుదతులందు
బ్రహ్మ యెట్లు నిర్మించె నీపద్మముఖిని
నెంత యని సన్నుతింతు నీయింతిసొగసు. 16

వ. అని యనిరుద్ధుఁడు తనమనంబున వితర్కించు సమయంబున

క. అనిరుద్ధుని సౌందర్యము
వనితామణి చూచి మిగుల వాంఛలుమీరన్
మనమున సోద్యం బందుచు
వినుతించెను వానిసొగసు వేడుకమీరన్. 17

సీ. సకలంకమైనట్టి చంద్రబింబము వీని
వదనంబుతో సాటివచ్చు టెట్లు ?
రేయెల్ల ముకుళించు తోయజంబులు వీని
కన్నులసామ్యంబుఁ గాంచు టెట్లు ?
పగతురఁ గని పారు ఫణిరాజసులు వీని
భుజములపోలికఁ బొందు టెట్లు ?
అమితటంకవిభేద్య మగుకవాటము వీని
వక్షంబునకు సరివచ్చు టెట్లు ?

గీ. యింతచక్కనివాని నే నెందుఁ జూడ
వీనిఁ జూడంగఁ జూడంగ వేడుకయ్యె
వేయికన్నులు గలిగిన వీనిసొగసుఁ
గలయ వీక్షింతు నామదికాంక్షదీర. 18

ఉ. నిద్దుర లేచియు న్మిగుల నేర్పున రమ్మని నన్ను వీఁడు తా
నొద్దికఁ జేరఁదీయక నె యూరక యుండుట కేమి హేతువో !
తద్దయు ద్వారకాపురము తామరసాక్షులఁ జూచు వీని కా
నిద్దపురూపులున్ మిగుల నేర్పులు లేని తెఱంగొ ! నాయెడన్. 19

—: మన్మథుఁ డుషానిరుద్ధుల మోహపరవశులఁ జేయుట :—

వ. అని తలంచు నయ్యవసరంబున

చ. ఉదుటగు చిల్కతేజిపయి నుద్ధతిమీఱఁగ వచ్చి నిల్చి తా
నెదురుగఁ దేఁటినారి మొరయింపుచుఁ బువ్వులవింటి వారలన్
గదిసి ప్రసూనవర్షములు గాఢముగా వరుషించె నెంచఁగా
మదనుఁడు బంచబాణుఁ డనుమాట నిజంబగునే తలంపఁగన్.

క. తనయునిమీఁదనే దాడిగ
జనకుండట వచ్చెనన్న సమ్మతి యగునే
యని గలదు బాణుతో నని
తనబలములఁ గూడి వచ్చెఁ దథ్యం బరయన్. 21

చ. అల విరివింటిరాయలు సహాయత వచ్చిన వచ్చెఁగాని తా
బలువిడి వారిపైఁ గుసుమబాణము లేయుట యేమి యంటివా
యలరఁగఁ దద్వివాహసమయంబున కచ్చుగ వచ్చి పూలచేఁ
జెలువుగ వారికిద్దఱికి సేసలుఁబెట్టుట యే నిజంబగున్. 22

వ. ఇవ్విధంబున.

సీ. పచ్చవిల్తుఁడు వాఁడిబాణంబు లేయఁగా
నాయుష యిట్లను నాత్మలోనఁ
గలలోనఁ గలయు నీకందర్పతనయునిఁ
దోడితెమ్మని చాల వేఁడుకొనఁగ
ద్వారకాపురిఁ జేరి తరలాక్షి నామీఁది
నెనరున నిటుదెచ్చె నేర్పుమెఱసి
యేమిసేయుదు నీతఁ డింతి రమ్మని పిల్చి
గారవించడు మదిశంకదీరఁ నమోము

గీ. ప్రియుఁడె తను జేర రమ్మని ప్రేమమీర
గారవించిన మిక్కిలి ఘనతగాని
బలిమిచేఁ జేరఁబోయినఁ జులుకగాదె!
వలపు దాఁచెద నంటినా వశముగాదు. 23

—: అనిరుద్ధుఁడు చిత్రరేఖను వివరముల నడుగుట, చిత్రరేఖ యనిరుద్ధునికి సకలము చెప్పుట :—

వ. అని వితర్కించు సమయంబున.

క. ననవింటివానిగాసికి
మనమునఁ దాళంగలేక మమతలు హెచ్చన్
వనజాక్షి నొకతెఁ గనుఁగొని
యనిరుద్ధుం డిట్టు లనియె నందముగాఁగన్. 24

క. ఎవ్వతె యీ బాలామణి?
యెవ్వరి దీకనకసౌధ? మిది యేనగరం?
బెవ్వరివారలు మీరలు?
జవ్వని! తెలుపంగవలయు సత్యముగాఁగన్. 25

వ. అనిపల్కిన యనిరుద్ధుం జేరవచ్చి చిత్రరేఖ యిట్లనియె.

సీ. ఇది శోణపురమందు రిందుకు నాథుండు
ప్రహ్లాదవంశుండు బాణుఁ డరయ
నల బాణపుత్రి యీయతివలమేల్బంతి
"ఉష" యనువిఖ్యాతి నొఱపుమీఱ
నిచట నుండెడువార మిందఱ మీయింతి
చెలులము నాపేరు చిత్రరేఖ
కలలోన నిను గూడి కామునిగాసిచే
నీకాంత నను వేఁడ నెలమితోడ

గీ. ముజ్జంగంబులఁ గలవారిమూర్తు లెల్లఁ
బటమునను వ్రాసి చూప నీభామ ప్రేమ
నీదురూపంబు రేఖయు నెమ్మిఁ జూచి
నిన్ను దోడ్కొనిరమ్మన్న నేర్పుమీర. 26

ఉ. ద్వారకకేగి యాపురమువారలు నన్ గనకుండునట్లుగా
సారెకు మాయఁగప్పి యల శౌరినివాసముమున్నుగాఁగ మీ
వారినగళ్లలో వెదకి వైణికమానియనుగ్రహంబున
స్వైరమె తోడితెచ్చితిని నిన్నిటకున్ మకరాంకనందనా! 27

మ. చెలిమిన్ లక్ష్మిని జోడుఁగూడి హరి దాఁజెన్నొందు చందంబునన్
బలుకుం దొయ్యలిఁ గూడి బ్రహ్మ కడుఁబ్రేమన్ మీరు బాగొప్పఁగా
నల పౌలోమినిఁగూడి వాసవుఁడు నెయ్యంబొప్ప వర్ధిల్లు న
ట్లెలమిన్ భామిని నీవు గూడి పదివేలేండ్లుండుమీ యిద్ధరన్. 28

క. అని పల్కిన చెలిమాటలు
విని యావలరాజుసుతుఁడు వేడుకమీరన్
దనమనసు దాఁచ కప్పుడు
ననఁబోఁడిమొగంబుఁ జూచి నవ్వుచుఁ బల్కెన్. 29

సీ. బాణనందనకును బ్రాణపదంబైన
సకియవుగావున సరవిమీర
భావింప మాకును బ్రాణపదంబైన
దానవు నీకును దాఁచనేల
కలలోనఁ గూడిన కాంతయే నీకును
నిల్లా లగు నటంచు నెలమి మున్ను
ముక్కంటిసతి పల్కె ముదమున ననుజూచి
నెలఁత! నే నిప్పుడు నిదురబోవ

గీ. నిచ్చటికి నీవు నను దోడితెచ్చినట్లు
వేడుకను నన్ను నీయుష గూడినట్లు
మేలుగలయట్టి కలఁ గని మేలుకనుచు
నిజముగా మిమ్ముఁ జూచితి నీరజాక్షి ! 30

వ. అనిన ననిరుద్ధునిఁ జూచి చిత్రరేఖ యిట్లనియె.

క. రమణుల నెందఱినైనను
రమణీయత నేలుకొన్న రసికుఁడవుగదా !
తమితోడుత మాచెలి నిపు
డమరఁగ రతి నేలుకోర యతనుకుమారా ! 31

క. అని యొకపని నెపమున న
[1]య్యనుఁగుచెలియ చెలులతోడ నావలికేగఁ
వినమితముఖియౌ నుషఁ గని
యనిరుద్ధుం డపుడు మందహాసముమీరఁ. 32

—: అనిరుద్ధుఁ డుషను గాంధర్వమున వివాహమాడుట :—
సంభోగశృంగారము

క. మనకోరిక లీడేరెను
వనితామణి ! రమ్మటంచు వాంఛలుమీరఁ
దనరెడు గాంధర్వంబునఁ
దనకరమున నింతికరముఁ దడయక పట్టెఁ. 33

సీ. చేరంగ రమ్మని చేపట్టి తీసినఁ
జిరునవ్వు నవ్వుచుఁ జే విదల్చుఁ
బయ్యెదఁ దొలఁగించి బటువుగుబ్బలఁ [2]బట్ట
మాటికిఁ జనుదోయి మఱుఁగు సేయు

1. య్యనుఁగు జెలిచెలులతోడ నావలికేఁగఁ
2. పట్టి

మోము మోమునఁ జేర్చి ముద్దుపెట్టఁగ రాఁగ
మురిపెంపు సిగ్గుతో మోముఁ ద్రిప్పుఁ
బ్రేమంబుమీరఁగ బిగువుగౌఁగిటఁ జేర్ప
లజ్జచేఁ బతికేలు లలినిఁ ద్రోయుఁ

గీ. బోఁకముడి వదలింపఁగఁ బొంకముగను
ముడి సడల్పంగనీయక ముదిత పెనఁగుఁ
గాముకేళికిఁ దమితోడఁ గలయరాఁగ
గోల నలుదిక్కులను జూచుఁ గొంకుమిగుల. 34

వ. అయ్యవసరంబున.

సీ. ముచ్చటదీరఁగ ముద్దుబెట్టవె చేరి
సోమేల త్రిప్పెద ముద్దుగుమ్మ!
వీనుల నమృతంబు వెదచల్లునట్లుగా
మాటలాడ వదేమి మచ్చకంటి!
మరుకాఁకదీరంగ మమతలు హెచ్చంగఁ
[1]గాఁగిలింపవె నన్ను కలువకంటి!
యక్కునఁ గదియించి యారిద్రుంపుచుఁ బ్రేమఁ
బుక్కిటివిడె మీవె పువ్వుఁబోఁణి!

గీ. భామ! మొక్కెద నే నీదు పదములకును
మనవు లాలించి యేలవే మందగమన!
చాలదయఁ జూడవే నన్ను సన్నుతాంగి!
రతుల నన్నేలవే లీల రాజవదన! 35

---

1. కాఁగిలింపఁగ

క. అని లాలింపుచు నయ్యువ
నని రుద్ధుఁడు చేరఁదీసి యందముగాఁగన్
దనతొడలమీఁద నుంచుక
వనితామణిమేను నిమిరి వలపమరంగన్. 36

సీ. కుంకుమఁ బూసెదఁ బొంకంబుగా నని
కులుకుసిబ్బపుగబ్బిగుబ్బ లంటి
తీరుగాఁ గస్తూరి దిద్దెద ననుచును
దేటైన చెక్కిలి గోట జీరి
పుక్కిటివిడెంబుఁ బొసఁగ నిచ్చెద నని
ముచ్చటదీరఁగ మోవి యాని
నీటుగాఁ గుచ్చెలనెఱిక దిద్దెద నని
మురువుమీఱిన పోఁకముడి వదల్చి

గీ. మేను నిమిరెడుకై వడి మించువేడ్కఁ
గదిసి కళలంటి సోకించి గారవించి
కాఁకదీరఁగఁ గౌఁగిటఁ గదియ జేర్చి
సిగ్గుఁదొలగించె నప్పు డాచెలువ కతఁడు. 37

క. గిలిగింత లిడుచు మిగులన్
గలరవములు మించునట్టి గళరవములఁ దా
వలపులుగులుకఁగఁ బలుకుచు
జలజాక్షిని రతులఁ గూడి సంతసమమరన్. 38

సీ. బాలిక బడలిన భావంబుఁ గనుఁగొని
ముదముతో విభుఁ డిచ్చె మోవితేనె
శీతాంశుముఖ మేనఁ జిరుచెమటలుఁ జూచి
చెలువొందు దుప్పటిచేత నొత్తె

మదిరాక్షిముంగురుల్ చెదరిన వీక్షించి
పతి గోరులను దువ్వె బాగుమీర
జలజాక్షినుదుటను జాఱిన తిలకంబు
రాణించఁగా దిద్దెఁ బ్రాణవిభుఁడు

గీ. మెలఁత యుపరతులను జాల నలసియున్నఁ
దొయ్యలిపదంబు లప్పుడు తొడల నుంచి
నెయ్య మమరంగ నొత్తుచు నెనరుమీఱ ఉ
నచ్యుతునిమన్మఁ డీలీల నాదరించె. 39

వ. అంత.

చ. మనసిజకేళిఁ దాను పతి మక్కువమీఱఁగఁ గూడియుండుటల్ ఉ
ఘనమగునట్టి మానికపుకంబమునన్ గనుపట్టుచుండఁగాఁ
దనచెలువుండు వేఱెయొకతామరసాక్షినిఁ గూడె నంచు వే
కనుఁగొనుచున్ బరాఙ్ముఖతఁ గాంచెను ముగ్ధలుగారె మానినుల్.

—: విప్రలంభశృంగారము :—

వ. అంత.

క. జవ్వని నేరము లేకనె
యివ్వగ నలుగంగ హేతువేమీ? యనుచున్
నివ్వెఱగందుచు మదిలో
నవ్వలిమోమయ్యె నప్పు డనిరుద్ధుండున్. 41

క. ఇరువురు నీక్రియ నుండఁగ
మరుఁ డప్పుడు చేరి మిగుల మమతలు హెచ్చన్
దురుసైన తుంటవింటను
విరి గోల(ను) నేసి యార్చె వేగముగాఁగన్. 42

వ. ఇవ్విధంబున బాణపరంపరలు నించు మించువిల్కాని వేఁడికిఁ
దాళఁజాలక యాబాణపుత్రిక తనలోఁ దా నిట్లనియె.

సీ. కలలోనఁ గూడిన కాంతునిఁ దెమ్మని
చిత్రరేఖను వేఁడ (చిత్ర)గతిని
నీతనిఁ దోడ్తెచ్చి యెలమితో నను గూర్పఁ
గంతుని కేళినిఁ గలసి సొలసి
సంతసంబమరంగ సౌఖ్యాబ్ధిఁ దేలుచుఁ
గంబంబులో నీడఁ గాంచి యపుడు
భ్రమసి యిదేమని పల్కరించక యూర!
యిట్లేల? యలిగితి నితనితోడ

గీ. నేనె ముందుగ నితనితో నిపుడు పల్క
నలిగియున్నది తానె మాటాడె ననుచు
నాథుఁ డెంతయు నను జూచి నవ్వునొక్కొ!
యేమి సేయుదు? నీయల్క యెట్లు తీరు? 43

సీ. కదిసి ప్రేమను వీనిఁ గౌఁగిలించకయున్న
నతనుతాపము చల్లనౌట యెట్లు?
ముచ్చటతో వీనిమోవి యానకయున్నఁ
బచ్చవిల్తునిబారిఁ బాయు టెట్లు?
సారెకు వీనితో సరసమాడకయున్నఁ
గంతునిహుంకృతి గడచు టెట్లు?
తొడరు వేడుక వీనితొడల నుండకయున్న
దలిరువిల్తునిదాడిఁ దప్పు టెట్లు?

గీ. చేరి చెక్కిలి నొక్కుచుఁ జెలిమి మిగుల
గళరవంబులుఁ బల్కుచు వలపు హెచ్చఁ
దనివి దీరంగ వీనితోఁ బెనఁగకున్న
సింమవిల్తుని నిపుడు జయించు టెట్లు? 44

సీ. ముదిత! రమ్మని వీఁడు ముందుగాఁ బల్కి తే!
చెఱకువిల్కానికి జెఱవుసేతుఁ ?
గాంత! రమ్మని వీఁడు కౌఁగిటఁ జేర్చితే
పువ్వులవిల్తునిఁ బూజసేతుఁ
జాన! రమ్మని వీఁడు సరసంబు లాడితే
చిగురువిల్కానికి సేవఁజేతు
రమణి! రమ్మని వీఁడు రతికేళిఁ గూడితే
పచ్చవిల్కానిని బ్రస్తుతింతు

గీ. నిరువురము యేము రేబగ లెనసియున్న
నల వసంతునిఁ జంద్రుని మలయపవనుఁ
బ్రాణబంధువు లనుచును భావమునను
గోర్కి మీరఁగ నేవేళఁ గొలుతు నేను. 45

సీ. పంచదార నొసంగి బాగుగాఁ బెంచిన
చిలుకైన నితనితోఁ దెలుపదాయె
బాళినే సాఁకిన పారువంబైనను
బతికిని దమిబుట్టఁ బలుకదాయె
నెనరుతో నడుపులు నేర్పిన యంచైన
నాథునిదూత్యంబు నడపదాయెఁ
బ్రాణపదంబైన బట్టిగాఁడైనను ?
జెలువునికిని బుద్ధిఁ జెప్పదాయెఁ

గీ. గోర్కె మీరఁగఁ గలలోనఁ గూడి మిగుల
నూరుఁబేరును నెఱుఁగకయున్న విభుని
నెనరుతో నన్నుఁ గూర్చిన నేర్పుఁగలుగు
చిత్రరేఖైన నీవేళఁ జేరదాయె. 46

క. అని మనమున నుష యీగతి
ఘనమగు విరహంబుచేతఁ గలఁగంగా న
య్యనిరుద్ధుం డావేళ న
తనమనమున నిట్టులనుచుఁ దలఁచెను బ్రేమన్. 47

సీ. ఇంతి ! నీవలిగిన హేతు వెయ్యది ? యని
యడుగక నే నేల ? యలిగి తకట !
కలికి ! నీయలుకకుఁ గారణం బేమని
యిపుడు నే నడిగితే యింతతడవు
పలుకక యిప్పుడు పల్కవచ్చె నటంచుఁ
బలుకునో ! పలకదో ! పద్మగంధి
మోడి యేమిటి ? కని మ్రొక్కి నే వేఁడినఁ
జూచునో ! చూడదో ! శోభనాంగి

గీ. యీ విరహసాగరము దాఁట నేది ? తేప
యేమి సేయుదు ? నీకోప మెట్లుదీరు ?
నిమిష మేఁడయి తోఁచెను నెనరుమీర
వెలఁదిఁ గూర్పంగ నెవ్వరి ? వేఁడుకొందు. 48

సీ. కదియుచీఁకటిఁ జంద్రుఁ డుదయించు టౌగదా !
తెలివ యిప్పుడు మోముఁ ద్రిప్పెనేని
యాకలిఁగొన్నచో నమృత మబ్బుటగదా !
యింతి కెమ్మోవాన నిచ్చెనేని
పేదకు బంగారుబిందె లబ్బుటగదా !
చెలువ కుచము లంటఁ జేర్చెనేని
యెండ నుండఁగ నీడ యెదురువచ్చుటగదా !
సుదతి చల్లనిచూపుఁ జూచెనేని

గీ. యనుచు మనమున యోజింపు చతఁడు మిగులఁ
గలయ నలుదిక్కులునుఁ జూచి కాఁక హెచ్చ
భామఁ గూడుటకు నుపాయ మేమి యనుచు
భావమున మకరాంకుని భజన సేయ. 49

సీ. పాలయల్క చేతను బొలఁతి యుండఁగఁ జేరి
పతి మ్రొక్కుచున్నట్టి భావములును
నవ్వుటాలకును నాథుం డల్గినం జూచి
సతి వేఁడుకొనుచున్న చందములును
నా పడకింటిలో నందంబుమీరిన
చిత్రపటంబునఁ జెలఁగఁ జూచి
ఘనత నీచిత్ర రేఖాదర్శనంబున
మరుకాఁక యొకకొంత మట్టుపడియె

గీ. ననుచుఁ బతి పల్క విని తనయాత్మలోనఁ
జిత్ర రేఖను గనుఁగొను చెల్మిమీర
బాణనందన మగుడినఁ బతియు వేడ్కఁ
దాను నభిముఖుఁ డగుచును దరుణిఁ గూడె. 50

—: ప్రభాతమున నుషానిరుద్ధులఁ జూచి చెలులు సంతసించుట :—

వ. అంత.

క. మదమున సహస్రకరుఁ డనఁ
గదనంబున మించు బాణుకరములు ద్రుంచన్
గదియు హరిఁ జూతు మనుక్రియ
నుదయాచలమందు భానుఁ డుదయంబయ్యెన్. 51

వ. ఆసమయంబున.

సీ. ఒయ్యారమునఁ దనయురమున నొరగిన
నతివమోహా నెడు నందగానిఁ
జెలువుమీరఁగఁ దనచెక్కిలి నొక్కిన
కొమ్మగుబ్బలు జీరు కోడెకానిఁ
దీరుగా నుదుటను దిలకంబు దిద్దెడు
వనితెకొప్పును దువ్వు వన్నెకానిఁ
గలపంబుఁ దనమేన గలయంగ నలఁదెడు
నువిదనీవి వదల్చు హాయిలుకాని

గీ. నోరి! రమ్మని ప్రేమ బింబోష్ఠి పిల్వ
భామ! యూడిగ మేమని? పలుకువాని
నల్ల యనిరుద్ధుఁ జూచిరి హర్ష మొదవఁ
జిత్రరేఖయు మొదలైన చెలువలెల్ల. 52

వ. అందు.

సీ. సుదతి! వీరలచెల్వుఁ జూచితె కన్నులు
చల్లనాయె ననియె సకియ యొకతె
భళి! వీరి నిర్వురఁ గలయఁగూర్చితి వని
చిత్రరేఖను మెచ్చెఁ జెలువ యొకతె
రతిమన్మథులలీల రాణించి రనుచును
వన్నెమీరఁగఁ బల్కె వనితె యొకతె
యింతచెల్వమువారి నెలమితో సృజియించు
బ్రహ్మ నేర్పరి యనె పడఁతి యొకతె

గీ. చక్కదనమున సరసత జవ్వనమున
నిరువురకుఁ దగు నని మెంచె నింతి యొకతె
యెంతచక్కనివార లీయిరువు రనిన
దృష్టిదాఁకెనె యని పల్కెఁ దెఱవ యొకతె. 53

వ. అని నీనెచ్చెలులు ముచ్చటనున్న యాసమయంబున.

—: అంతఃపురపు కావలివారు ఉషానిరుద్ధులుండు విధము గని యచ్చెరువంది బాణుని కెఱుకపఱచుట :—

సీ. గండశైలమురీతి గనుపట్టు శిరముల
విరసి తూలెడు పల్లవెంట్రుకలును
బండికండ్లను గేరు బటువులౌ మిడిగ్రుడ్ల
వేడిమి వెదచల్లు వీక్షణములు
కడు విశాలములైన కడుపులపైఁ బడి
జానుల జాఱెడు చన్నుగవలు
వంకలై కనుపట్టు వాఁడిగోరలుఁ గల్గి
చాకిబానల మించు బాకినోళ్లుఁ

గీ. బ్రాఁతచేటల కెనయైన పాదములును
గటికిచీఁకటిఁ గమ్మెడు కారుమేను
లమర గుదియలబోలు బెత్తములుఁ బూని
అన్నగారలు తమవెంట నంటినడవ. 54

చ. కనకమయాంబరంబులును గస్తురివీణియలుఙ్ జవాదియుఙ్
బునుఁగును గుంకుమంబు మూడిబువ్వలు తావులుగుల్కు చందనం
బును దెలనాకుకట్టలను బోఁకలముళ్లును బాణపుత్రికిఙ్
దినమును దెచ్చుకట్టడగఁ దెచ్చిరి హెగ్గడికత్తెలత్తరిఙ్. 55

సీ. పగడంపుచాయల జిగిమించు మోవుల
సొంపుమీరిన పలుగెంపుగములఁ
జెక్కుటద్దంబుల చెలువుమీరుచు నున్న
గోటిజీరల పలుసీటువగల

జాఱుగొప్పున మీఁదఁ దీరుగాఁ గనుపించు
వాడిన నునువిరవాది సరుల
రాత్రెల్ల వేగింప రతిఁ జెందుబడలిక
వసివాళ్లువాడిన వదనములను

గీ. వింతసొగసు వహింపుచు వేడ్క మదిని
వెలయ నొంటొరుల్ తమతమవలువ లపుడు
మారువడఁ గట్టి యుల రతిమన్మథు లన
నేకశయ్య వారిద్వరు నెసఁగఁ జూచి. 56

క. అచ్చెరువందుచు వారలు
హెచ్చఁగ మదిలోనఁ గినుక యిరువురమీఁదన్
జెచ్చెరఁ జేతులఁ జఱచుచు
వచ్చెనుగద! దూరటంచు వనరుచుఁ దమలోన్. 57

సీ. దివిజులకైనను దేరిచూడఁగరాని
శోణితపుర మెట్లు? చొచ్చివచ్చెఁ
గావలివారలు కనకుండ నేరీతి?
నంతఃపురముఁ జేరె నందముగను
బాణనందనకు నీపార్థివసుతునకు
వియ్యమెట్టులు? గలిగె నెయ్యమమర
వీరున్నచందంబు వేడుకతోఁ జూడ
సంతోషమెట్లయ్యె? సకియలకును

గీ. నేమి మాయలుఁ బన్నెనో! యిందఱికిని
చొక్కుపొడిఁ జల్లెఁబోలు! నీనుదతిమీఁద
బాణునంతఃపురంబను భయములేక
వీఁడు తానెట్లు? వచ్చెనే వెలఁదులార! 58

వ. అని మఱియును.

క. తలయూఁపుచుఁ దత్తఱపడి
తలఁపున నొకయింతయైనఁ దాలిమి లేక
చెలియున్న తెఱంగెల్లను
బలిపుత్రునితోడఁ దెలియఁ బలుకుద మనుచున్. 59

వ. గ్రక్కున బాణుసమ్ముఖంబునకు వచ్చి హెగ్గడికత్తియలు
మ్రొక్కి యిట్లనిరి.

సీ. అసురేంద్ర ! నీకన్యయంతఃపురంబున
వింత యొక్కటి బుట్టె వినుము నేఁడు
చిగురువిల్తునికన్న మిగులఁ జక్కనివాఁడు
వీరాధివీరుఁడై వెలయువాఁడు
బంగారుచాయల బాగుమీరినవాఁడు
సింహావలోకనశ్రీలవాఁడు
చెన్నుమీరుచునున్న చిన్నిపాగమువాఁడు
జ్యాకిణాంకోరుభుజములవాఁడు

గీ. తమ్మిరేకుల గెల్చు నేత్రములవాఁడు
సోముని హసింపజాలు నెమ్మోమువాఁడు
వలమురినిఁ బోల్పఁజాలిన గళమువాఁడు
కొమరుమీరినయట్టి కొమరుఁడొకఁడు. 60

క. ఏపున మేమిందఱమున్
గాఁపుగ వాకిటనె యుండఁ గనకుండఁగఁ దా
నేపగిది ? వచ్చినాఁడో
నీపుత్రినిఁ గూడినాఁడు నేర్పమరంగన్. 61

—: కోపావిష్టుండగు బాణాసుని యాజ్ఞచే దైత్యు లనిరుద్ధుని బంధింప నేగుట :—

సీ. అనవుఁడు గోపించి యసురేంద్రుఁ డవ్వేళ
నద్దిరా! బలిపుత్రు నంతవాని
నగరుఁ బ్రవేశించి నడుమేడలోపలఁ
దగు నుషాకన్యకఁ దాను గూడి
తనకులంబునకు నెంతయు నిందఁగావించె
నదిగాక భయలేశమైన లేక
నను సడ్డసేయ కింతయు నున్నచెల్వొంచ
నింత సాహసవంతులేరి జగతి

గీ. ననుచుఁ బల్కుచుఁ గంటఁ గెంపతిశయిల్లఁ
బజ్జ మోఁలగెడు దనుజులఁ బారఁ జూచి
మీరు మీసాధనంబులు మెఱయఁ బూని
యమ్మహాబలుఁ బట్టితెం డనుచుఁ బల్కె. 62

క. దనుజాధీశుని పంపున
దనుజులు వివిధాయుధములుఁ దాలిచి వెస నీ
మనుజుని బట్టుఁడు పొడువుఁ
డనుచుఁ హరిపౌత్రుఁ జేర నరిగిరి కినుకన్. 63

—: దైత్యబలములఁ జూచి యుష కలఁగఁగా ననిరుద్ధుఁడు ధైర్యము చెప్పుట :—

వ. అంత,

చ. ఘనముగ నార్పు లుప్పతిలఁ గైదువలున్ ఝుళిపించి వచ్చునా
దనుజులఁ జూచి డెందమునఁ దద్దయు భీతిలి యీదురాత్మకుల్
తనపతి నేమిసేతురో ! యుదగ్రత నంచును జింతఁ జెందు జ
వ్వనిఁ గని మందహాసమున వారిజనాభుని పౌత్రుఁ [1]డిట్లనెన్. 64

ఉ. ఇంత చలింపనేల ? యిపు డేఁ గలుగంగ సమస్తదైత్యులున్
బంతము లాడుచున్ నడవ బాణుఁడు వచ్చిన సంగరంబునన్
ద్రుంతు జయంబుఁ జేకొనుదు దోర్బల మొప్పఁగ నీకు నిప్పుడే
సంతసమొప్పఁ జేయుదును సారసలోచన ! నీవె చూడఁగన్. 65

గీ. అనుచుఁ దగఁ బల్కి యంకుశాహతినిఁ గినియు
గంధకరిలీల వెస లేచి కంతుసుతుఁడు
భయముచేతను వారించు పడఁతిమీరి
వీఁక దైత్యుల మార్కొనె విక్రమమున. 66

వ. ఆసమయంబున బాణపుత్రియగు నుషాకన్య మనంబున ఘనం
బుగా భయంబుఁ జెంది తనసమీపంబుననున్న చిత్రరేఖంజూచి
వజ్రపాణికైనం దేరిచూడఁగూడని యీబాణాసురుని బలంబుల
కెదిరి యీయనిరుద్ధుం డెట్లు ? జయంబుఁ జేకొను నని యడిగిన
నుషకుఁ జిత్రరేఖ యిట్లనియె.

క. అనిరుద్ధుని లావెఱుఁగక
వనితా ! మదిలోన నిట్లు వగవఁగ నేలా ?
దనుజుల నందఱ నిప్పుడె
యనిమొన నిదె గెల్చివచ్చు నసహాయుండై. 67

వ. అని పల్కి.

1. డిట్లనున్.

ఉ. అత్తరిఁ జిత్రరేఖ సమరాభినివేశభటాళిఁ జూచి తాఁ
జిత్తములో నిలింపమునిశేఖరునిన్ దలఁపంగ నామునీం
ద్రోత్తముఁ డంతరిక్షమున నొయ్యన నచ్చటికేగి నిల్చి యో
చిత్తజపుత్ర ! నీకు జయసిద్ధి ఘటించు నటంచుఁ బల్కినన్. 68

వ. తద్వాక్యంబు లాకర్ణించి చాల సంతోషించి యాయనిరుద్ధుండు
నవ్వుచు దానవులఁ గని రోషభీషణుండగుచు సింహనాదంబు
గావించి సౌధంబు డిగి రాఁగాఁ జూచి కొందఱుదైత్యులు కకా
వికలై చని రయ్యవసరంబున.

—: అనిరుద్ధుని పరాక్రమమునకుఁ దాళలేక దైత్యులు బాణా
సురునికడకుఁ జేరుట :—

క. కరియూథంబులఁ గనుఁగొని
హరి యుద్ధతిమీర వచ్చు నాగ్రహ ఘుమురన్
హరిపౌత్రుం డావేళను
యరులన్ గని సింహనాద మలరన్ జేసెన్. 69

సీ. అమరాంతకపౌత్రుఁ డంతఃపురద్వార
పరిఘంబుఁ గైకొని బలముమీర
రాకాశిమూఁకల వీఁకతో నొప్పింప
దానవుల్ మగుడ నుద్ధతివహించి
పరశుముద్గరగదాప్రాసపట్టిసముఖ్య
వివిధాయుధంబులు వేగఁ బరపి
తన్ను నొప్పించినఁ దగ సర్వభూతాత్ముఁ
డగుటను జెలియింప కపుడు సొరిదిఁ

గీ. ప్రళయజలదంబు గర్జించుపగిది నార్చి
పగటిమార్తాండబింబంబుభాతి మిగుల
వేఁడిఁ జూపుచుఁ బరిఘంబు విసరి విసరి
దనుజబలములఁ జెక్కాడ్రె ధరణిఁ గూల్చె. 70

మ. ఘనసంఘంబు ప్రచండవాతమున వేగ న్వీచ్చు చందంబునన్
ఘనదంభోళికఠోరఘోరపరిఘాఘాతంబునన్ నొచ్చి యా
దనుజానీకము పార వెంటఁ జని యుత్సాహంబు రెట్టింప న
య్యనిరుద్ధుం డటఁ బోకు పోకుఁడు నిలుఁడంచున్ వెసన్
బల్కుచున్. 71

క. అలఘుపరాక్రమనిధియగు
వలరాయని సుతునిఁ జూచి పలుమరు వేడ్కన్
భళిభళి! యనుచును బొగడుచుఁ
గలహాశనమౌని యపుడు గంతులు వైచెన్. 72

క. హతశేషులైన దానవు
లతినిష్ఠురతేజుఁడైన యనిరుద్ధుసము
ద్ధతిఁ జూచి నిల్వనోపక
యతిరయమున బాణుకడకు నరిగిరి భీతిన్. 73

వ. అంత.

—: బాణుఁ డంతర్హితుఁడై పన్నగాస్త్రములచే ననిరుద్ధుని బంధించుట :—

సీ. ప్రజ్వరిల్లెడు హోమపావకుకై వడి
బాణుఁడు కోపసంభరితుఁ డగుచుఁ
దనమంత్రి యెదుట నుంచిన తేరిపై నెక్కి
ఖడ్గంబుఁ ద్రిప్పుచు గగనవీథిఁ

బరిశపట్టిసశూలపాశముద్గరకుంత
చక్రకార్ముకముఖ్యసాధనములఁ
గరముల వేయిని గరముఁ జెన్నువహించి
శక్రధ్వజంబులసాటిఁ బూన

గీ. విలుగుణధ్వనిఁ గావించి విక్రమించి
యట్టహాసంబు సేయుచు నతికఠోర
బాణవర్షంబుఁ గురియుచు భావభవుని
తనయు మార్కొని భుజబలోదగ్రుఁ డగుచు. 74

క. నిలునిలు మనుచును గన్నుల
బలుకెంపొదవంగ వాఁడిపలుకులుఁ బలుకన్
దెలియఁగ విని యనిరుద్ధుఁడు
కలఁగక బలిసుతుని మోముఁ గనుఁగొని నవ్వెన్. 75

చ. బలువగకిన్క చే వెలయ భానునికైవడి మీరి తేరిపై
విలసిలు బాణుఁ జూచి భయవిహ్వలయై యుష మేడలోపలన్
జెలువునిఁ జూచుచుండె నిక సేయుదు నేమని మూఢచిత్తయై
తలఁచుచుఁ జిత్రరేఖయును దద్దయుఁ జింతిలుచుండె నత్తరిన్. 76

సీ. కింకిణీరవములపొంకమై రత్నంపు
బిరుదు టెక్కెంబులమురువుఁ బూని
వివిధశస్త్రాస్త్రముల్ వెలయ నొప్పువహించు
నరదంబుపై నెక్కి యనికిఁ బేర్చి
కరసహస్రంబుచేఁ గదఁ దేజరిల్లుచు
నటవచ్చి నిల్చి బాణాసురుండు
నెలవంకగురుతుల నీటుఁ గాంచినవానిఁ
గలితాంగరాగుఁడై చెలఁగువాని

గీ. వాలుఁ బలకయు ధరియించి వఱలువానిఁ
బాదసంచారమున నుర్విఁ బ్రబలువాని
నఖిలభువనైకవీరు నయ్యదుకుమారుఁ
గాంచి కోపించి బొమముడి కదుర నపుడు. 77

క. వివిధాయుధరహితుండును
గవచవిహీనుండు [1]వీనిఁ గంటిరె మీరల్
జవమలరఁ బట్టి తెండని
యవిరళగతి దనుజభటుల నాజ్ఞాపించెన్. 78

సీ. ప్రళయకాలమునాటి పటుమేఘబృందంబు
లాదిత్యుఁ గప్పిన యందమలర
ఖరదూషణాదిరాక్షసనాథయూథంబు
లారాముపై వచ్చు హరువుదోఁప
రహికెక్కు చైద్యజరాసంధముఖ్యులు
శ్రీకృష్ణుఁ బొదివిన చెలువుమెఱయ
గోగ్రహణంబునఁ గురుబలంబెల్లను
గాండీవిఁ గప్పిన క్రమముమీర

గీ. నపుడు దైతేయు లాగ్రహవ్యగ్రు లగుచు
బహువిధాయుధహస్తులై ప్రబలి మిగులఁ
గారుచిచ్చును మిడుతలు గవిసినట్లు
శూరుఁడౌ ననిరుద్ధునిఁ జుట్టుకొనిరి. 79

మ. అనిరుద్ధుండును రోషభీషణతరాహంకారహుంకారుఁడై
దనుజానీకముఁ దేరిచూచి నగుచున్ దర్పంబుమీరన్ గడున్
దునియల్గాఁ బడవ్రేయు నద్దనుజులన్ దుర్వారఖడ్గంబుచే
ననికిన్ జాలక పారి రందఱును హాహాకారముల్ మీరఁగన్. 80

1. పీఁడు.

వ. ఇవ్విధంబున వెఱపునం బారి మఱుఁగుఁ జొచ్చిన నిశాచరుల
నూఱడించి బాణుండు తనయరదంబు సమ్ముఖంబు సేయించి,

క. తన వేయికరంబులచే
వినుతిగ ధరియించినట్టి వివిధాయుధముల్
గనుఁగొనలఁ గెంపు నింపుచు
ననిరుద్ధునిమీఁద వైచె నాగ్రహ మొదవన్. 81

క. ఈరీతి బాణుఁ డేసిన
భూరిశరంబులను గేడమున నేర్పొదవన్
వారింపుచు ననిమొన నా
శూరుఁడు విలసిల్లె నుదయసూర్యనిభంగిన్. 82

గీ. గంధగజమును బరికించి కాననమున
సరకుగొననట్టి సింహంబుకరణి మఱియు
లేశమైనను దైత్యేంద్రు లెక్కగొనక
సమరముఖమునఁ బొల్చె నాశౌర్యధనుఁడు. 83

వ. ఇట్లు నిలిచిన.

సీ. బాణుఁ డంత నిశాతబాణజాలంబుల
గరులంటగా నేసి గాత్రసీమ
మర్మముల్ నొప్పింప మగటిమి చెడక యా
యనిరుద్ధుఁ డాగ్రహ వ్యగ్రుఁ డగుచు
నిఖిలాంగకంబులు నెత్తుట జొత్తిల్లఁ
గావించి విశిఖసంఘముల కోర్చి
యసురేంద్రు తేరుపై కరుగ నారణకోవి
దుండు ఖడ్గంబులఁ దోమరముల

గీ. సునిశితములైన ముద్గరశూలచక్ర
పరశుపట్టిసముఖఘనప్రహరణముల
నిఖిలజగములు కంపింప నిగుడఁజేసి
మించి ప్రద్యుమ్నతనయుని ముంచె మఱియు. 84

గీ. బాణుఁ డీరీతి నొప్పింప బాణతతులఁ
గలఁగ కాతఁడు తనచేతిఖడ్గమునను
వానిరథకూబరముఁ ద్రుంచి పూనికలర
హయములను ద్రుంచి బెట్టేర్చె నతిశయమున. 85

క. ఈరీతి విక్రమంబున
మీరిన యనిరుద్ధుఁ జూచి మేల్మే లనుచున్
భూరిముదంబునఁ బొగడుచు
నారదుఁ డట నిల్చి నింగి నాట్యముఁ జేసెన్. 86

క. ఎంతయుఁ గినుకను బాణుఁడు
పంతముమీఱంగ వివిధబాణంబులచేఁ
గంతునికొడుకును ననిలో
నంతర్హితుఁజేయ దనుజు లార్చిరి పెలుచన్. 87

సీ. అనిరుద్ధుఁ డవియెల్ల నడిదంబుచేఁ ద్రుంచి
కోపించి తన్ను మార్కొన్న వాఁడు
కాలదండమురీతిఁ గాలాగ్నికై వడి
మిక్కిలిఁ దీవ్రమౌ నొకశక్తి
జగములు కలఁగంగ జ్వాలలు నిం[1]డంగ
ఘంటలు మ్రోయంగఁ గాంతి చెలఁగఁ
బ్రద్యుమ్ననందనుపైఁ బ్రయోగించిన
నలశక్తియే పూని యాఘనుండు

1. నిడుంగ.

గీ. బలితనూభవుమీఁదను భయదముగను
వడిఁ బ్రయోగింప నది వచ్చి వానిరొమ్ము
భూరిజవమున భేదించి భూమిఁ జొచ్చె
నపుడు దేవత లార్చిరి యంబరమున. 88

వ. అయ్యవసరంబున రణంబున మూర్ఛాగతుండై నతరి బాణునిఁ
జూచి కుంభాండిట్లనియె.

ఉ. ఓ యసురేంద్ర! వీని నని నోర్వఁగ నీకు నశక్య మీఁజగ
ద్గేయపరాక్రముండు రణకేళివిశారదుఁ డట్లుగావునన్
ధీయుతమూర్తివై యిపుడు తీవ్రరణంబటు గట్టిపెట్టి నీ
మాయను నొంచి వీని నిట మమ్మును నిన్నును గావఁగాఁ దగున్.

గీ. అనుచుఁ గుంభాండుఁ డాడిన నసురవిభుఁడు
తెలివిఁ గైకొని ఘనకోపదీప్తుఁ డగుచు
మించి గరుడుండు పామును ద్రుంచుకరణి
వీని ఖండింతు ననుచును బూని పలికి. 90

క. హరులును గేతువు సారథి
యరదంబునుగూడ బాణుఁ డంతర్హితుఁడై
యరిగిన యాహరిమనుమఁడు
వెరవక నలుదిశల వాని వెదకుచు నుండెన్. 91

సీ. బలిపుత్రుఁ డప్పుడు బలుమాయచేతను
దను గానరాకుండ ధరణి నిల్చి
యనిరుద్ధు నయ్యెడ నతిఘోరతరముతో
పన్నగాస్త్రంబుల బద్ధుఁ జేసి

తన కేతుదండంబుఁ దనర నానుకనిల్చి
పరుషవాక్యంబులుఁ బలికి మిగుల
మనమునఁ గోపంబు (మలయుచు నుండం)గఁ
గుంభాండుఁ జూచి యాకులవిదూరుఁ

గీ. [1]గాదవ యెన్నఁడు లేని యీ కులమునకును
నిందఁ దెచ్చిన వీనిని నీవు వేగ
యింపుమీరంగ నిపుడె హింసింపు మనిన
నసురవిభుఁ జూచి మంత్రి యిట్లనియె మగుడ. 92

—: బాణాసురుఁ డనిరుద్ధుని జంప నాజ్ఞాపింపఁగాఁ గుంభాం
డుండు వారించుట :—

ఉ. ఓరజనీచరేంద్ర! హిత మొక్కటిఁ జెప్పెదఁ జిత్తగింపు మే
తీరున? వచ్చె వీఁ డిటకుఁ దేఁకువ నెవ్వరు? తోడితెచ్చిరే
యూరు? కులంబు? వీని కని యోర్పుమరంగ వివేకశాలివై
యానసి పిమ్మటన్ దగు నుదగ్రతరంబుగఁ దెంపుసేయఁగన్. 93

సీ. శక్రున కెనయైన శౌర్యంబుఁగలవాఁడు
ఘనభుజాబలముచేఁ దనరువాఁడు
నిఖిలాస్త్రములయందు నేర్పుఁగల్గినవాఁడు
భానుతేజంబుచేఁ బరఁగువాఁడు
కమనీయశృంగారగరిమఁ జెన్నగువాఁడు
నలరువిల్తునిరీతి నలరువాఁడు
రాజలక్షణములరమణఁ గాంచినవాఁడు
చిన్నిప్రాయంబునఁ జెలఁగువాఁడు

1. గాదవ యెన్నడును లేని కులమునకును,

గీ. బవరమునఁ జేరి దేవదానవులకైన
గెలువరానట్టి మగటిమిఁ గలుగువాఁడు
కరసహస్రంబుగల నిన్ను కలన నోర్చి
వరబలోన్నతిఁ జెలువొందువాఁడు వీఁడు. 94

వ. ఏవంవిధగుణగరిష్ఠుండైన యీపురుషశ్రేష్ఠుండు మాన్య యగు నీకన్య గంధర్వవివాహంబున వరియించెఁ గావునఁ బూజార్హుండు గాని వధార్హుండుగాఁడని వినయంబు నయంబు ప్రియంబు మీరఁగాఁ బల్కు కుంభాండు వాక్యంబు లంగీకరించి(పాశ) సమేతునిగా ననిరుద్ధుఁ గావలిబెట్టించి మంత్రియుం దానును బాణుఁడు నిజనివాసంబునకుం జనియె నంత.

—: అనిరుద్ధుఁడు దుఃఖితయగు నుషాకన్యను సమాశ్వాసపఱచి దుర్గాస్తవమున గతబంధనుండగుట :—

క. నారదచోదితుఁ డగుచును
వారిజనయనుండు వచ్చు వాలాయము నీ
క్రూరునిఁ ద్రుంచు నటంచు ను
దారతఁ బ్రద్యుమ్నసుతుఁడు తలఁచుచు నుండెన్. 95

ఉ. పన్నగపాశబద్ధుఁడగు ప్రాణవిభుం బరికించి గాటమౌ
విన్నదనంబునన్ మొగము వేఁకువచంద్రునిరీతి నొప్పఁగాఁ
గన్నులబాష్పపూరములు గబ్బిచనుంగవమీఁద జాఱఁగాఁ
గన్నియ నెమ్మనంబు కలఁగన్ గడుఁ జింత వహించె నత్తఱిన్. 96

వ. ఇట్లు దుఃఖితయగు నుషఁ జూచి యనిరుద్ధుం డిట్లనియె,

ఉ. కన్నియ ! దైన్య మొందకుము కమ్రకరాంచితశంఖచక్రుఁ డా
వెన్నుఁడు వచ్చు నాకొఱకు వేగమె దైత్యులఁ ద్రుంచు నాజిలో
నిన్నును నన్ను దోడ్కొనుచు నెమ్మిని ద్వారకఁజేరుఁ గమ్మరన్
జెన్నువహింపగా మనకుఁ జేకుఱు భాగ్యము లెల్లకాలమున్. 97

క. అని వనిత నూఱడింపుచు
ఘనమగు దుర్గాస్తవమున గతపన్నగబం
ధనుఁ డగుచు నతిముదంబున
ననిరుద్ధుం డుండె దనుజునంతిపురమునన్. 98

క. నారదుఁ డావృత్తాంతము
వారిజనాభునకుఁ దెల్పువాఁడై నింగిన్
భూరిజవంబున మీఱుచు
ద్వారవతీపురికి నేగె వాంఛ దలిర్పన్. 99

—: ద్వారకాపురమున - స్త్రీలనిరుద్ధుని మేల్కొల్పఁజనుట ;
అంతఃపుర స్త్రీ లనిరుద్ధుని గాన కెల్లెడల వెదకి తుదకు
శ్రీకృష్ణున కెఱుకపఱచుట :—

వ. అంత.

సీ. అరుణోదయంబున హరిపౌత్రు మేల్కొల్ప
నెప్పటిక్రమమున నిందుముఖులు
పడకయింటికి వచ్చి బాగుగా నెంతయుఁ
దంబురల్ సుతిఁగూర్చి తనరు వేడ్క
దేవగాంధారియు దేశాక్షి మలహరి
గుండక్రియ లలిత గుజ్జరియును
మొదలుగాఁ గలయట్టి యుదయరాగంబులు
వినుతింపఁ గొందఱు వింతవగల

గీ. సద్దమును క్షీరకుంభంబు లలరుసరులు
కామధేనువు మున్నుగాఁ గల్గుభవ్య
వస్తువులతోడ శోభనవాద్యములును
బూని కాచిరి కొంద అంభోజముఖులు 100

సీ. పడకింటిలోపలఁ బవళించి యున్నట్టి
కాంతలు మేల్కాంచి కంతుతనయుఁ
డీరేయి యిక్కడ నెలమితోఁ గ్రీడించి
మనల వంచించి యేమగువకడకొ
చని దానితోఁ గూడి సంతోషమమరంగ
బడలిక నెమ్మేనఁ బొడమ నిపుడు
నౌరౌర ! యుదయమైనదియును నెఱుఁగక
యూరక నిదురింపుచున్నవాఁడొ !

గీ. పురిని గల వారయువతులపొందుఁ గోరి
మదనకేళికి నలయుచు నిదురఁబోయి
తెల్లవారినకతమున నుల్లమునను
సిగ్గుపడి రాకయున్నాఁడొ ! చెలువలార ! 101

క. ఇచ్చకములాడి మిక్కిలి
విచ్చలవిడి గొల్లచెలుల వేడుకమీరన్
దచ్చనలఁ గూడి జాణగెడు
నచ్చుతునకు మనుమఁ డనిన నడుగఁగ నేలా. 102

క. అని యనిరుద్ధుని నింతులు
మనమున నెన్నుచును మిగుల మమతలు హెచ్చన్
వనితలయిండ్లను వెదకఁగ
ననఁబోఁడులఁ బంపి రపుడు నవ్వుచు నంతన్. 103

క. ఇల్లిల్లు వెదకి యప్పుడె
తెల్లమిగాఁ దెలిసివచ్చి తెఱవలు తెలపన్
గొల్లల నెగ్గడికత్తెల
వల్లభుఁ డెచ్చోట నున్నవాఁడని తెలియన్. 104

వ. దిగ్గన వచ్చి యెగ్గడికత్తియలు బద్ధాంజలులై యయ్యనిరుద్ధుని కులసతులతో నిట్లనిరి.

ఉ. ఇంతులు గొల్వఁ జుట్ల దొర యిక్కడనే కొలువుండఁ గంటి మే
మంతిపురంబు దాఁటి విభుఁ డవ్వలి కేగఁగఁ గాన మేమియున్
వింతగు చిక్కబీగములు వేసినయట్లనె యున్న విప్పుడున్
గంతునిపట్టి యిట్లరుగఁ గారణమేమియొ! సోద్య మయ్యెడిన్.

వ. అని మందలించిన నయ్యిందువదనలు తమలోఁ దా మిట్లనిరి.

సీ. బాళితో రమణుండు భామ! రమ్మని పిల్చి
విరులుఁ గొప్పునఁ జుట్టె వింతగాఁగఁ
దమితోడ నాథుండు తరుణి! రమ్మని పిల్చి
పుక్కిటివిడె మిచ్చె బుజ్జగించి
చెలమిమీరఁగఁ బతి చెలనాగ! రమ్మని
తిలకంబు దిద్దెను దీరుగాఁగఁ
బ్రేమతోఁ జెలువుండు బిత్తరి! రమ్మని
కౌఁగిటఁ జేర్చెను గారవించి

గీ. చోరి! రమ్మని నేఁ బిల్వ నొఱపుమీరఁ
బలికె నేఁబా సనుచు మెచ్చి బాగుమీర
సమరతుల నన్ను దేలించి సరసమమర
సురఁటిచేతను విసరెను సుదతులార! 106

క. నవ్వులకును మనతోడను
బువ్వులవిలుకాని సుతుఁడు పొంకముగాఁగన్
దవ్వుల డాఁగఁగబోలును
జవ్వనిరో ! వెదకుదాము సరసత ననుచున్ 107

సీ. మేలుగాఁ గనుపట్టు కేళీగృహంబులు
గొప్పలై మించిన యుప్పరిగెలుఁ
జెలువంబు మీఱిన శృంగారవనముల
నింపైన పూఁబొదరిండ్లయందు
నవరత్నవిరచితనాటకశాలల
సౌవర్ణమయములౌ సజ్జలందు
నెలమిఁ గ్రీడించు నింతుల యిండ్ల(యందు)ను
మెచ్చంగఁదగు మేలుమిద్దెలందు

గీ. వెలఁదు లందఱు గుంపులై వెదకి వెదకి
కంతు తనయుని గానక కళవళమున
నచ్చెరువుఁ జెందుచును జాల నాత్మలోనఁ
బలికి రిట్లని యెంతయు భావమలర. 108

చ. మునుపును శంబరాసురుఁడు ముచ్చుతనంబునఁ బంచబాణునిన్
గొని తనయింటి కేగె నని క్రొత్తలుగా వినుచుందు మిట్టిచో
నని మొన నోర్వఁజాలమిని యచ్చెరువొందఁగ నెవ్వఁడేనియున్
మనసిజసూను నెత్తుకొని మాధవునిన్ గనకుండ డాఁగెనో! 109

వ. అని యింతులెల్ల యోజనసేయుచు దగ్గఱనున్న హెగ్గడి కత్తియలతో నిట్లనిరి.

క. హరితోఁడుత నీకార్యము
సరగున నిందఱును దెల్పి సంతసమమరన్
వరునిన్ దోడ్కొని రమ్మని
గరితలకును మ్రొక్కి వారు కదలిరి వేగన్. 110

వ. అంత.

క. కమలంబులు వికసించెను
గమలాప్తుం డుదయమయ్యె గౌరవమొప్పన్
గమలాక్ష! మేలుకొను మని
కమలముఖులు మేలుకొలుపఁ గడువేడుకతోన్. 111

సీ. హరియష్టు మేల్కాంచి యద్దంబుఁ బువ్వులు
కపిలధేనువు క్షీరకలశములను
విప్రయుగ్మంబును వేడుక వీక్షించి
నిత్యకృత్యముఁ దీర్చి నేమమమరఁ
బసిఁడికంబంబుల భాసిల్లుచున్నట్టి
కొలువుకూటంబునఁ గొమరుమీరఁ
జెలఁగెడు నవరత్నసింహాసనంబునఁ
గొలువున్నసమయంబుఁ జెలులు దెలిసి
గీ. విన్నవింపఁగఁ బదియాఱువేలు సతులు
నల్ల రుక్మిణిమొదలైన యష్టమహిషు
లెలమిమీరఁగ శ్రీకృష్ణుఁ గొలువ నపుడు
వచ్చి రచటికిఁ దమతమ వైభవముల. 112

వ. అంత.

సీ. అలరుక్మిణీదేవి యందంబు కనుపట్ట
నిలుపుటద్దముఁ బట్టె నేర్పు మెఱయ
భామినీమణి సత్యభామ సిగ నమర్చి
బురు(సారు)మాల్ గట్టెఁ బొంకముగను
జాంబవతీసతి జాతికస్తురిచేతఁ
దిలకంబు దిద్దెను దీరుగాఁగ
మిత్రవిందాకాంత మేలైనచౌకట్లు
వీనులఁ గీలించె వింతగాఁగ

గీ. గంఠమున భద్ర నిలిపెను గంఠసరులు
నురమున సుదంత కౌస్తుభ మొప్పు నుంచెఁ
జనవునఁ గళిందకన్య చేసరు లమర్చె
బిరుదుపెండెంబు లక్షణ పేర్మిఁ బెట్టె. 113

వ. మఱియును.

సీ. పొలుపుమీరినయట్టి బురుసాహిజారును
దొయ్యలి యొక్కతె తొడగనిచ్చెఁ
బసిఁడిజ్రాఁత చెఱంగు మిసిమిగల్గిన దట్టిఁ
దరుణి యొక్కతె మర్చె హారువుగాఁగ
రంగుమీరినయట్టి బంగారుదుప్పటిఁ
బడఁతి యొక్కతె కట్టె బాగు మెఱయఁ
బంచరత్నంబుల భాసురంబగు వంకి
సుదతి యొక్కతె చెక్కె సొగసుమీరఁ

గీ. జేరి యడపంబుఁ గట్టెను చెలువ యొకతె
కడఁగి కాళంజిఁ బూనెను గాంత యొకతె
సురఁటిచేతను విసరెను సుదతి యొకతె
వెలయు వింజామరముఁ బూనె వెలఁది యొకతె. 114

క. చెలు లంద ఱిట్లు గొల్వఁగ
మలయు కరేణువులనడిమి మత్తేభ మనన్
జెలువొందెడు గోపాలకు
నెలమిన్ వీక్షించి మ్రొక్కి హెగ్గడికత్తెల్. 115

క. చనవరులగు గరితలతో
ననిరుద్ధుని గాన మనుచు నక్కఱమీఱన్
వినయంబుతోడఁ దెల్పిన
వనజాక్షున కెఱుకసేయ వారలు నంతన్. 116

వ. మందస్మితసుందరవదనారవిందుండై గోవిందుండును.

క. ఏలా మీకీయోజన
వాలాయముగాఁగఁ బంచబాణునిసుతు నే
నేలీలనైనఁ దెచ్చెద
బాలికలకుఁ దెలుపుఁ డనుచుఁ బనిచెన్ వారిన్. 117

—: శ్రీకృష్ణుఁ డాస్థానమును జేరి సకల పరివారములను రప్పించి యనిరుద్ధుఁడు కానరాకుండుటను దెల్పుట :—

వ. ఇవ్విధంబున హెగ్గడికత్తియలకు నానతిచ్చి యగ్గజరాజవరదుండు దగ్గఱను నున్న యన్నగారులన్ జూచి దారకునిఁ దేరుఁ దెమ్మనుండని పనిచిన యనంతరంబ.

ఉ. సారథి తేరుఁ దెచ్చె నని సారసనేత్రులు విన్నవింప నా
నీరజనాభుఁ డొద్దితరుణీతతి హెచ్చరి కంచుఁ దెల్పఁగా
మేరువుకై వడిన్ దిశల మిక్కిలిఁ గాంతులు నించి మించు న
త్తేరవు డెక్కివచ్చె నతితీవ్రగతిన్ సభఁ జేర వేడుకన్. 118

వ. ఇవ్విధంబున సుధర్మాస్థానంబునకుఁ వచ్చి యచ్యుతుండు అచ్చటఁ గొలు విచ్చి కూర్చుండి దండనుండు నవసరంబుల బంధుపరిజనంబుల మంత్రివరుల గుఱిదొరల రప్పించుండని యానతిచ్చిన.

క. అవసరమువార లప్పుడె
జవమునఁ జని దొరలకెల్ల సరగునఁ దెల్పన్
నవరణలు మెఱయ వచ్చిరి
నవిరళగతి నుగ్రసేనుఁడాదిగ సభకున్. 119

వ. మఱియును.

సీ. తనయుఁ డేకార్యంబుఁ దలఁచినాఁడో! యని
వసుదేవుఁ డటవచ్చె వాంఛమీఱ
ననుజుఁ డెవ్వని గెల్వ నాత్మ నెంచెనో! యని
నీలాంబరుఁడు వచ్చె నెమ్మిమెఱయ
వని గల్గెనో! తమయన్నకు వని యెంచి
సాత్యకి వచ్చెను సరభసముగ
నయ్య పిల్పించిన యవసరంబేమని?
ప్రద్యుమ్నుఁడును వచ్చె బలము కొలువ

గీ. మఱియు నుద్ధవముఖులైన మంత్రివరులు
పరఁగఁ గృతవర్మమొదలైన బంధువులును
నల్లయక్రూరుఁడాదిగా నాప్తజనులు
వచ్చి రాశౌరిసభఁ జేర వరుసగాఁగ. 120

వ. తదనంతరంబ.

క. వచ్చినవారికి నప్పుడె
యచ్యుతుఁ డెదురేగి మిగుల నందముగాఁగన్
మచ్చికఁ దండ్రికి నన్నకు
ముచ్చట మీరంగ మ్రొక్కె మోదమువెలయన్. 121

క. వసుదేవప్రముఖుల నల
బిసరుహలోచనుఁడు హేమపీఠంబులపైఁ
బొసఁగఁగ నిల్పుచు మది కిం
పెసఁగంగా వారిఁ జూచి యిట్లని పల్కెన్. 122

సీ. వింత యొకటి నేఁడు వినరయ్య దొరలార!
యరయ నిన్నటిరేయి యంతిపురము
బీగముద్రలునైన పిదపను నిదురించు
ననిరుద్ధుఁ గానముం చతివ లనిరి
యిది యేమిహేతువో? యిందఱు యోజించి
తెలియఁబల్కుఁ డటన్నఁ దేటగాఁగ
విని వారు మిక్కిలి విస్మయంబందుచు
ముందుఁ దోఁచక శౌరిమోముఁ జూచి

గీ. జగతి సర్వంబుఁ దెలిసిన స్వామివీవ
నీకుఁ దెలియనిదేమి? యీ జోకములను
మమ్ము నడుగంగ నేలయ్య? మదన జనక!
తెలియ మీరలె యిపు డానతీయవలయు. 123

వ. అనిన విని కపటనాటకసూత్రధారుండైన శౌరి సర్వంబునుం దెలిసియుఁ దెలియనివానిచందంబున డెందంబున యోజన సేయుచున్న సమయంబున.

—: నారదుఁడు శ్రీకృష్ణునికి ననిరుద్ధుని వృత్తాంతమును బాణా సురుని బలమును దెలుపుట :—

ఉ. తెల్లని మేనిపై నలరు తేజము దిక్కులఁ బిక్కటిల్లఁగా
గొల్లలయేలికైన హరిఁ గోరికఁ బాడుచు వీణె మీటుచున్
బల్లిదుఁడై చరించు నల బాణుని గర్వ మణంచ నెంచి తా
మెల్లనె నారదుం డపుడు మేదినికిన్ దిగివచ్చె వేడుకన్. 124

క. ఇల కిటువలె దిగివచ్చిన
కలహాశనమౌనిపాదకమలంబులకున్
వలగొని మ్రొక్కుచు శౌరియుఁ
జెలువగుసద్భక్తిఁ బూజసేయుచు మిగులన్. 125

సీ. మౌనీంద్రుఁ దోడ్తెచ్చి మణిపీఠమున నుంచి
యతని యనుజ్ఞచే నపుడు హరియు
సింహాసనంబునఁ జెలఁగుచుఁ గూర్చుండి
కుశలంబు లడిగినఁ గోర్కిమీర
ధర మీ రవతరించి ధర్మంబుఁ బోషింప
సర్వంబు కుశలంబె స్వామి! యనినఁ
దాపసోత్తమునకుఁ దనర నంజలిసేసి
యనిరుద్ధువృత్తాంత మడుగ నితఁడు

గీ. పరఁగు బ్రహ్మాండముల నెల్ల బాగుమీర
గర్భమున నుంచుకొన్నట్టి ఘనుఁడ వౌర!
యిట్టి వృత్తాంత మేమియు నెఱుఁగనట్టు
లడిగెదవు నీ వెఱుంగని యర్థియుఁ గలదె! 126

బలితనూభవుఁడగు బాణాసురునిపుత్రి
కలలోన యనిరుద్ధుఁ గలసి వేడ్కఁ
జిత్రరేఖను జూచి చెలువుని దెమ్మన్న
నళినాక్షి మాయచే నగరుఁ జొచ్చి
యనిరుద్ధుఁ దోడ్కొని యప్పురంబున కేగి
యల యుషతోఁ గూర్చినట్టి వార్త
బాణాసురుఁడు విని బలములతో వచ్చి
పన్నగాస్త్రంబులఁ బదిలముగను

బంచబాణునితనయుని బద్ధుఁ జేసి
బయలు దేఱకయుండఁగఁ బ్రబలు లైన
యట్టి దనుజులఁ గావలిఁ బెట్టినాఁడు
మనుమ నిటు దోడితెమ్ము నీమహిమ మెఱయ. 127

అని పల్కిన.

బలభద్రుఁ డప్పుడు పంతంబు లాడుచు
ముసలంబుఁ ద్రిప్పెను మొక్కలమున
సమరంబులో దైత్యు సమయఁ జేయుదు నంచు
సాత్యకి లేచెను సంభ్రమమునఁ
బట్టినిఁ జెఱపట్టు ప్రబలుఁడౌ దానవుఁ
బట్టితెచ్చెద ననెఁ బంచశరుఁడు
బాణునిఁ గూల్చెద బాణాగ్నిచే నని
సాంబుండు పలికెను సాహసమున

మఱియుఁ గృతవర్మ మొదలైన మనుజపతులు
శోణితపురంబునను గల్గు శూరవరులఁ
జెండుచెండాడి మిక్కిలిఁ జేవ మెఱయ
నల్ల యనిరుద్ధుఁ దోడ్తెత్తు మనుచుఁ బల్క. 128

క. వీరలాపము లాడెదు
వారల వారించి యపుడు వసుదేవసుతున్
జేరఁగ రమ్మని ప్రేమను
నారదుఁ డిట్లనుచుఁ బల్కె నైపుణిమీరన్. 129

సీ. ముల్లోకములు మెచ్చ ముక్కంటిచేతను
వరములుఁ గైకొన్న వరబలుండు
వేయికరంబుల వివిధాయుధంబులు
ధరియించి యనిసేయు ధైర్యశాలి
దేవేంద్రముఖులైన దిక్పాలకుల నెల్ల
క్షణమాత్రమున గెల్చు సాహసికుఁడు
మాయాబలంబున మగటిమిచేతను
బగతుల సాధించు బల్లిదుండు

గీ. ప్రమథగణములతోఁగూడ భర్గునంత
వాఁడు వాకిటిగొల్లయై వచ్చికొలువ
నల్ల శోణితపుర మేలునట్టి మేటి
యమితతేజోధికుండు బాణాసురుండు. 130

గీ. జగములన్నియు సృజియింప సాకఁ బ్రోవఁ
జతురుఁడవు నీకు నిందు నసాధ్యమేమి ?
వీరుల కసాధ్యుఁ డగునె యవ్వీరవరుఁడు
నీవె గెలువంగవలయును నేర్పుమీర. 131

వ. అని విజయప్రయాణంబునకు శుభముహూర్తంబు నిర్ణయించిన.

క. అరుణాబ్జనాయికాంబా
చరణాంబుజసాధుభజనసంభృతహృదయా !
నిరతాన్నదానపోషిత
ధరణీసురవర్య ! శాశ్వతశ్రీధుర్యా ! 132

క. సాక్షాత్కృతకనకవనా
ధ్యక్ష! విపక్షావనీంద్రదారణదక్షా!
అక్షయకరుణావీక్షణ
రక్షితకవిరాజ! దినకరప్రియతేజా! 133

దోధ్ధతవృత్తం.

అంగనాహృదయహారిసత్కృపా
పాంగవీక్షణ! కృతార్థసద్గుణా!
సంగరాపహృతశాత్రవౌఘమా
తంగబృందభరితశ్రితాంగణా! 134

గద్య. ఇది శ్రీమద్రాజగోపాలకరుణాకటాక్షవీక్షణానుక్షణప్రవర్ధమాన సారసారస్వతధురీణయు విచిత్రతరపత్రికాశతలిఖితవాచికార్థావగాహనప్రవీణయు తత్ప్రతిపత్రికాశతస్వహస్తలేఖనప్రశస్తకీర్తియు శృంగారరసతరంగితపదకవిత్వమహనీయమతిస్ఫూర్తియు అతులితాష్టభాషాకవితాసర్వంకషమనీషావిశేషశారదయు రాజనీతివిద్యావిశారదయు విజయరాఘవమహీపాలవిరచితకనకాభిషేకయు విద్వత్కవిజనస్తవనీయవివేకయు మన్నారుదాసవిలాసనామమహాప్రబంధనిబంధనకృతలక్షణయు మహనీయరామాయణభాగవతభారతకథాసంగ్రహణవిచక్షణయు పసపులేటివెంకటాద్రిబహుజన్మతపఃఫలంబును మంగమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలంబును రంగద్గుణకదంబయు నగు రంగాజమ్మ వచనరచనాచమత్కృతిం జెన్నుమీఱు ఉషాపరిణయంబను మహాప్రబంధంబునందుఁ ద్వితీయాశ్వాసము.

—: శ్రీరాజగోపాలాయనమః :—

శ్రీ రాజగోపాలాయనమః

ఉషాపరిణయము

(పద్యకావ్యము)

చతుర్థాశ్వాసము

—:శ్రీకృష్ణుఁడు సపరివారముగా బాణునితో యుద్ధమునకుఁ జనుట:—

క. శ్రీమహితరాజగోపకృ
పామహిమప్రాప్తపుత్రపౌత్ర ! జయశ్రీ
ధామ ! సుగుణాభిరామా !
రామాసుమచాప ! విజయరాఘవభూపా ! 1

వ. అవధరింపుము.

గీ. అపుడు కృష్ణుండు విప్రపుణ్యాహఘోష
పూర్వకముగాఁగఁ గదలుచోఁ బురయువతులు
చల్లతావులుఁగల విరుల్ జల్లి రెలమి
మ్రోసె వాద్యము లాశౌరి ముదముఁ జెంద. 2

గీ. ఇట్లు బాణజయార్థమై యేగునట్టి
హరిని గనుఁగొని నారదుం డనియె నిట్లు
లోయదూద్వహా ! వేగ తార్క్ష్యుని దలంపు
తత్పుర మతఁడు నొకముహూర్తమునఁ జేర్చు. 3

క. ఖగకులనాథుఁడు దక్కఁగ
నేఁగి నేకాదశసహస్రయోజనములుఁ దా
మగటిమిఁ జని యతిదుర్గమ
మగు శోణపురంబుఁ జేర్చె నన్యులకగునే. 4

చ. అన విని కంసమర్దనుఁడు నట్లన నెమ్మదిలోఁ దలంచునం
తన వినతాతనూభవుఁ డుదారగతిం జనుదెంచి యచ్యుతుం
గని వినయావనమ్రుఁడయి గ్రక్కునఁ బార్శ్వమునందు నిల్చి య
య్యనఘునకుఁ బ్రమోదముగ నంజలిబంధముఁ జేసి యిట్లనెన్. 5

సీ. దనుజభంజన! నన్ను దలఁచిన పనియేమి?
యానతియిమ్ము నెయ్యంబు మీర
భవదీయబలగుప్తపక్షవిక్షేపంబు
చే నెవ్వనిపురంబు? వో నడంతు
మీర చేపట్టిన మేలిమిచేఁ బాంచ
జన్య చక్రంబులు శార్ఙ్గగదలు
మొదలైన యాయుధంబుల దర్పమునకు నా
దర్పోద్ధతికి నసాధ్యంబు గలదె!

గీ. యనుటయును శౌరి యాదరాయత్తదృష్టి
నతని వీక్షించి వినుము ఖగాధినాథ!
బలితనూభవుఁడగు బాణుఁ డలఘుశక్తి
గర్వదుర్వారపిశునతాఖర్వుఁ డగుచు. 6

గీ. కదనమునఁ గిట్టి తనబలమదము నెల్ల
మాయఁ జేసిన యనిరుద్ధు మాయఁ జేసి
నాగపాశబద్ధునిగా నొనర్చినాఁడు
తెలియఁడో! కాక భవదీయతీవ్రశక్తి. 7

క. అటు గనుక దూరమగు త
త్పుటభేదన మిపుడ చేరఁబోవలయుట ని
న్నిటుదలఁచితి మదియు సము
ద్భటుఁడగు నీవలనఁ గాక పరుచే నగునే. 8

వ. అది యెట్లంటేని.

మ. పటుజంఘాలభవద్గరున్మరుదురుభ్రామ్యన్మహాయోధనున్
జటులాదిత్యగణంబు వే గెలిచి తత్సంపాదితంబౌ యశః
పటలింబోలు సుధన్ హరించి యతులప్రఖ్యాతిచేఁ దల్లి యు
త్కటదాస్యంబును బాయఁ జేసిన మహాధన్యుండ వీవెంచఁగన్. 9

వ. అదియునుంగాక.

క. కడఁకమయి సురల వీఁపున
నిడికొని యసురుల జయించి హెచ్చగు జయముల్
బడిబడి నొసఁగు ఘనుండవు
సుడివడరే రిపులు నిన్ను జూచినయంతన్. 10

ఉ. నీవు మహానుభావుఁడవు నిత్యము మద్రథకేతనాకృతిన్
దీవి వహించినాఁడవు గణింపఁగ యాదవులెల్ల నిన్ను సం
భావన చేయుచుండుదు రపారపరాక్రమధుర్య! యెప్పుడున్
గావున నిట్టికార్యముఁ దగన్ నెరవేర్పుము నేర్పు పెంపునన్. 11

క. అని మధుసూదనుఁ డాడిన
విని భుజగాశనుఁడు హర్షవిస్మయములు నె
మ్మనమునఁ బెనఁగొన హరిఁ జే
కొని యిట్లని విన్నవించె గురుతరభక్తిన్. 12

మ. ఇటు లాడన్ దగునయ్య ! మీరు కృపచే నెందే వసింపన్ జయం
బటఁ గల్గున్ మది నెంచిచూడఁగ ధ్రువంబాశ్చర్య మా యిప్పుడ
క్కట ! లోకై కశరణ్య ! నీవిటు ననుం గారుణ్యదృష్టిన్ నుతిం
చుట నాభాగ్యముగాదె పద్మజముఖస్తుత్య ప్రభావాశ్రయా ! 13

సీ. కర్తవు సకలలోకములకు నాద్యుఁడ
వఖిలకామప్రదాయకుఁడ వీవ
బ్రాహ్మణప్రియుఁడవు బహుయోగిమానసాం
భోజరాజత్పదాంబుజుఁడ వీవ
కల్యాణగుణుఁడవు కరధృతచక్రగ
దాశంఖశార్ఙ్గనందకుఁడ వీవ
భక్తవత్సలుఁడవు భవ్యనాభిసరోజ
జనితసరోరుహాసనుఁడ వీవ

గీ. యిట్టి మిమ్ము నుతింప నే నెంతవాఁడ
నిపుడె తనమీఁద వేంచేసి రిపుజయంబుఁ
గను మటన్న జయార్థమ ర్ఘ్యం బొసంగె
స్వామి యతనికి జయజయధ్వనులు చెలఁగ. 14

గీ. అంత సాత్యకి మొదలైన యాదవులను
ద్వారకను యుంచి శౌరి యుదారలీలఁ
బన్నగాశనుపై బలభద్రమకర
కేతనులతోడ నెక్కి సంప్రీతుఁ డగుచు. 15

—: ఖగవాహనారూఢుఁడై గగనమార్గమున నేగు శ్రీకృష్ణుని
చారణులు స్తుతించుట :—

ఉ. మాగధసూతవందిజనమానివరుల్ వినుతింప నేగుచో
వే గగనంబునందు జయవిశ్రుతభాషణులైన చారణుల్

నాగవిరోధిపై నతిబలస్ఫురణంబున నున్న శౌరికిన్
సాగిలి మ్రొక్కి యిట్లనుచు సంస్తుతిచేసిరి భవ్యసూక్తులన్. 16

సీ. జయ శంఖచక్రాసిశార్ఙ్గగదాధర !
కౌస్తుభశ్రీవత్సకలితవక్ష !
జయ నాభిపంకజసంభూతచతురాస్య !
అంబుధికన్యావిహారలోల !
జయ భువనత్రయాశ్రయచరణాంభోజ !
జగదుద్భవస్థితివిగమకరణ !
జయ దుష్టదైత్యకుం(జరసూ) దనమృగేంద్ర !
కమనీయనారదగానలోల !

గీ. అఖిలదేవేశ ! కోటిసూర్యప్రకాశ !
జలధరశ్యామ ! కామితఫలదనామ !
అమితగుణహార ! భవ్యదివ్యావతార !
ఘనమ[హీధరవ]రధారి ! కంసవైరి !. 17

వ. అని మఱియును.

క. దురమున నెదరిన బాణా
సురు గెలుతువు సిద్ధమనుచు సొంపమరఁ బొరిన్
బొరిఁ బొగడువారి పలుకులు
సొరిది వినుచు నధికహర్షశోభితుఁ డగుచున్. 18

—: శ్రీకృష్ణుఁడు బలదేవాదులతో శోణపురి సమీపమునకుఁ జేరుట :—

ఉ. దానవభంజనుం డహిమధామసుధాకరపాకభేదివై
శ్వానరదుర్నిరీక్షతరసర్వదిగంతవిసారిభూరితే
జోనుగుణాత్మదేహుఁడయి యష్టభుజంబులఁ దాల్చె నప్పు డా
దానవసూదనాగ్రజుఁడు దానును బాహుసహస్రభాసియై. 19

క. అతిభాస్వరమగు రూపము
నతిమానుషదివ్యతేజ మమరఁగఁ దాల్చెన్
రతిపతియు సత్ప్రభావో
దితమైన సనత్కుమారదేహముఁ దాల్చెన్. 20

గీ. వినుము రాజేంద్ర! యటువలె వెలసె విహగ
వాహనారూఢుఁడైన యావాసుదేవు
నిపుడును దలఁచితలఁచి మాహృదయపంక
జంబు లానందరసభరితంబు లయ్యె. 21

గీ. అపుడు మధువైరి దక్షిణహస్తములను
జక్రకౌమోదకీఖడ్గశరము లలరె
సవ్యకరముల నాల్గిట సరవితోడ
శంఖకార్ముకఫలకపాశములు నమరె. 22

చ. అట గరుడుండు పక్షజనితామితభీషణఘోషణానిల
స్ఫుటదచలేంద్రకూటతటచూర్ణమహావిటపావనీజుఁడై
తటిదయుతప్రభాజటిలతారతనుద్యుతి నిండ దిక్కులన్
బటుజవయుక్తిచేఁ బఱచె భాసురలీల నభోంతరంబునన్. 23

వ. ఇట్లు గరుడుండు గగనమార్గంబునం జనుచుండఁ గృష్ణుఁ జూచి బలభద్రుం డిట్లనియె.

క. హారిహరిద్రావర్ణము
లీరూపము లొదవె మనకు నేమిట నిపు డా
మేరుశిఖరిచేరువ ను
న్నారమె యిదియేమి చెపుము నలినదళాక్షా! 24

క. అనుటయు నతనికి హరి యి
ట్లనియెను బలదేవ! యిచట నాహవనీయం
బనువహ్ని దివ్యతేజము
ఘనమై పొదువంగ నిట్టికాంతులు గలిగెన్. 25

చ. అనవుఁడు రేవతీరమణుఁ డాయదునందనుతోడ దైత్యభం
జన! యటులైన శోణపురిచాయకె వచ్చితి మార! యిప్పు డీ
యనలము శాంతిఁజెందఁగ నుపాయమునొక్కటిచూడుమన్నఁ దా
ర్క్ష్యునకు మురారి యెంతయును సొంపుజనింపఁగఁబల్కెసక్రియన్.

గీ. అమృతహరణప్రవీణ! యీయనల మిపుడు
కడచి చనఁగ నుపాయంబుఁ గనఁగవలయు
ననిన గరుడుండు సురసరిదంబువులను
దెచ్చి నించిన నగ్ని యదృశ్యమయ్యె. 27

వ. అంత,

—: శ్రీకృష్ణుఁడు శంభుబలములగు పావకులతోఁ బోరుట :—

మహాస్రగ్ధర

జలజాక్షానంగసంకర్షణులు ముగురు నిస్తంద్రశక్తిన్ ద్రిలోకం
బులు గెల్వంజాలు శూరుల్ భుజగరిపుజవస్ఫూర్తిచే నిట్టుల(త్యు)
జ్వలకీలాజాలఘోరజ్వలనమును వ(డిన్)శాంతిఁ బొందించి యంతే
బలదర్పప్రాభవంబుల్ బలియఁ జనిరి తత్పట్టణాభ్యర్ణసీమన్. 28

క. అది గని శంభు(నియో)గము
న దివానిశమును ద(దీయనగరావన) కో
విదులగు ననేకపావకు
లదరి చెదరి గుంపుగూడి యందఱుఁ దమలోన్. 29

ఉ. భూరిబలాఢ్యుఁ డీవిహగపుంగవుఁ డీతనినిూఁత నెవ్వరో !
వీ(రులు శూరులా) ముగురు వీర లవక్రపరాక్రమాద్భుతా
కారు లుదారబాహుపరిఘస్ఫురదాయుధు లంచు నెంచి యే
(వారలు)గాఁగ నేమి ? యని వారలఁ (జంపఁగ) నిశ్చితాత్ములై.

క. కోపాటోపనితాంతో
ద్దీపితులై వారిఁ జేరి తీక్ష్ణశరంబుల్
పైపై దళముగఁ గురియు(చు)ఁ
జూపిరి తమశక్తియుక్తిఁ జూప(రి) మెచ్చన్. 31

వ. అట్టి సమయంబున.

క. విని బాణుం డాకలకల
మును దనవేగరులలోన ముఖ్యుం(డగు) నొ
క్కనిఁ బిలిచి తెలిసి రమ్మని
ఘనసైన్యము లేర్పఱిచెఁ గదనాపేక్షన్. 32

ఉ. వాఁడును వచ్చి యవ్విహగవాహనముఖ్యులతోడఁ బావకుల్
వాఁడిమిఁ బోరఁ గన్గొని జవంబున నేగి సుపర్వవైరితో
నేఁ డిపు డెవ్వరో ముగురు నిస్తులదీప్తి మరుత్సఖాళితో
వేఁడిమిమైఁ బెనంగెదరు వీరవరేణ్య ! యటంచుఁ బల్కినన్. 33

వ. బాణాసురుండును నది సరకుగొనక యకంపితధైర్యుండై యుండె.
అంత నిక్కడ కల్మాషుండును, కుసుముండును, దహనుండును,
(త్రి)ష్ణుండును, తపనుండును, పటలుండును, పతంగుండును,
స్వర్ణుండును, భ్రాజుండును, జ్యోతిష్టోముండును, హవిర్భాగుం
డును, అంగిరుండును మొదలగు ననేక పావకులు నిజానీకపరి
వృతులై వచ్చి ప్రద్యుమ్నవాసుదేవసంకర్షణులతో యుద్ధంబు

సేయునెడ వాసుదేవుండు రథారూఢుండై ముంగలఁ బ్రకాశించు నంగిరుం జూచి యిట్లనియె.

క. నీవును మఱియును గల యీ
పావకులును రణమునందు భయకంపితులై
పోవక నిలిచిన మఱి నా
లావుం గని యెదరు మీఁదులావును దెలియన్. 34

గీ. అనినఁ గోపము రెట్టింప నంగిరుండు
కృష్ణుపైనిఁ ద్రిశూలంబుఁ ద్రిప్పి వైవ
నంతలోననె శౌరియు నర్ధచంద్ర
విశిఖముల నేసి కావించె విశిఖముగను. 35

వ. మఱియును.

క. స్థూణాకర్ణాస్త్రము హరి
తూణంబునఁ దిగిచి రొమ్ముఁదూఱఁగ నేయన్
శోణితము లొలుక నతఁడున్
బ్రాణంబులు తల్లడిల్ల వ్రాలె న్నేలన్. 36

—: అంగిరుని గూల్చి శ్రీకృష్ణుఁడు బాణపురమును బ్రవేశించుట :—

వ. ఇట్లుగ్రచరుండైన యంగిరుండు మూర్ఛాపరవశుండై పడిన శేషించిన పావకు లతని రథమున నుంచుకొని బాణపురంబుఁ బ్రవేశించి రంత.

గీ. అంబుజాక్షుండు సింహనాదంబుఁ జేసి
భవ్యతరలీలఁ బూరించెఁ బాంచజన్య
మప్పు డాశౌరి గనుపట్టె నమృతకరుని
వెడలఁ ద్రాయు నభంబన విను నరేంద్ర! 37

క. బలదేవప్రద్యుమ్నులు
నలఘుతరస్ఫూర్తి మెఱయ నట్లన శంఖం
బులుఁ బూరింపఁగ నల హరి
బలిమిఁ బ్రవేశించె వేగ బాణునిపురమున్. 38

వ. అప్పుడు శోణితపురంబునందు.

స్రగ్ధర.

ప్రద్యుమ్నోపేతసంకర్షణముఖకమలప్రస్ఫురద్దివ్యశంఖ
ప్రోద్యద్భూరిప్రణాదంబులు బహుపటహావ్యూహభేరీరవంబుల్
సద్యస్సన్నద్ధయోధాలఘురచితమహాసాహసక్ష్వేళనంబుల్
మాద్యత్పక్షీంద్రపక్షోల్లసితమహితఝుంపాధ్వనుల్ గూడి నిండెన్.

గీ. పట్టణము నాల్గుదిక్కులఁ బ్రబలి యిట్లు
భీషణంబగునట్టి యాఘోష మమరె
వననిధులు నాల్గు నొక్కదిక్కునను గూడి
భాసురంబుగ నొక్కట బ్రమోసె ననఁగ. 40

—: శంభుబలములు శ్రీకృష్ణాదుల నెదుర్కొనుట :—

ఉ. శోణపురంబు వారలును జొచ్చుతరిన్ బహుయక్షపూర్వగీ
ర్వాణమహోద్భటప్రమథరాక్షసకోటులు విస్ఫురద్గదా
బాణమహోగ్రతోమరకృపాణములన్ ధరియించి యంబుద
శ్రేణులలీల గర్జనము సేయుచు నెంతయు భీషణాకృతిన్. 41

క. ఒక్కుమ్మడి వడి నడచుచు
నక్కజముగ నార్చి పేర్చి యతితీక్ష్ణములౌ
పెక్కుమ్మల నానలుగురి
వెక్కసముగఁ బొదవి రెల్లవీరులు మెచ్చన్. 42

వ. మఱియు నప్పుడు సమరనిశ్శంకంబులగు ననేకకింకరసైన్యంబులు జంగమనీలశైలంబులకై వడిన్ జనుదెంచి ప్రద్యుమ్నబలభద్రవాసుదేవవైనతేయులమీఁదఁ బ్రళయానలదారుణంబులైన బాణంబులుఁ బ్రయోగించి తదీయాంగంబులం దొరగు రక్తపూరంబులు దుర్మదంబునం ద్రావి రౌద్రంబుగా నార్చుచు విజృంభించుసమయంబున బలభద్రుండు వాసుదేవునిఁ జూచి యిట్లనియె.

ఉ. అంబుజనాభ! యింక సముదగ్రత వీరల భూరిబాహుద
ర్పం బెడఁబాప కిట్టిసమయంబున నూరకయుండరాదు వే
గంబున నీదు తీక్ష్ణశరకాండములన్ నిగుడంగఁ జేసి నీ
లాంబుదశైలదేహుల మహాసురలం బొలియింపఁగాఁ దగున్.

చ. అనవుఁడు నట్లకాక యని యామురవైరియు నంతకోపనం
బును నతిభీషణంబు[1]నయి పొల్చు మహోజ్జ్వలనాస్త్రమున్ రయం
బెనయఁగ నేసి తద్బలము నెల్లను గూలఁగఁ జేసి ముందఱం
జని మఱియున్ గనుంగొనియె సైన్యముఁ గాంక్షితఘోరజన్యమున్.

వ. అంత,

మ. పరశుప్రాసకుఠారతోమరగదాపాశాంకుశేష్వాసము
ద్గరశక్త్యృష్టిముఖాయుధంబుల మహోగ్రప్రక్రియన్ దాల్చి భీ
కరభేతాళపిశాచభూతగణరక్షస్సంఘముల్ భూరి సం
గరకౌతూహలయుక్తి నార్చిబెలుచన్ గ్రౌర్యంబవార్యంబుగన్.

ఉ. వారలఁ జూచి యిట్లనియె వారిజనేత్రునకున్ బ్రలంబసం
హారి యుపేంద్ర! యిచ్చటియుదారబలంబుల నేనుఁ గిట్టి దు

1. భీషణంబునునై.

ర్వారత గెల్చెదఁ విహగరాజును నియ్యెడ డిగ్గి నావుడుఁ
శౌరియు నట్లకాక కదనంబును సేయుద మంద ఱ్ఱొకటన్. 46

—: యుద్ధముఁజేయ బలభద్రాదుల వేర్వేరుచోట్ల శ్రీకృష్ణుఁడు నియోగించుట :—

వ. అని పల్కి సుపర్ణుని డిగ్గె నప్పుడు బలభద్రప్రద్యుమ్నులును
తోడన డిగ్గి రప్పు డప్పంకజాక్షుండు పన్నగాశనప్రద్యుమ్నబల
దేవులఁ జేర్వేరం జేర్కొని యిట్లనియె.

సీ. పన్నగాశన! నీవు వెన్నాసగా నిల్చి
యటవచ్చు నహితుల నడఁచవలయు
రేవతీప్రియ! నీవు నావలపలిదిక్క
నను నిల్చి రిపులతోఁ బెనఁగవలయుఁ
బ్రద్యుమ్న! నీవు డాపలిదెసకై నిల్చి
యరిసంఘములనెల్ల నుఱుమవలయు
బలములఁ జెదిరి విచ్చలవిడి వడి నేను
దోశ్శక్తిఁ దునిమెదఁ దునుమవలయు

గీ. నసురనివహమునెల్ల నటంచుఁబలుకు
నంతలోననె తద్బలమంత నింతఁ
గదియవచ్చిన శౌరియుఁ గదిమె నంత
గురుతరంబుగ నల పోరు ఘోరమయ్యె. 47

—: ఘోరయుద్ధమున శంభుసైన్యము పరాజయమునొందుట :—

క. హలధరుఁడు నుగ్రుఁడై లాం
[1]గలమున దానవగణంబుఁ గదియుచుఁ బెనుఁగు
ప్పలుఁగాఁ బడఁజేయుచుఁ దన
బలస్ఫురణ రణమునందుఁ బ్రబలఁగఁజేసెఁ. 48

1. గలమున దానవగణంబు గదిశిక

వ. మఱియును.

చ. ప్రళయహుతాశనప్రకరభాసురుఁడై యెదిరించు వీరులన్ ప్రచుర
హాలమున నీడ్చియీడ్చి ముసలాగ్రమునన్ బడఁ గ్రుమ్మి చిమ్మి
బలువురు నిట్లు రౌద్రనిజభావముఁ జూపుచునుండఁగోట్లు కొం
[1]డలుగఁ బడం దొణంగి రచటన్ బ్రమథప్రబలారిసైనికుల్. 49

క. ప్రద్యుమ్నుం డరితిమిర
ప్రద్యోతనుఁ డగుచు నిశితబాణవితతిచే
విద్యున్నిభదంష్ట్రిల సమ
రోద్యుక్తులఁ ద్రుంచె దనుజయూథాధిపులన్. 50

గీ. శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గధారి
కంసవైరియు నిజకరకౌశలంబు
మెఱయ రయమున శరములు నెరయఁజేసి
రక్కసుల భూరిదర్పంబు నుక్కడంచె. 51

క. పక్షికులాధ్యక్షుఁడు సం
ధుక్షితనిజపక్షతీక్ష్ణతుండాగ్రములన్
రక్షోనివహంబుల ముఖ
వక్షంబుల నడఁచి వ్రచ్చి వందఱలాడెన్. 52

క. ఈపగిది నలుగురు భుజా
టోపంబులుఁ జూపు నప్పుడు సురారిభటుల్
చాపంబులు దిగవిడిచి క
లాపికలై చనిరి (మి)గులఁ గలఁగంబడుచున్. 53

1. డలుగఁబడందొణంగిరచటన్ ప్రమథప్రముఖ ప్రబలారి సైనికుల్.

గీ. అంత బలదేవమదనవిహంగనాథు
లెంతయుం బేర్చి యార్చిరి సంతసమున
నసురభీకరఘనరవంబయిన పాంచ
జన్యమును వేగ పూరించె జక్రధరుఁడు. 54

—: మహేశ్వరశక్తిపీడితుఁడగు బలదేవుఁడు శ్రీకృష్ణునివలన తద్విముక్తిఁ జెందుట :—

వ. అంత నిట్లు కింకరసైన్యంబు దైన్యంబుఁ జెంది సంగరంబుఁ జాలించి భయంబున దిశలకు సంభ్రమించు నవసరంబున మహేశ్వరప్రేరితంబైన మహాజ్వరంబు భయంకరాకారంబై హస్తమస్తకచరణత్రితయంబులు గలిగి భసితప్రహరణంబై ధారాధర సహస్రంబునుంబోలె గర్జింపుచు వచ్చి వాసుదేవాగ్రజునిం గని.

మ. ఎటు బోవంగలవాఁడ వింక నిదె యుద్వృత్తిన్ నినుం గిట్టి మ
త్పటుబాహాబలయుక్తిఁ జూపెద మదాంధత్వంబు ప్రాపించి న
న్నిటులేలా యెఱుఁగంగఁజాల విటమీఁ దెట్లయ్యెదో యంచు ను
త్కటహాసంబు నొనర్చి పైఁబడియె నుద్యన్ముష్టిబంధోగ్రమై. 55

గీ. రౌహిణేయుఁడు నెదిరించి బాహుయుద్ధ
కౌశలముఁ జూపి మండలాకారముగను
దిరిగెఁ దీఱగ మహేశ్వరజ్వరము నొంచి
యతని యతిఘోరముష్టిప్రహారములను. 56

వ. మఱియు నమ్మహేశ్వరజ్వరంబు.

క. తన సవ్యకరమునందలి
ఘనభసితము బలునిరొమ్ముఁ గదియఁగ వేయన్
జని యదియు నతనివక్షం
బునఁ బడె నొకకొండభంగి భూరిస్ఫూర్తిన్. 57

క. గ్రక్కునఁ బ్రబలంబై రియు
నక్కజముగ భసిత మెడలు(నట్లు)గఁ ద్రోయన్
జిక్కిన తచ్ఛేషంబును
మిక్కిలిఁ దాపంబు నతని మేనం జూపెన్. 58

సీ. బలభద్రుఁ డపుడు కన్నుల నిద్రజేరంగ
నావులింపుచు భ్రమం బావహిం(చి)
(చు)ట్టుఁ దిరుంగుచు నిట్టూర్పువుచ్చుచు
రోమాంచమిళితగాత్రుండు నగుచు
నల్లనల్లన వచ్చి యల్లజనార్దనుఁ
జేరి దేవోత్తమ! చిత్స్వరూప!
కృష్ణ! హృషీకేశ! యిప్పు డీతాపంబు
నేర్పుమై శాంతిఁ బొందింపు మనినఁ

గీ. కమలదళనేత్రుఁ డాబలుఁ గౌఁగలించి
జ్వరకృతంబైన తాపంబుఁ జనఁగఁ జేసె
నంత యెప్పటియట్ల యనంతబలుఁడు
[1]ప్రబలుచుఁ బ్రకాశించెను భవ్యలీల. 59

—: శ్రీకృష్ణుఁడు మహేశ్వరశక్తితో యుద్ధముచేసి జయించలేక ప్రతిశక్తిని నిర్మించుట — రౌద్రవైష్ణవశక్తుల యుద్ధము :—

వ. ఇవ్విధంబున నిజాగ్రజుం బృహృష్టాంతరంగుఁ గావించి పుండరీకాక్షుండు మహేశ్వరజ్వరంబునగ్రంబున నిలిచి యిట్లనియె.

గీ. దుర్మదము మాని తొలఁగు నీపేర్మి యింకఁ
జెల్ల దీయుడఁ గాదని చేరితేనిఁ
గఠిననిర్ఘాతసమముష్టిఘాతములను
నీదుగర్వం బణంచెద నిక్కువంబు.

1. ప్రబలి ప్రకాశించె భవ్యలీల.

క. అనుటయు నది కోపంబున
వనలంబును బోలె నుజ్వలాకారంబై
తనసవ్యేతర బాహువు
లను భసితము విసరె నతఁడు లక్ష్యముగాఁగన్. 61

వ. అంత,

సీ. శౌరి మహేశ్వరజ్వరకల్పితంబగు
సంతాప మందె నొక్కింతతడవు
జ్వర మంతలోనె భుజంగమాకృతులైన
తనభూరిహస్తంబులను దదీయ
కంఠంబుఁ జుఱచి తత్కఠినవక్షమునందు
ముష్టిచేఁ బొడిచిన మురహరుఁడును
శీఘ్రం(బ) యుగ్రముష్టిప్రహారంబుల
జ్వరముశిరంబు వక్షంబు నొంచె

గీ. నదియు నతనియురంబును హస్తములను
జుఱచి కరచిన నాహరి సస్మితముగఁ
దన (కరగదను) దాని వక్త్రంబు నడఁచి
త్రోసె నది బల్మి మఱియును డాసె నతని. 62

వ. ఇట్లు భుజత్రయుఁబుగల మహేశ్వరజ్వరంబును నెనిమిది భుజం
బులుగల గరుడధ్వజుండును ప్రకటగిరికటకనికటశటపతిత నిర్ఘాత
తులితధ్వానంబులైన ముష్టిఘాతంబులఁ బరస్పరంబు నురస్థ
లంబు నొంచుచు ధారాధరస్తనితగంభీరంబుగా నార్చుచు

ఘోరంబుగాఁ బోరునట్టియెడ, వియచ్చరవరు లచ్చరుపడి మున్నెన్నఁడు నిట్టిసమరంబు గన్నవిన్నయది గాదని పొగడు వచనంబులు గగనంబున నిగుడ నంత దానవాంతకుండు నెంతయుఁ గోపాటోపంబు దీపింప నమ్మాహేశ్వరజ్వరంబును నిగ్రహింపఁ దలంచి కుపితసమవర్తి (వశవర్తి) ప్రతిఘంబ (న)ఁ దగు నిజభుజాపరిఘంబున వజ్రకఠినంబగు తద్వక్షంబు గుల గులలుగా నగల్చి గర్జించి బాహువులఁ బట్టి నేలఁ బడఁద్రోచిన, తద్బాహువులవెంబడిఁ దదీయహృదయంబుఁ బ్రవేశించి మఱియు ఖేదంబుఁ బుట్టించె, నమ్మధుసూదనుఁడును మహేశ్వరజ్వర ప్రవేశవ్యాకులితాంతరంగుండై క్షణమాత్రంబు గాత్రంబు గగుర్పడ నావులింపుచు నిద్రాపరవశత్వంబు నొంది, యిట్టి గుణంబు (లఁ గలది తజ్జ్వరమని మనంబు)న నెంచి కోపించి తజ్జ్వరంబు నిగ్రహింపఁజాలిన ప్రతిజ్వరంబుఁ గల్పించిన, నదియును నాల్గుభుజంబులును నాల్గుము(ఖంబులును నాల్గు విధము)లైన యాయుధంబులు ధరించి మాహేశ్వరజ్వరంబు నెదిరించి సింహనాదంబుఁ జేసి బాహుయుద్ధంబునకుం జొచ్చి (వివిధగతుల యుద్ధముఁ జేయుచునుండ గం)ధర్వగణంబు లంతరిక్షంబున నిల్చి విస్మయాయత్తచిత్తులై వీక్షింపుచుండ, నంత మహేశ్వరజ్వరంబు.

క. పవిసమహస్తమ్మున వై
ష్ణవ (బలములు మిగు)లఁ గూలఁ జఱచిన నదియున్
జవముగ బహువికృతస్వా
ర్తనములు గావించె మిగుల రౌద్రముగాఁగన్, 68

గీ. అంతఁ గోపము రెట్టింప నంతకోప
మాకృతిని వైష్ణవజ్వరం బాజ్వరంబు
మస్తకంబులు నిజఘోరహస్తములను
జదియ మోఁదుచు మఱియు వక్షంబు నడిచె. 64

చ. అడిచిన శాంకరజ్వ............జేసి తజ్జ్వరం
బుడుగక పైఁబడన్ సునిశితోగ్రగదంబులచే తదీయమా
వెడఁద యురంబున.....................
.......యుద్ధము నహీనబలంబునఁ జేయు నత్తరిన్. 65

ఆ. వైష్ణవజ్వరంబు వడి శాంకరజ్వరం
బును నిజోగ్ర.....................
....
...................లను జాలగాసి సేసె. 66

వ. అంత.

ఉ. ఘోరతరస్వరంబునను గూయుచునట్టి జ్వరం.............
...రము సేసెదం గను మటంచును బెట్టుగనార్చె శౌరియున్
గ్రూరమహేశ్వరజ్వరము గూలు.................
.............................జె నద్భుతంబుగన్. 68

గీ. కృష్ణదేవ! యదూద్వహ! యీజ్వరమును
గృపను వీక్షించి...............
....
.............ముగాఁ బల్కె నచట నాకాశవాణి. 68

క. వనజాక్షుఁడు తద్వాక్యము
విని రౌద్రజ్వర.....................
....
..............యుచు నదియు నధికహర్షముతోడన్. 69

మ. అనుతాపంబును జెంది శౌరికిని సాష్టాంగ......
.........ము.............మంబునం జేర్చియో
దనుజారాతి! త్రిలోకనాయక! సురేంద్రస్తుత్య పాదాంబుజా!
నను రక్షింపుమట.................. 70

—:o:—

పద్యానుక్రమణిక.

తప్పొప్పుల పట్టిక

—:o:—

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
3	10	సంగరంగ	సంగరరంగ
5	4	కృతభర్తృ	కృతిభర్తృ
6	1	,,	,,
15	14	పరచుట	పఱచుట
20	19	దెచ్చుటకై	తెచ్చుటకై
25	9	ఇంతఁ జింతింపంగ	ఇంత చింతింపంగ
46	7	నెచ్చలి	నెచ్చెలి
56	10	కేఁగుట	కేగుట
75	7	మీఁదనే	మీఁదనె
[illegible]0	1	బాణాసుని	బాణాసురుని
[illegible]1	5	చెలింపనేలె	చలింపనేలె
[illegible]9	22	చిన్ని ప్రాయంబునఁ	చిన్ని పాయంబునఁ